

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bir İttihatçının Yaşamöyküsü

MASLUP

ABDÜLKADİR BEY

karşı açık olup ta Tür-
karşı hususi bir nevi
bulunan ülkelerden.
nundan tahdide tabi ol-
ekete giren ticaret mü-
Türkiye lehine devamlı
surette açık olan mem-
Vekâleti tayin edecek-

Bu karara bağlı V. lis-
arife pozisyonlarına gi-
islerinden evvel hiza-
mış Vekâletten izin al-
kiyeye girer. Şu karar ki-
i maddede yazılı mem-
den getirildiği takdirde
âletten maada İktisat
in abınmak lazımdır. Bu
alınmış ihale müsaade-
den itibaren 6 ay mü-
er tutulur.

Bu karara bağlı A. lis-
10 (uncu sayfa) cu

Cumartesi günü müsaadesiz miting

Yanlışlar için polisece yakalanan 18 ta-

یاقانزاده قمری عبدالقادر خان

M. NECAT ÖZGÜR

Bunlar meyanında...
evkif edilen...
dğerlerinin de...
len Türk talebe birliğinin idare hey'e...
tine dahil bulunanlardır. Bunlar hak-

Cumartesi günü müsaadesiz miting
tıkları için polisece yakalanan 18
den 12 si serbest bırakılmışlardır.
nlar meyanında tıbbiyeli Lebib de

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İMLECKİTAP

Yanlış
alması!

2.
BASKI

M. NECAT ÖZGÜR

Mehmet Necat Özgür, Ankara'da inşaat yüksek mühendisi olarak danışmanlık yapmaktadır.

Çeşitli dergilerde yayımlanmış mesleki makalelerinin yanı sıra, kitapları da aşağıdaki gibidir.

Yazar olarak:

İnşaat Mühendisliğinde Parametrik Yöntemle Teklif Hazırlama, Teknik Yayınevi, 2001; 2. baskı: İnşaat Mühendisleri Odası (İMO) Ankara Şubesi, 2003.

Maslup Abdülkadir Bey- Bir İttihatçının Biyografisi, Liber Yayınevi, Ocak 2016

4 Nesilden Yansımalar, Türkmenistan-Antep-Ankara, İmleç Kitap, Haziran 2016

Soğukoluk Yolunda, Öyküler, İmleç Kitap, Mart 2018

Çemişgezek Sürgünü, Öyküler, İmleç Kitap, Ocak 2019

Editör olarak:

Ankara Ulaşımında Yitirilen Bir Dönem ve Bugünkü Durum, İMO Ankara Şubesi, 2004.

Taşların Dilinden Ankara'nın Öyküsü, Mehmet Özer, İMO Ankara Şubesi, 2005.

İnşaat Mühendisliği El Kitabı, İMO Ankara Şubesi, 2006.

Eş-yazar olarak:

“Bölüm 22: Construction Criteria for the Sustainable Ecosystem”, *Causes, Impacts and Solutions to Global Warming*, Springer BWF, 2013.

İMLEÇ KİTAP - 90

ISBN 978-605-4262-66-3

M. Necat Özgür

Bir İttihatçının Yaşamöyküsü - Maslup Abdülkadir Bey

Birinci Basım: (Liber Kitap) Aralık 2015

İkinci Basım: Haziran 2020

Editör

Hasan Uygun

Kapak Tasarımı

Melek Öztürk

Mizanpaj

İmleç Kitap

© Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında
yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

© Kitapta yer alan fotoğrafların kullanımı izne tabidir.

İmleç Kitap

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sk. No: 24

Büyük Milas Han. Kat: 1 No: 101-102

Cağaloğlu - Fatih - İstanbul

Tel: 0 212 519 93 79

e-mail: kitapimlec@gmail.com

Sertifika No: 46756

Baskı ve Cilt:

Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. Tic. A.Ş.

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. 2622 Sk.

Güven İş Mrk. No: 6/13 Bağcılar / İstanbul

Tel: 0 212 446 05 99

Sertifika No: 20699

Bir İttihatçının Yaşamöyküsü

**MASLUP
ABDÜLKADİR BEY**

M. NECAT ÖZGÜR

İMLECİTAP

İÇİNDEKİLER

Editörün Önsüzü	7
Önsöz	9
Teşekkürlerim	11
Sunuş.....	13
Arşivler ve Takvimler	17
Giriş.....	21
Abdülkadir Bey'in Kısa Özgeçmişi	27
I. Dünya Savaşı Öncesi (Bölgesel Savaşlar ve Sonrası)	37
Abdülkadir Bey ve Cemiyet.....	41
I. Dünya Savaşı Başlarken Abdülkadir Bey.....	69
Kerkük Mutasarrıfı Abdülkadir Bey	75
Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey	85
Lazistan Mutasarrıfı Abdülkadir Bey.....	91
Abdülkadir Bey Yeniden Gümüşhane Mutasarrıfı.....	95
Kerek (Maan) Mutasarrıfı Abdülkadir Bey.....	97
Horan (Huran, Havran) Mutasarrıfı Abdülkadir Bey.....	101
Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Bey	109
Bolu Mutasarrıfı Abdülkadir Bey	113
Kaçak Abdülkadir Bey.....	115
Milli Mücadele'de Musul ve Abdülkadir Bey	129
Milli Mücadele'nin Elazığ Valisi Abdülkadir Bey.....	135
Abdülkadir Bey Öncesinde Ankara Valiliği.....	177
Abdülkadir Bey Gözden Düşükten Sonra.....	193
İzmir Suikastı	201
Sonsöz.....	217

Editörün Önsözü

“İzmir Suikastı” hükümlülerinden Maslup Abdülkadir Bey, 1881 yılında Antep’te doğdu. 1901 yılında Harbiye’den mezun olduktan sonra, ardı ardına gelen hızlı asker-sivil kamu görevleri trafiği sırasında, uzun ve zor bir kamu yöneticiliğinin ardından, bir yuva kurma olanağı bile bulamadan, 31.8.1926 tarihli İstiklal Mahkemesi kararıyla idam edildi.

Bu kitapta M. Necat Özgür, aile yakını Maslup Abdülkadir Bey’in, dönemine göre çok iyi yetişmiş, binbaşı rütbesindeyken askerliği bırakıp sivil memurluğa geçmiş, memleketin birçok vilayetinde mutasarrıflık yapmış bu “yurtsever” bürokratının trajik yaşamöyküsüne ışık tutmaya çalışıyor.

Tarihin bazı dönemleri karanlıktır. O karanlıkta yapılan birtakım işlerde ise, kötülerle birlikte iyilerin de zarar görme olasılıkları çok yüksektir. Bu yüzden, bu dönemlerde girilen her türlü faaliyet daha sonra da her zaman tartışma konusu olmuştur. Ve böylesi dönemlerin mağdurları için adalet, genellikle gerçekleşmeyen bir süreçtir.

Baskıya karşı örgütlenen pek çok oluşumun, siyasal anlayışın; parti-örgütün sonu da her zaman kendi baskı dönemlerini kurmak olmuştur. Daha fazla siyasal özgürlük talebiyle örgütlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) de ne yazık ki aynı kaderi paylaşmış, iktidarı ele aldıktan sonra karanlık birtakım faaliyetleri karışmış, bazı “fedai”leri ise tarihte hep tartışılır olmuştur. İTC’nin önemli “fedai”lerinden bir olan Abdülkadir Bey, o karanlık dönemde işlenmiş bazı gazeteci cinayetlerinin de üzerine yıkıldığı biridir öte yandan. Ama asıl olarak, 14 Haziran 1926 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’ya, İzmir’de suikast yapılacağı ihbarı ardından gerçekleşen tutuklamalarda

İstiklal Mahkemelerinde sürdürülen yargılamalarda idam edilmesiyle “Maslup”, yani Asılmış Abdülkadir Bey olarak tarihe kazınacaktı.

Geçmişinde başta Ankara valiliği olmak üzere, memleketin pek çok vilayetinde, uzak yakın demeden; Kerkük, Gümüşhane, Lazistan, Kerek (Maan), Horan (Havran), Zor (Suriye) ve Bolu’da mutasarrıflık; Musul ve Elazığ’da valilik yapmış, Milli Mücadele’de de aktif rol almış biridir Maslup Abdülkadir Bey. Öte yandan böylesine “fekadâr”ane bir yaşamın ardından, İstiklal Mahkemesi’nde, 2 günde yargılanıp idam sehпасına gönderilmek de elbette bir ödöl olamaz. Ve böyle bir cezanın ardından itibarsızlaştırılan birinin aile yakınları için de doyurucu bir kanıt olmadan bu konu tarihte kapanmaz.

II. Abdülhamit dönemi ve sonrası ile Osmanlının son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları arasında gerçekleşen sayısız karanlık dönem, bugün hâlen pek çok gazetecinin, tarihçinin araştırma konusu. Tabii bu konu sadece gazeteci yazarları ve tarihçileri değil aile yakınlarını da ilgilendiriyor. Hatta en çok onları.

Peki M. Necat Özgür’ün, anne tarafından dedesinin amcası olan Abdülkadir Bey, gerçekte nasıl biriydi? Çocukluğu, gençliği nasıl geçti? Aile yakınları kimlerdir? Nasıl bir eğitim aldı ve hangi görevlerde bulundu? Ve önemlisi, idamının ardındaki gerekçelerin bir kanıtı var mıydı?

Yazar, bir yandan o karanlık dönemin belgelerini, tutanaklarını inceleyerek bir yandan da aile yakınlarından Abdülkadir Bey’i daha iyi tanımaya çalışarak, bu kitabında bizlere tanıtıyor.

Bir gün adaletin gerçekte anlamda gerçekleşeceği ve her şeyin aydınlığa kavuşacağı umuduyla.

Hasan Uygun

Netameli bir konuda kitap yazdım.

Ortada kan bağı olan bir idam mahkûmu ile onun hakkın-da –üstünden kuşkların kalkması sonsuza dek olanaksız– bir mahkeme hükmü varken nesnel davranmaya çalıştığım dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Gerçeği belgelerde aradım. Gördüm ki, geçmiş birtakım “faili meçhul” cinayetleri de bu sahipsiz mahkûma akıllarına estikçe yamayan kalemler, aslında kendi dayanaksız tarih analizlerine gerekçeler aramaktadır.

Bir devrim ve karşıdevrim sürecini –zaman zaman düşük yoğunluklu olsa da– yüz yıldan uzun bir zaman dilimi boyunca yaşamaktayız. Böyle süreçlerin kendi öz çocuklarını da yok edebileceğini tarih bize başka coğrafyalardan örneklerle de göstermektedir. Maslup Abdülkadir Bey de, içinde en etkin biçimde yer aldığı devrimin kurbanı olmuştur.

İnsanın doğasının ancak sosyalizme uygun olduğuna ve eninde sonunda buna erişeceğine inanırım. Ne var ki, gericilik tüm gücüyle, eğitimiyle, moral değerleriyle insanoğlunun bu ülküye kavuşmasının önüne set çekmeye çalışmakta. İnsanın aydınlanmasına yönelik tüm çabalar kabulümdür, çünkü işleyen beyin bir gün doğruyu yakalar. O nedenle, bu ülkeyi, insanlarını ve tüm insanlığı ileriye götürenlere saygılıyım. Bu kapsamda, açık konuşmalıyım, ülkemın yakın tarihi söz konusu olduğunda Atatürk, İnönü ve Ecevit benim kahramanlarımdır.

Maslup Abdülkadir Bey de, son tahlilde ilericilerin kervanındadır: Yurtseverdir, aydınlanmacıdır.

Tahmin edebiliyorum: Kitabı okuyan kimi solcular beni sağcı bulacak; sağcıların tümü de solcu. Kalıpçı sosyal demokratlar ise ilericiliğimden de kuşku duyacak; belki de Atatürk karşıtlığı

ile yaftalayacak. Dinsel gericiler o dönemi aşağılamadığım için hınç duyacaklar. Ben hainler ve hurafeciler dışında kimseye cephe almadım.

Necat Özgür

Teşekkürlerim

Değerli okuyucular,

Her şeyden önce belirtmem gerekir ki, karım ve çocukları-
nın moral destekleri bana bu kitabı yazacak gücü vermiştir.

Kitabımın basımı ve yayımının gerçekleşmesinde göstermiş
olduğu içten gayretleri nedeniyle en başta editör Sn. Hasan Uy-
gun'a teşekkür ederim.

Değerli hocam Prof. Dr. Erhan Karaesmen, seçkin tarihçimiz
Prof. Dr. Seçil Karal Akgün kitabımı, basımının öncesinde oku-
maya zaman ayırmışlar; verilen emeğe takdirlerini belirterek,
bana onur vermişlerdir.

Arşivinden yararlandığım Sn. Bülent Yılmaz, metin üstün-
de görüşlerini belirten Sn. Emeldar Ortaylı, özenle inceleyerek
düzeltmelerime yardımcı olan Sn. Kenan Tektemur bu kitabın
ortaya çıkmasında pay sahibidirler.

ODTÜ Mezunlar Derneği Koleksiyon Kulübü sergi ve su-
num etkinliklerinin yarattığı görevdeşlik de kitap yazmak için
gerekli olan isteklendirmede en önemli etken olmuştur. Bu kap-
samda kulüp üyelerinin tümünün, özellikle bu hobi bağlamında
kendisini geçmişle köprü kurmaya adanmış Sn. Gençer Atlagan,
Sn. Bülent Yılmaz ve Sn. Ali Baltacıoğlu'nun göstermiş oldu-
ğu yakın ilgiye değinmeden geçilemez.

Mesai arkadaşlarımla, akrabalarımla (özellikle kuzenleri-
min) gerçeği aramam için teşvikleri, başlama ve bitirme arasın-
daki bir belirsiz süreçte yılmamamı sağlamıştır.

Murat Soylu ile arkadaşlığımızın düşünsel boyutu da bu ki-
tabın oluşumunda bir yapı taşıdır. 43 yıllık hukukumuzun anı-
ya dönüştüğünü bildiren ölüm haberi, rastlantıya bakın ki onun
memleketi Elazığ'ın valilik binasında görevlilerden, Maslup

Abdülkadir Bey'in Elazığ Valiliği günleri hakkında bilgi toplamaya çalışırken ulaşmıştır.

Yaşam koşusunda bayrağı iletmek esastır. Kalan dostlar sağ olsun.

Necat Özgür, Ekim 2015, Ankara

İkinci Baskı çıkarken çok özel bir teşekkürümü eklemem gerekiyor. Değerli arkadaşım Orhan Kumral'ın düzeltmelere ayırdığı zaman ve bu baskı için verdiği destek hem “el emeği göz nuru” deyiminin anlamı için hem de dostluğun tanımını için gösterilebilecek en uygun örnektir.

Kuzenim Levent Taşcıoğlu da dayımın unutulmuş sandığını açarak içinde bulduğu fotoğrafların bu baskıda gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Sağ olsun.

Necat Özgür, Mayıs 2020, Ankara

Sunuş

“İzmir Suikastı” hükümlülerinden biri olarak idam edilen ve genellikle eski Ankara Valisi diye tanınan Abdülkadir Bey’in anne tarafımdan dedemin amcası olduğunu öğrendiğimde sanırım ortaokul ya da lisedeydim.

Abdülkadir Bey idam edildiğinde yeğeni Taşçızade İsmail Hakkı ile bir yıllık evli olan anneannem bu olayın aile içinde büyük bir üzüntü kaynağı olduğunu, onu tanıyanların da bu değerli insanın böyle bir tertip içinde yer aldığına inanmadıklarını söylerdi. Bu konu ya da genel olarak aile geçmişi hakkında çok sonraları merakım uyandığı zaman, ne yazık ki soru yöneltecek aile büyükleri toprak olmuştu.

Önceki nesillerden kalan obje ve belgeleri özenle korurum. Bu yıl onları ODTÜ Mezunlar Derneği Koleksiyon Kulübü çatısı altında “4 Nesil Aile Evrakı - Objeleri” adıyla sergilemem ve konu hakkında bir sunum yapmam da mümkün oldu. Bu etkinliğin ön çalışması sırasında yoğun bir araştırmaya girmem gerekince, elde ettiğim bilgilerin heyecanı ile daha sonra hem aileyi hem de Abdülkadir Bey’i ayrı ayrı kitaplaştırmayı düşünmeye başladım.

Yıllardan sonra Abdülkadir Bey’in yaşamını araştırmaya başladığımda, hakkında bir şeyler yazmış olanların onu sadece bir fedai görüntüsünün içine sığdırmaya çalıştıklarını hayretle gördüm. Hiçbir kanıt olmadan faili meçhul eski cinayetleri kimilerinin niye ona yüklemek istedikleri de ayrı bir merak konusudur. Çeşitli İstiklal Mahkemeleri kararları yıllardan sonra mercek altına alınırken, İzmir Suikastı hükümlerindeki adaletin tartışmaya açılmaması da, toplumun zıt kutuplarında bazı konularda bir uzlaşma olabileceği kuşkusunu bile akla getiriyor.

Elektronik haberleşme ortamında halka açık olan bilgiler de tuhaf bir biçimde çok sınırlı düzeydedir. Öyle ki, Ankara Valiliği internet sitesindeki valilerin kronolojik listesinde ona yer verilmemiştir. Nedendir bilinmez, Osmanlı döneminin en önemli Anadolu vilayetlerinden olan, 1919 yılının aralık ayından başlayarak Heyet-i Temsiliye'mizin, meclisimizin ve cumhuriyetimizin simgesi başkentimiz, ancak 1925 yılının şubat ayından sonra bir vali ile karşılaşmış görünmektedir.

Bu kitap, bir araştırma yapılmadan şimdiye dek sadece bir fedai ve bazıları tarafından da cani olarak tanıtılmasına tepki olarak, Abdülkadir Bey'in belgelere dayalı gerçek özgeçmişini tarihe bırakmak ve okuyucuya sunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Çoluk-çocuğu, torun-torbası olmadığını da bildiğimiz Abdülkadir Bey'in tarihe karşı hakkını korumayı, aynı kökten geldiğimiz için, bu nedenle ben üstlendim. Açıkça, durumdan görev çıkardım. Anne tarafından dedemin dedesi, onun da babası olur. Dedemin dedesi de, aile içinde söylenegeldiğine göre, Antep'te, emperyalist kışkırtmalarla kenti ele geçirmeye çalışan Ermeni çetelerine direnirken isyancılar tarafından asılarak öldürülmüştür. O olayın 1895 isyanı olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada karşılaşılan belgeler gerçekten çok önemli olgular ortaya çıkarmıştır. Günümüzün konfor ortamında bizler en yakın bir yere gitmeye üşenirken, yüz yıl önce yurt savunmasında ne fedakârlıklarla en geri kalmış, kuş uçmaz kervan geçmez yerlerde kamu görevinin nasıl bir aşkla yapıldığı belgelerde görülür. Pek çok insan, böyle bir bağlılığın nedenini de zor kavrayacaktır.

Biyografi yazarken çok dikkatli olmak gerektiğini biliyorum. Soyadının henüz kullanılmadığı o dönemlerde belge taramalarında isim benzerliği konusu özel önem taşır. Abdülkadir adı da çok ender görülen bir ad olmadığı için ilgisiz bir kişiye ait bir belgeyi kullanmak hatasına da düşülmesi olasıdır. Özellikle bu konularda dikkatli olmaya çalıştım.

Araştırma yaparken bir yerde, Halil (Kut) Paşa'nın anılarında, Trablusgarp'taki silah arkadaşı Abdülkadir Bey'i tanımlamak için kullanılan "Maslup Abdülkadir Bey" ifadesinin onu en veciz bir biçimde tanımladığını düşünerek kitabıma bu adı verdim. Yani, "Asılmış Abdülkadir Bey!"

Asılmış anlamına geldiğini yeni öğrendiğim "maslup" kelimesi, asılmak gibi öz Türkçe bir kelimedenden Arapça kurallar uygulayarak yepyeni bir sıfat olarak mı türetilmiştir diye bayağı merak ettim, ama sözlüklerde bunun yanıtını henüz bulmuş değilim. Belki de Türkçe ve Arapça kelimelerdeki sessiz harf özdeşliği sadece bir rastlantıdır.

Araştırmalarımın sonucunda şu kanıya vardığımı baştan söylemeliyim: Abdülkadir Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nu düze çıkarmak isterken emperyalizme yenik düşen ama sonrasında Kurtuluş Savaşı'nı başararak Cumhuriyeti kurabilen ortak kadronun çok iyi yetişmiş ve fedakâr bir mensubudur. Bir biçimde, sonradan muhalefete itilmiş ama ihtilalci hesaplaşmasında yok yere canına kıyılmıştır.

Ocak 2015, Necat Özgür

Arşivler ve Takvimler

Abdülkadir Bey'in biyografisini okuyucuya sunarken, mümkün olduğu kadar belgeye dayalı çalışılmıştır. Aileden aktarılan bilgilerin dışında, gazete haberleriyle birlikte arşivler de taranmıştır.

Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleri veya medyadan elde edilen bilgiler ışığında Abdülkadir Bey'in yüklenmiş olduğu görevler yorumlanarak okuyucunun bilgisine sunulmaktadır.

Arşivlerdeki belgelerin içerikleri, kitabın metnindeki Abdülkadir Bey'in görev tanımlarının altında italik harflerle belirtilmektedir.

Arşiv Kayıtlarında Geçen Kısaltmalar

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden alıntı yapılan katalogların kısaltmalarının açılımı aşağıdadır.

A. MKT. MHM	Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (Genelkurmay ATASE Dairesi Başkanlığı)
BEO	Babıâli Evrak Odası
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.EUM	Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
DH. İ.UM	Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
DH.İ.UM.EK	Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı ekleri
DH.KMS	Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti

DH.MUİ.	Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Müdüriyeti
DH.N.THR.	Dâhiliye Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyesi. Tahrirat Kalemî
DH.ŞFR	Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî
İ.DH.	İrade Dâhiliye
İ.DUİT.	İradeler, Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ.TAL.	İradeler Taltifat
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.BŞK.	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyin Başkitabeti
Y.PRK.ZB.	Yıldız Perakende Umumiye Kataloğu

Bir örnek vermek gerekirse, metinde karşılaşacağınız aşağıdaki gibi bir başlığın ne anlama geldiğini açıklamalıyım:
“Tarih: 23/Ca/1336 (Hicrî) Dosya No: 11 Gömlek No: 9 Fon Kodu: DH. İ.UM”

Bu evrak Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde, Hicri 23/ Ca/1336 tarihli bir yazıdır ve Dosya No: 11, Gömlek No: 9 bölümünde, “Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı” içinde yer almaktadır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri’nde bir kısaltma yoktur. “Dosya ve Yer No.” sayılarla tanımlanmaktadır. Aşağıdaki gibi bir başlık, açıklamak için örnek olarak yazılmıştır.

“Tarih: 16/8/1920 Sayı: 180 Dosya: 71-9 Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No:1.10..2.”

Bu başlık, 16/8/1920 tarihli bir olaya aittir. 180 sayı verilmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ndeki yeri “Dosya: 71-9 Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No:1.10..2.” ile tanımlanmaktadır.

Kitaba alınan Meclis tutanakları da tarih ve toplantı sayısı ile belirtilmektedir.

Aşağıdaki bölümler ise arşivlerde kullanılmış olan takvimler

hakkında genel bir bilgi sunmaya yöneliktir.

Hicri Takvim

Hicri takvim, Miladi 622 yılında gerçekleşmiş olan hicreti başlangıç alan kameri esaslı (ayın dünya çevresindeki turunu bir yıl olarak kabul eden) Arapların takvimidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri genel olarak hicri takvimle verildiğinden miladi takvime çevrilmesi için aşağıdaki basit “M-H denklemi” kullanılabilir. Denklemden “M” miladi yılı, “H” ise hicri yılı simgeler.

$$M = 622 + H - H/33^*$$

*: (H/33) bölme sonucunun sadece tamsayısı işleme alınır.

Açıklamak gerekirse, miladi yıl (M) hicri yıl (H) ile 622 sayısının toplamından hicri yılın tamsayı olarak otuz üçte birinin çıkarılmasıyla bulunur.

Ayrıca metinde geçen hicri yıl ayları (Muharrem, Safer, Rebiyülevvel, Rebiyülahir, Cemaziyülevvel, Cemaziyülahır, Recep, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade, Zilhicce) hakkında da bilgi vermek gerekir:

M: Muharrem (birinci ay ama miladi takvimde şubat)

S: Safer (ikinci ay ama miladi takvimde mart)

Ra: Rebiyülevvel (üçüncü ay ama miladi takvimde nisan)

R: Rebiyülahir (dördüncü ay ama miladi takvimde mayıs)

Ca: Cemaziyülevvel (beşinci ay ama miladi takvimde haziran)

C: Cemaziyülahır (altıncı ay ama miladi takvimde temmuz)

B: Recep (yedinci ay ama miladi takvimde ağustos)

Ş: Şaban (sekizinci ay ama miladi takvimde eylül)

N: Ramazan (dokuzuncu ay ama miladi takvimde ekim)

L: Şevval (onuncu ay ama miladi takvimde kasım)

Za: Zilkade (on birinci ay ama miladi takvimde aralık)

Z: Zilhicce (on ikinci ay ama miladi takvimde bir sonraki ocak)

Rumi Takvim

Tanzimat Dönemi'nde, 13 Mart 1840 miladi tarihi, 1 Mart 1256 Cuma günü olarak Rumi takvimin yılbaşı kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra çift takvim uygulaması başlamış, aynı anda hem hicri takvim hem de Rumi takvim 1870 miladi yılına kadar birlikte uygulanmıştır.

Hicri takvim ay yılına göre, Rumi takvim ise güneş yılı esaslı hesaplandığı için, hicri takvimde senenin son günü Rumi takvimin çıkışan senesinden her yıl 11 gün daha geriye düşmektedir. Bu durumun önlenmesi için 1870 miladi yılından sonra artık sadece Rumi takvim kullanılmaya başlanır.

Rumi takvim, Batı'nın kullandığı Gregoryen miladi takvimden 13 gün geridedir. Rumi ile miladi takvim arasında –her ikisi de güneş yılı esasına göre düzenlendiği için– aradaki 13 günlük fark sabittir. Böylece, hicri takvimin aksine mevsimlerin hep aynı aylara denk gelmesi temin edilmiştir.

Yıl farkı da, Rumi takvimin başladığı 1840 yılında (M-H) denklemdeki miladi takvim ile hicri takvim arasındaki fark olan 584 yıla sabitlenmiştir.

Rumi Takvimdeki ay isimleri de aşağıda verilmektedir:

Onbirinci Ay	'Kanun-i Sani',
Onikinci Ay	'Şubat',
Birinci Ay	'Mart',
İkinci Ay	'Nisan',
Üçüncü Ay	'Mayıs',
Dördüncü Ay	'Haziran',
Beşinci Ay	'Temmuz',
Altıncı Ay	'Ağustos',
Yedinci Ay	'Eylül',
Sekizinci Ay	'Teşrin-i Evvel',
Dokuzuncu Ay	'Teşrin-i Sani',
Onuncu Ay	'Kanun-i Evvel'

Giriş

Abdülkadir Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş ve Cumhuriyet Türkiye'sinin doğuş dönemini yaşayan ve bu ülkenin kaderine yön veren neslin mensubudur.

II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı, dönemin anahtar olaylarıdır. O dönemin çilekeş neslinin simgesi, imparatorluğu ayakta tutmak, Meşrutiyet'i ve Anayasa'yı yeniden canlandırmak amaçlarını temel özgürlüklerle birlikte yaşama geçirmek için bir araya gelerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kuran, daha sonra partileşerek belli aralıklarla devlete egemen olan sivil, asker aydınlarıdır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kitapta Cemiyet ya da İTC kısaltmalarıyla da geçecektir.

II. Abdülhamit'in istibdat döneminde gizli örgütler, faili meçhul suikastlar yönetimleri tarafından da, karşıtları tarafından da başvurulmuş olağan yöntemler arasındadır. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra, örgütsel planlama dışında da kişisel ya da alt örgüt inisiyatifiyle kullanılan bu yöntemler bu kez de iktidarın yeni sahiplerinin elinde bir araçtır. Yakın tarihimize mal olmuş pek çok saygın isim bu suikast düzeninin ister istemez bir parçası olmuştur.

Yıllar geçtikten sonra eskinin gizemleri, günümüzde bazı medya mensuplarına nasılsa malum olmaktadır. Bu kişilerin köşelerinde akıllarına estikçe "İTC döneminde onu bu yaptı, bunu şu vurdu" türünden yayınlar yaptığını okuruz. Ciddi ve belgeye dayalı yazan isimleri tenzih ettiğimi, bu grubun içine koymadığımı da belirtmeliyim.

En çok tartışılan ve lanetlenen olaylara bir göz atalım. Dönemin güçlü örgütü İTC'nin muhalifi olan gazeteciler Hasan

Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Beyler sırasıyla 1909, 1910 ve 1911 yıllarında suikasta kurban giderler. Bu suikastlara ilişkin tevatürler yüz yıldan beri sürmektedir. Zeki Bey cinayeti dışındakilerin kim ya da kimler tarafından kararlaştırıldığı ve işlendiği konusu belirsizliğini korumaktadır.

Zeki Bey cinayetinin failleri kısa bir süre sonra bulunmuş ve yargılanarak cezasını çekmiştir. Yönetimden ziyade alt kadroların bir tasarımı olduğunun anlaşılması sonucunda, bu cinayetin bugün yazarlarımızın ilgisini çekmediğini görüyoruz. Faili meçhul kalanların ise üst örgüt cinayeti olduğu sürekli olarak yazılmaktadır.

Siyasi cinayetler konusunda yazılmış bazı kitaplarda veya zaman zaman gazetelerde bir belgeye dayanmadan "... cinayetini de, Atatürk'e suikasttan idam edilen eski Ankara Valisi Abdülkadir işlemiştir." türü hükümlerle karşılaşılır. Yaşamı hakkındaki tevatürler, okuyucuya ilginç gelebilecek konular arayan köşe yazarlarına arada sırada esin kaynağı olur.

Örneğin, Sn. Erdal Şafak 19 Ocak 2008 tarihli *Sabah*'ta şöyle yazar: "*Katil 16 yıl sonra İzmir Suikastı sanıklarını yargılayan İstiklal Mahkemesindeki sorgulamalar sırasında ortaya çıkarıldı. Cumhuriyet'in ilk Ankara Valisi olan ve Atatürk'e suikast planlayan kadroda yer alan Abdülkadir Bey öldürmüştü Ahmet Samim'i.*"

Bu hüküm ne kadar dayanaksız bir yaklaşımdır. İstiklal Mahkemesi tutanaklarında yukarıda sözünü ettiğimiz eski faili meçhul cinayetler için böyle bir saptama yoktur.

Tam tersine, Abdülkadir Bey, mahkeme başkanının imalarına karşı soruların açıkça sorulmasını ister, ama Mahkeme Başkanı (Kel) Ali (Çetinkaya) Bey konuyu kapatır. Öyle bir kapatır ki, sanki o cinayetleri onun bir yakını işlemiştir! Kendisi de, 1 yıl önce Meclis'te Ardahan Milletvekili (Deli) Halit Paşa'yı öldürmemiş midir? Fedaileri yargılayan Ali Bey de dönemin İTC fedailerinin önde gelenlerindendir.

İstiklal Mahkemesi'nin Ankara'daki duruşma tutanaklarından alınan bir diyalogu içeren aşağıdaki metin ne kadar etkileyicidir.

"İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya da Ankara Hükümeti döneminde Ankara Valiliği yapan sanıklardan Abdülkadir Bey'i 'eski suikastçı' diyerek suçladı. Abdülkadir Bey, 'Öyle bir esasta bendeniz şimdiye kadar çalışmadım. Misalini gösterirseniz kabul ederim. Bendenizin hakkında böyle bir zehap hâsıl olmuştur, bilmem ki neden' diyecekti.

"Reis ise 'Zehap değil hakikattir, bütün memleket biliyor, arkadan kolay kolay atarsınız fakat cepheye gelince kaçarsınız' cevabını verdi. Abdülkadir Bey, 'Sorulursa taayyün eder' deyince, Reis bu kez 'Hacet yok. Şimdi onları muhakeme etmiyoruz, senin ne yapmak istediklerinin hepsi bizce, dünyaca malum olmuştur. Kim olduğunu sormaya ne hacet' şeklinde karşılık verecekti.

"Abdülkadir Bey, 'Bir vakit zat-ı âlinizin de en samimi arkadaşı idim' dediğinde Reis Bey'den 'Fakat ben hiçbir vakit senin gibi kör alet olmadım' cevabını alacaktı.

*"Eski cürümleri kurcalamak istemeyen Reis konuyu değiştirecekti. Mahkemede eski cinayetler zaman aşımına uğradığı gerekçesiyle irdelenmeden geçirilecektir."**

Aslında, Mahkeme Başkanı Ali Bey, İzmir yargılamasında Savcı Necip Ali'nin gazeteci cinayetlerini Şükrü Bey'in Serez Çetesi'ne bağladığını da unutmuş görünüyordu.**

Yazısından alıntı yaptığımız değerli köşe yazarı, avukat tutmanın bile yasaklandığı bir olağanüstü mahkemenin "olmayan" bir kararına atıfta bulunmanın ötesinde, konu hakkında kaleme aldığı sadece iki cümleye öyle çelişkiler sığdırabilmiştir ki ana

* 1- Selma Ilıkan-Faruk Ilıkan, *Ankara İstiklal Mahkemesi Resmi Zabıtlar*, Simurg Yayınları, 2005.

2- Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, Temel Yayınları, 1971

** *Özgürlüğe Kurşun*, Hıfzı Topuz, Remzi K., 2007

fikrin doğru olmasını beklemek de abes kaçacaktır.

Önemli bir hata şudur: Abdülkadir Bey, Cumhuriyet'in ilk Ankara Valisi değildir; 8 Ağustos 1923'te valilik görevinden alınmıştır. (Görevlendirmeler hakkındaki belge kayıtları ilerdeki bölümlerde sunulmaktadır.) Doğrusu, Milli Mücadele'nin Ankara Valisi demesiydi.

Ayrıca, “Atatürk'e suikast planlayan kadroda yer alan **Abdülkadir Bey**” diyen birisi, İzmir Suikastını sorgulayan İstiklal Mahkemesi'nin tüm hükümlerini baştan benimsemiş olmuyor mu? İstiklal Mahkemeleri'nin başka davalarla ilgili hükümleri hakkında da, o zaman söyleyecek bir sözü kalır mı?

Bugünlerde, bu mahkemelerin kararlarının yanlışlığı hakkında ne kadar çok söz söylenmektedir. Konuşanların bir tutarlılık kaygısı taşımadıkları da açıkça görülmektedir. Kurbanları kişi ya da topluluklarca eğer sahipleniyorsa, kararların eleştirileri yapılmaktadır.

Bir hatırlatma yapalım: Ali Bey başkanlığındaki İstiklal Mahkemesi, İskilipli Atıf Hoca'yı idam ettiren mahkemedir. Bu hüküm de, şimdi o dönemin özel durumundan soyutlanarak kınanmaktadır.

Abdülkadir Bey'in yaşamı magazinsel açıdan da yazarların dikkatini çekmiştir. Kemal Tahir'in dizilere de senaryo yapılan ünlü *Kurt Kanunu* romanı, “Abdülkerim” adıyla onu en zor zamanlarda bile zamparalığın gereğini yerine getirmekten geride kalmayan bir silahşor eskisi olarak tanıtırken, aslında onun şahsına yine de saygılıdır.

Mehmet Bozkurt 07.10.2010 tarihli *Sol* gazetesinde, “*Tarihin romancılardan çektiği' derken haksız mıyım? Şuna bakın ne kılığa sokmuş bizim koca İttihatçı Abdülkadir'i Kemal Tahir Efendi!*” der. Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* eserindeki Abdülkadir Bey betimlemesinin, özellikle can derdindeyken kadın peşinde koşturmasının, hayatın akışı ile uyumlu olmadığını vurgulamaktadır.

Sadi Borak ise *İktidar Koltuğundan İdam Sehпасına* kitabında tarihe bağlı kalma iddiasında olsa da, acımasız ve peşin hükümlüdür. Abdülkadir Bey'in çeşitli durumlarda, özellikle son anlarındaki davranışlarını –biraz da aşağılayarak– kendi kafasından dramatize eder. Faili meçhul cinayetler, başka bazı yazarların da yaptığı gibi o kitapta da ona yamanır.

II. Meşrutiyet'in öncesi ve sonrasında yapılan suikastların asıl önemli bölümü, İTC merkez-i umumisinin örgüt aleyhinde faaliyette bulunan ve içlerinde general, müftü, hafiye gibi kamu görevlilerinin de yer aldığı kişilere karşı verdiği idam hükümlerinin İTC fedailerinden tarafından infazını içerir.

Günümüz yazarları konunun bu yanına hiç girmezler. Örgüt bu tür suikastları hainlere karşı, halk yararına planlamış olduğunu göğsünü gererek dile getirdiği için, bu yazarlarımız da olduğu gibi kabullenirler; lanetleyemezler.

İTC'nin II. Abdülhamit diktasını devirmek ve devletin çöküşünü önlemek amacı doğrultusunda kurulmasıyla başlayan ve Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla sona eren süreç, karmaşık bir dönemdir. Emperyalist savaş ve Ekim Devrimi sarsıntılarıyla, sadece Türkiye'de değil, dünya çapında da büyük bir karmaşa söz konusudur.

İttihatçı Abdülkadir Bey'in bu dönemle ilişkisi kısaca şöyle tanımlanabilir:

Sivil-asker aydınlar, koskoca bir tarihi ve coğrafyası olan ülkeye sahip çıkmak için, İngilizlerle simgeleşen emperyalizme karşı yola çıkmışlardır. İktidara da gelirler ama bir bölümü sınıfsal bilincin yerleşmediği o dönemde, ya dinsel ya da ulusal çelişkiyi ön plana çıkararak başka dış odakların oyuncağı, emperyalist bölüşüm savaşının yanında olur.

Yönetime gelenlerde devlete “sahip çıkma” değil, “cahil cesareti” ile “ele geçirme” duygusu egemendir. Savaşın sonucu da, ne yazık ki hüsrandır. Çöküşü önlemek amacıyla başa geçenlerin elinde ülke çökmüştür. İTC önderleri ülkeden kaçarlar.

Maslup Abdülkadir Bey

Sürecin devamı olan Milli Mücadele’de ise sivil-asker aydınların bir diğer bölümü “sahip çıkma” olgusunu sürdürecektir, tarihi bir mücadeleyle ülkeyi düze çıkaracaktır. Abdülkadir Bey bu bölüm içinde yer alır. Ne var ki, bir zaman sonra, “ihtilal” geçmişle bağı bitirmek uğruna, kendi adamlarını da yok edecektir.

Öyle bir dönemdir ki, dönemin öncüleri, siyasal kimlik arayışı içinde önce Türkçülükten Enternasyonal’e, oradan da Turan’a bile yönelirler. Ancak kitabın konusu bunlar değil, böyle bir çevrenin içinden gelen Abdülkadir Bey’in yaşam öyküsüdür.

Abdülkadir Bey’i anlatırken, esas alınan belgeler üzerinde yorum yapma hakkımı da kullanacağım.

ABDÜLKADİR BEY'İN KISA ÖZGEÇMİŞİ

Abdülkadir Bey, 1881 yılında Antep'te doğdu. Dört erkek kardeşin ikincisidir. Hızlı asker-sivil kamu görevleri trafiği sırasında, bir yuva kurma olanağı bulamadığı da anlaşılmaktadır.

Abdülkadir Bey'in Çocukluğu ve Babası Hakkında Bilinenler

Aile tarafından aktarılanlara göre, Abdülkadir Bey daha çok küçükken babası da –bir Ermeni ayaklanmasına direniş sırasında– isyancılar tarafından asılarak öldürülmüştür. Olay, 16 Kasım 1895 Antep Ermeni isyanıdır. Kardeşler üzerindeki etkisi de onların mücadelecı yaşamlarına yansımaktadır. Abdülkadir Bey'in bu olay sırasında öldürülen babası, yazarın dedesinin dedesidir.

O yıllarda bölgede çıkan önemli bir Ermeni ayaklanması arşiv kayıtlarında yer almaktadır. Aşağıdaki Başbakanlık Arşivleri belge kayıtlarında sözü edilen Zeytun, Maraş il merkezine bağlı bir bucaktır. Adı daha sonra Süleymanlı olarak değiştirilmiştir. Bucağa adı verilen Süleyman Bey, isyanı bastıran binbaşısıdır. Kayıtlar 1895 yılına aittir.

Tarih: 08/Ca/1313 (Hicrî) Dosya No: 107 Gömlek No: 63 Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

Dağlara çekilen Alabaş, Zeytun Ermenileri'nin Maraş'la Halep arasındaki telgraf hatlarını kestikleri, bunların isyanını bastırmak için eldeki mevcut kuvvetlerin yeterli olmadığı, en kısa zamanda dört beş taburla dağ topu gönderilmesinin elzem olduğu.

Tarih: 10/Ca/1313 (Hicrî) Dosya No: 43 Gömlek No: 74 Fon Kodu: Y..PRK.BŞK.

Maraş'taki Ermeni isyanının yayıldığı ve telgraf muhaberesinin kesildiği, buna karşılık derhal yeteri kadar redif askeri toplanarak miktarının ve alınan tedbirlerin Halep Valiliği tarafından Mabeyne bildirilmesi talebi

*Tarih: 24/Ca/1313 (Hicrî) Dosya No: 646 Gömlek No: 33
Fon Kodu: A. MKT. MHM.*

Ayntab (Antep) Redif Taburu'nun Ayntab'da emniyet ve asayişi temin edecek asker gelmeden önce hareket ettirilmemesi.

*Tarih: 16/L/1313 (Hicrî) Dosya No: 138 Gömlek No: 114
Fon Kodu: Y..MTV.*

Antep'te bulunan redif taburunun asayişin muhafazası için Ekbaz'a sevk olunduğu

Ekbaz, bölgede bir bucaktır. Hatay'a bağlı olan Hassa ilçesi, daha sonra Hacılar, Tiyek ve Ekbaz bucakları birleştirilerek oluşturulmuştur.

Abdülkadir Bey'in Diğer Aile Fertleri

Abdülkadir Bey'in annesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden on yaş kadar büyük olan ağabeyi Taşçızade Abdullah, Antep'te mderristir. 30.10.1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra Antep'i işgal eden İngilizler tarafından, oğlu –yazarın anne tarafından dedesi– İsmail Hakkı (Taşçıoğlu) ile birlikte, Antep'te halk direnişi örgütlenme suçlamasıyla Mısır'daki Heliopolis esir kampına götürülür. Kampta İngilizler tutsaklara çok eziyet eder.*

Baba-oğul Taşızadeler aylar sonra kaçıp, bu kez de İngilizlerden yönetimi devralmayı planlayan Fransızlara karşı yerli halk tarafından örgütlenen, Mart 1920 - şubat 1921 Antep Harbi'ne katılırlar. İsmail Hakkı bu savaşın kahramanlarındanıdır.**

Taşçızade lakabı sadece büyük ağabey Abdullah tarafından

* *Esaret Hatıraları*, Eyüp Sabri Akgl, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978

** *Gaziantep Savunması*, Ali Nadi nler, Kardeşler Matbaacılık, 1969

kullanılmaktadır. Onun oğlu İsmail Hakkı da sonra, soyadı kanunu çıkınca Taşcıoğlu soyadını alacaktır.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiliz yanlısı Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne kurdurulan yeni Osmanlı Hükümeti, Antep Harbi'nin hemen öncesinde, Abdülkadir Bey'i son görevi olan Bolu mutasarrıflığından azleder. Artık Abdülkadir Bey, Tehcirde görevi kötüye kullanma suçlamasıyla, emniyet güçleri tarafından aranmaktadır.

Abdülkadir Bey'in, hakkında bilgi edinemediğimiz İsmail adında bir küçük kardeşi daha vardır. Kız kardeşleri olmamıştır.

Abdülkadir Bey'in en küçük kardeşi Abdurrahman da Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul Emniyet Müdürlüğü yapmıştır. İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir.

Şeref Çavuşoğlu *Yakın Tarihimiz* adlı haftalık tarih dergisinin bir sayısında (1962, sayı 7, cilt 1, s. 194) Babıâli Baskını'nı anlatırken ondan söz eder. Babıâli'ye çıkarken hukukta öğrenci olan arkadaşı Abdurrahman'ı gördüğünü ve ona "ne oluyor?" diye sordüğünü, onun da "olacağı bu" diye cevap verdiğini söyler. Çavuşoğlu yazısında Abdurrahman'ı "eski Ankara Valisi Abdülkadir'in küçük kardeşi" olarak tanıtır. Abdülkadir Bey'in Babıâli Baskını'ndaki subaylar arasında yer aldığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Abdülkadir Bey'in yakınları hakkında bir genel bilgi sunuktan sonra kendisini anlatmayı sürdüreceğiz. Bu bilgilerin verilmesindeki amaç, Abdülkadir Bey'in kişiliğinin etkilenmiş olabileceği çevresel ilişkiler ve toplumsal olaylar konusunda da okuyucuyu aydınlayabilmektir.

Abdülkadir Bey'in Asker Yaşamının Kronolojik Sıralaması

Harbiye'den mezun olduğu zamana kadar Abdülkadir Bey'in gençlik günlerine ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Abdülkadir Bey'in askerlik yaşamında İsmet İnönü'nün sınıfından olduğu belirtilmektedir.* İnönü burada "sınıf" kelimesiyle herhalde devresini değil, topçu olan askerlikteki branşını kast etmektedir. Eğer ifadeden devre anlamı çıkarılacak olursa, Abdülkadir Bey'in İnönü gibi 1903 yılında topçu teğmeni, 1906 yılında kurmay yüzbaşı olduğu söylenebilir.

Ancak 1902 yılında üsteğmenliğe terfi edilmesini isteyen aşağıdaki Osmanlı Arşivi kaydından Abdülkadir Bey'in 1901 Harbiye mezunu olduğu anlaşılıyor. (Mustafa Kemal 1902 mezunudur. N.Ö.)

Tarih: 04/N/1320 (Hicrî) Dosya No: 32 Gömlek No: 98 Fon Kodu: Y.PRK ZB.

Mülazım-ı Sâni Abdülkadir Bey ve Mülazım-ı Sani Hamid Bey'in rütbelerinin terfii istirhamı

Harp Okulu'ndan mezun olunca mülazım-ı evvel (asteğmen), Harp Akademisi'nde birinci sınıfı geçince mülazım-ı sani (üsteğmen), Harp Akademisi'ni bitirince erkânıharp (kurmay) yüzbaşı rütbeleri alınmaktadır. Osmanlı ordusunda mülazım-ı evvel ile mülazım-ı sani arasında ayrıca mülazım (teğmen diye) başka rütbe bulunmamaktadır. Her iki rütbedeki subaylar için de mülazım denmektedir.

Abdülkadir Bey'in yaşının İsmet İnönü'den büyük olduğu tahmin edildiği için –eğer öğrenim yaşamına geç başlamadıysa devresi de büyük olasılıkla daha öndedir. Ancak sınıf birincilerinin (daha doğrusu okulu belli bir dereceyle bitirenlerin) daha çabuk terfi aldıkları ve İsmet Bey'in de sınıf birincisi olduğu göz önüne alınırsa, ileride rütbelerinin yaşlarıyla koştur gitmemesine

* İnönü, *Hatıralar*, Ağustos 2006, Bilgi Y. s. 478

şşırmamak gerekir.

Abdülkadir Efendi 1903 yılında, akademiıı bitirmesine yakın “taltif” edilir.

Tarih: 16/Ş/1321 (Hicrî) Dosya No: 315 Gömlek No: 1321 Fon Kodu: İ..TAL.

Yüzbaşı Vekili Abdülkadir Efendi'yle sairenin taltifleri

Abdülkadir Bey Harp Akademisi'ni 1904 yılında kurmay yüzbaşı olarak bitirdikten sonra Rumeli ve İstanbul'da çeşitli görevlere atanır. II. Meşrutiyet'in 1908 Temmuz'unda ilan edilmesine kadar süren olaylardaki –İTC ile bağlantılı– rolü ileride “Abdülkadir Bey ve Cemiyet” bölümünde anlatılmaktadır.

Olaylar incelendiğinde Abdülkadir Bey'in 1908 yazında Manastır'da 3. Ordu'da görevli ya da geçici görevli olduğu ortaya çıkmaktadır. Önce Selanik, sonra Manastır 3. Ordu'nun merkezidir. Aynı 3. Ordu, I. Dünya Savaşı'nda Erzurum'a nakledilir. İki tane ordu tarafından korunan Rumeli'nin büyük ölçüde elden çıkması önlenememiştir; ama belki Anadolu savunulabilir!

Abdülkadir Bey II. Meşrutiyet'in öncesinde, 187 sıra no ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. Enver ve Niyazi Beyler gibi, birliklerini istibdat düzenine karşı isyan için örgütleyen ve dağa çıkan üç hürriyet kahramanından olan Ohrili Eyüp Sabri'nin numarası da 186'dır. Bu sıra yakınlığı, ister istemez aralarında bir samimiyet olduğu düşüncesini de akla getirmektedir.

Eyüp Sabri Bey, Makedonya'daki Ohri Gölü'nün Türkler tarafından söylenen adı Akgöl'ü daha sonra soyadı olarak alacaktır. Eyüp Sabri (Akgöl) I. Dünya Savaşı öncesinde Antep'te memur olarak bulunmuş ve Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler tarafından Heliopolis Esir Kampı'na sürülmüştür. Esarete gönderilirken beraberindeki yol arkadaşları ise önceki paragraflarda belirttiğimiz –Abdülkadir Bey'in ağabeyi– Taşcı-zade Abdullah ve onun oğlu İsmail Hakkı'dır.

Bu ilişkiyi, Eyüp Sabri Akgöl'ün *Esaret Hatıraları* (Tercüman 1001 Temel Eser, 1978) adlı kitabında görürüz. Ancak,

Eyüp Sabri Akgöl hakkında internetteki bilgilere bakıldığında Antep'te bulunduğuna dair bir ifadeye rastlayamayız. Ya bu bilgiler eksiktir ya da ilginç bir isim benzerliği ile karşı karşıyayız.

Abdülkadir Bey'in daha sonra 1908 yılının Ekim ayında, Osmanlı arşivlerinden izlenebilen Zaptiye Nezareti'ndeki görevine ilişkin atamalar aşağıda verilmektedir. (Hicri 1326, 1908'e tekbül etmektedir.)

Tarih: 29/L/1326 (Hicrî) Dosya No: 2667 Gömlek No: 51 Fon Kodu: DH. MKT.

Polis ve jandarmaların görevlerini yerine getirip getirmediıklarını teftiş etmek üzere iki bin gurus maaşla Zaptiye Dairesi'ne memur edilmeleri bildirilen zabıtlardan Beşinci Ordu Yirmi Altıncı Alay Dördüncü Tabur Kolağası Veys Efendi'nin yerine Mitralyöz Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Abdülkadir Efendi'nin tayin edilmesi ile ilgili gerekenin yapılmasının Sadaret'ten istenmesi.

Tarih: 24/Z/1326 (Hicrî) Dosya No: 3473 Gömlek No: 260451 Fon Kodu: BEO

Polis ve jandarmaların vazifelerini yerine getirip getirmediklerini kontrol için Daire-i Zaptiye'de görevlendirilen Kolağası Veysi Bey'in tebdili ile yerine Mümtaz Yüzbaşı Abdülkadir Efendi'nin tayini. (Dâhiliye)

Tarih: 02/M/1327 (Hicrî) Dosya No: 2717 Gömlek No: 30 Fon Kodu: DH. MKT.

Polis ve jandarmaların görevlerini yapıp yapmadıklarını denetlemek için Zaptiye Nezareti'nce görevlendirilen Kolağası Veyis Bey'in değiştirilerek yerine Mitralyöz Bölüğü Kumandanı Yüzbaşı Abdülkadir Efendi'nin tayin edildiği

1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan hükümetin programında, Tanzimat ve Islahat hareketleri çerçevesinde, Avrupa'daki örneklere benzer biçimde aynı yıl bir polis teşkilatı kurulmasına yer verilmiş ve 1879 yılında bu doğrultuda, güvenlik işlerinin bağlandığı Zaptiye Nezareti kurulmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) anayasanın askıya alınmasına

gerekçe olduğu gibi, herhâlde bazı kararların uygulanmasının da ertelenmesine yol açmıştır.

Başlangıçta İstanbul ve çevresinde güvenlik işlerini yürüten Zaptiye Nezareti daha sonra tüm ülke çapında örgütlenmiştir. Bugünkü Emniyet Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkilerini yürütmüş olan Zaptiye Nezareti, 1909'da kaldırılmış; bünyesinde bulunan "Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti" Dâhiliye Nazırlığına bağlanmıştır.

İstanbul'da Zaptiye Nezareti'nde olduğu görülen Abdülkadir Bey, Hicri 22 Rebiyülevvel 1327 (Rumi 31 Mart 1325, Miladi 13 Nisan 1909) tarihinde İstanbul'da yer alan "31 Mart" gerici ayaklanmasını bastırmak amacıyla 3. Ordu tarafından kurulan Hareket Ordusu'nda –herhâlde geçici olarak– görevlendirilmiştir.

Bu bilgilere ait bir belge bulunmamakla birlikte, Abdülkadir Bey hakkında çeşitli kaynaklarda yazılanlar Hareket Ordusu'nda görev yapmış olduğu doğrultusundadır. Anlaşıldığına göre, 31 Mart günlerini önce İstanbul'da yaşamış, ittihatçı subay ve milletvekillerini gördükleri yerde öldürmeyi öncelikle hedefleyen bu gerici ayaklanmadan kendisini korumuş ve yeni görevine intikal edebilmiştir.

19 Nisan 1909'da İstanbul'a giren (Kolağası Mustafa Kemal Bey'in kurmay başkanlığını yaptığı) Hareket Ordusu kısa zamanda kente hâkim olur. Süreç II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle tamamlanır.

Aşağıdaki emir Hareket Ordusu'nun İstanbul'daki yönetimine ilişkindir. Emir tarihinde, Hareket Ordusu'nun duruma el koymasının üstünden yaklaşık olarak 2 ay geçmiştir. Bu emrin içeriğine göre, Abdülkadir Bey "Ertuğrul" alayında görevlendirilmiş görünüyor. 1909 yılında da kolağası olmuştur.

Emirde geçen "Ertuğrul Alayı" II. Abdülhamit'in kendisini korumak amacıyla, tümü Ertuğrul Gazi'yle beraber Orta Asya'dan Söğüt'e gelenlerin soyundan olan Bileciklilerden oluş-

turulmuş ve beyaz atlarıyla tanınan özel bir birliktir. (Ertuğrul, Bilecik kentinin o zamanki adıdır.)

Hareket Ordusu'nun, İstanbul'a geldiği zaman bu alayın yönetimini de ele aldığı anlaşılmaktadır.

Tarih: 25/Ca/1327 (Hicrî) Dosya No: 3574 Gömlek No: 268024 Fon Kodu: BEO

Ertuğrul Alayı jurnalinde misafir Şehzade Kolağası Abdülkadir ve Mülazım-ı sani Nureddin efendiler ile Yüzbaşı Sami Bey'in Hazine-i Maliye'den muhassas maaşları var ise cihet-i askeriyeden ayrıca maaş itasının uygun olmadığı. (Harbiye)

Başbakanlık Arşivlerinin –belge konusu hakkında bilgi veren– kayıtlarında, belge içeriğinin tam anlamıyla açıklayıcı bir biçimde özetlenememiş olduğu durumlar bazen karşımıza çıkabilmektedir.

Yukarıdaki kayıtta belirtilen dönemde II. Abdülhamit'in oğlu olan Abdülkadir adlı bir şehzade vardır. Ancak bu şehzadenin bir askeri eğitimi ve rütbesi yoktur. Emir tarihinde, II. Abdülhamit halledilmiş ve Selanik'e sürgüne gönderilmiştir. Şehzade, Ertuğrul Alayı'nda geçici ikamette olabilir. Kayıtta, şehzade kelimesinden sonra virgül konması ihmal edilmiş görünüyör.

Abdülkadir Bey, 1911 yılından başlayarak örgütlenen ama 1914 yılında resmen kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'ya da alınır. Teşkilat-ı Mahsusa hakkında ilerideki bölümlerde genel bilgi verilmektedir. Ana görevi, ülke savunmasında düzenli ordunun zor zamanlarında destek olmak üzere, halk güçlerini örgütlemektir.

Osmanlı İmparatorluğu sonrasında bile çevre ülkelerde, özellikle Kuzey Afrika'da Libya, Tunus, Mısır gibi ülkelerde verilen bağımsızlık mücadelesinde Teşkilat-ı Mahsusa etkisi vardır.

Sömürge yönetimi altında veya bağımsızlığını kazandıktan sonra olsun, Arap devletlerinin çoğu yöneticileri Osmanlı okulları mezunudur. Bunların da önemli bir bölümünün, eğitim gördükleri dönemde Teşkilat-ı Mahsusa ile ilişkilerinin olduğu belirtilmelidir.

Gayri resmi Teşkilat-ı Mahsusa döneminde Kolağası Abdülkadir Bey'in sorumluluk ve yetkileri de artmıştır. İstanbul'daki 1. Ordu'da görevlidir.

Atamalarda isim benzerliği olasılığını da göz önüne almak gerekir. Ancak, yakın dönemlerde Harbiye mezunları arasında, kitabımızın kahramanı Abdülkadir Bey'den daha kıdemli olan bir başka Abdülkadir'e ait resmi kayıtlar varsa da, onlar kolaylıkla ayrılabilir. "Diğer" Abdülkadir 1910 yılında binbaşı rütbesinde Suriye'ye atanmıştır. Onunla ilgili emir aşağıdadır.

Tarih: 13/Ş/1328 (Hicrî) Dosya No: 113 Gömlek No: 62 Fon Kodu: DH. MUİ.

Suriye Vilâyeti Jandarma Kumandanı Hasan Bey'in hüsn-i faaliyet gösteremediğinden yerine Birinci Ordu-yı Hümayun Seyyar Topçu Beşinci Alayı İkinci Taburu Binbaşısı Abdülkadir Efendi'nin tayini.

"Diğer" Abdülkadir Bey istihkâmdır ve kurmay subay değildir. 1912 yılında Balkan Harbi'nde redif (yedeklerden oluşturulan, N.Ö.) birliğinin başındadır.*

Subaylığının Rumeli'de geçen bölümünde genel olarak etnik çetelere karşı çatışmalarda görevlendirilen –kitabımızın kahramanı– Abdülkadir Bey, 1911 yılında yüzbaşı rütbesiyle Trablusgarp'ta, 1912 yılında kolağası rütbesiyle Balkan Savaşı'nda görevlidir.

Abdülkadir Bey, I. Dünya Savaşı öncesinde, 1914 yılının başlarında binbaşı rütbesindeyken askerlikten ayrılarak mülki idareye geçer. Sonrasında ülkenin çeşitli yerlerinde mutasarrıflık yapacaktır.

Abdülkadir Bey'in Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı dönemlerindeki görevleri ayrıntılarıyla özel bölümlerinde anlatılacaktır.

* Eyüp Durukan, *Balkan Harbinde Edirne Kuşatması*, İş Bankası Kültür Y., 2013, s.5

Abdülkadir Bey'in Osmanlı Yönetimi Sonrası Yaşamı

Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan yeni Osmanlı hükümeti eski İTC hükümetinin yöneticilerini tasfiye eder. Abdülkadir Bey de Bolu mutasarrıflığından alınır ve hakkında tutuklama kararı çıkar. Uzun süren bir kaçaklık dönemi başlar.

Milli Mücadele başlayınca Abdülkadir Bey Ankara'ya geçer. Ankara Hükümeti tarafından önce Pontus çeteleriyle yapılan çarpışmalarda görevlendirilir; Meclis tarafından daha sonra çeşitli kentlerde valiliklere atanır. Son olarak Ankara Valiliği yapmıştır. Bu görevden alındıktan sonra İstanbul'da kendi hâlinde yaşamaya başlar.

Abdülkadir Bey için uzun ve zor bir kamu yöneticiliğinin sonu gelmiş, ihtilal kendi evlatlarını yemeye başlamıştır. Abdülkadir Bey, İzmir Suikastı planlayıcısı olarak suçlanır ve İstiklal Mahkemesi kararıyla 31.8.1926 tarihinde idam edilir.

Bu kitapta “Abdülkadir Bey'in Kısa Özgeçmişi” ile genel bir bilgi sunulması amaçlanmıştır. Bundan sonraki bölümlerde, Abdülkadir Bey'in yaşamına yön vermiş olan olayların ve I. Dünya Savaşı'ndan başlayarak hareketli yaşamından kesitlerin ayrıntıları sunulacaktır.

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ (BÖLGESEL SAVAŞLAR VE SONRASI)

Trablusgarp Savaşı

Abdülkadir Bey'in Trablusgarp Savaşı'nda çarpışan gönüllü subaylar arasında da olduğu yönünde aileye aktarılmış söylemler bulunmaktadır.

Abdülkadir Bey'in yeğeni olan İsmail Hakkı Taşcıoğlu'nun oğlu, yazarın da dayısı Ergin Taşcıoğlu hayattayken, Abdülkadir Bey'in görevlerinin anlatıldığı bazı eski gazete ve fotoğrafların kendisinde bulunduğunu belirtmiştir. Aralarında Trablusgarp fotoğraflarının da yer aldığı düşünülen bu evrak, eşi Sn. Alev Taşcıoğlu tarafından muhafaza edilmektedir.

1911 yılında İtalyanlar, Osmanlı İmparatorluğu toprağı olan Libya'yı işgale kalkışır. Bölgede işgale direnecek çapta bir askeri birlik bulunmamaktadır. Hükümet, görevlendireceğı subayların gizli yollarla Libya'ya giderek yerli halktan birlikler düzenlemesini ve bu birliklerle işgalcilere karşı savaşmasını kararlaştırır. Enver Bey ve Mustafa Kemal Bey ilk gidenlerdendir. Mustafa Kemal'in Mısır üzerinden halı tüccarı kılığında gitmiş olduğu yazılmıştır.

Kolağası Halil (Kut) (sonra Halil Paşa) Fransa üstünden zorlukla Tunus'a oradan da Libya'ya geçer. Katıldığı birlik Miralay Neşet Bey kumandasında Aziziye'deki 15. Fırkadır. Subayları arasında Binbaşı Fethi (Okyar), Yüzbaşı Abdülkadir, Teğmen Nuri de bulunmaktadır. Fethi Bey ve Abdülkadir Bey, henüz gelmiş olan Halil Bey'e durumun pek de parlak olmadığını söyler. İtalyanlarla anlaşma yapmak için Merkez-i Umumiye'ye

başvurma konusunda Halil Bey'i de ikna ederler.* Halil Bey anılarında, arkadaşından söz ederken "Maslup Abdülkadir Bey" ifadesini kullanır.

Savaş yaklaşık 1 yıl sürer. Libya kaybedilmiştir. Savaş sürerken Fethi Bey ve Halil Bey, Meclis-i Mebusan seçimlerinde aday gösterilmiş ve kazanmışlardır. Mustafa Kemal Bey önce aday olmak istemiş ama sonra vazgeçmiştir.

Balkan Savaşı

Trablusgarp'tan dönen Abdülkadir Bey de 1912-1913 yıllarında Balkan savaşlarında çarpışır. Seçkin subaylar genellikle Rumeli'de görevlendirilmektedir. Osmanlı'nın en önemli askeri sorunları o bölgededir. Subaylar, müfrezeleriyle sürekli olarak isyancı çeteleri izlerler.

İlk savaşın sonunda Bulgarlarla aramızda tarafsız bölge sınırını belirlemek için kurulan komisyonda Abdülkadir Bey de görevlendirilir.**

"Sadrazam Kamil Paşa Balkan Devletleri ile 03.12.1912 günü barış imzalamıştı. Balkanlar elden gitmişti. İttihatçılar hükümete çok kızıyorlardı.

"İttihatçı fedailer Babiâli 'yi 11.06.1913 günü bastılar ve Kamil Paşanın elinden istifa dilekçesi aldılar, hükümeti düşürdüler; Nazım Paşa'yı öldürdüler. 31 Mart İsyanını bastıran Hareket Ordusu'nun kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazam olmasını sağladılar. (Hareket ordusunun fikir babası Gazi Paşadır. Bu ordu İstanbul'a Mahmut Şevket Paşa'nın eşinin verdiği para ile gelebildi.)

"Balkan Savaşı sonunda 29.06.1913 günü Balkanlılar bizden aldıkları toprakları paylaşamayınca aralarında savaş çıktı.

"İki hafta önce Sait Halim Paşa Hükümeti kurulmuştu. En-

* Halil Paşa Bitmeyen Savaş, Taylan Sorgun, Kamer Y., 1997, s.97

** K. Karabekir, Edirne Hatıraları, YKY 2009

ver Bey başta olmak üzere Trablusgarp Savaşı'ndan Balkan Savaşı'na koşan Mustafa Kemal, Ali Fethi (Okyar), Cemal (Paşa), Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'yı sıkıştırmaya başladılar. 'Hiç vakit geçirmeden yürüyüp Edirne'yi alalım' diyorlardı.

"Genç subaylar arasında (Teşkilatı Mahsusa = Özel Örgüt) diye adlandırılan ve Atıf, Yakup Cemil, Süleyman Askeri, Mümtaz, **Abdülkadir**, Kuşçubaşı Eşref, Mustafa Necip gibi fedailer vardı. İçişleri Bakanı vekili Talat Paşa da (bir Edirneli vatansever olarak) bu harekete taraftardı.

"Çatalca ve Gelibolu'da bulunan ordumuz 15.07.1913 günü harekete geçtiler. Bulgar ordusu çekilmeye başladı. Avrupa devletleri ordumuzu durdurmak istediler. 21.7.1913 günü Kırklareli'ni 22.07.1913 günü Edirne'yi, 15.07.1913 günü Keşan'ı, 17.07.1913 günü Enez ve İpsala'yı, 18.07.1913 günü Uzunköprü'yü, 21.07.1913 günü Karaağaç, Dimetoka'yı aldılar.

"Edirne'ye giren ordunun başında milis kıyafetleri giymiş olan Teşkilatı Mahsusa'cılar vardı. Ordu saflarında Gelibolu Kolordusundan Ali Fethi, Mustafa Kemal, Çatalca Ordusu'ndan Enver Bey, Bnb. İsmet Bey (Orgeneral İsmet İnönü) bulunuyorlardı. Artık Edirne ebediyen bizimdi."*

Eyüp Durukan da anılarını yazdığı kitabında, bu savaştaki silah arkadaşları arasında Kolağası Abdülkadir Bey'i belirtmektedir.**

Askerlik Yaşamının Sonu

Abdülkadir Bey'in taşıdığı üst kimlik cemiyet üyeliğidir. Cemiyet belli bir dönemde siyasal yaşama tam anlamıyla egemendir.

Balkan savaşları bittikten sonra Abdülkadir Bey 1914 yılının başında, bir Teşkilat-ı Mahsusa düzenlemesi olduğu anlaşılan

* www.edimetarihi.com, "Balkan Savaşı'nda Neler Oldu", Erdoğan Gökçe

** *Balkan Harbinde Edirne Kuşatması*, İş Bankası Kültür Y., 2013, s.5

büyük bir değişim yaşar: Kurmay binbaşı rütbesindeyken, henüz otuz üç yaşında askerlikten istifa ederek mülki idareye girer. I. Dünya Savaşı ve sonrasında ülkenin çeşitli yerlerinde mutasarrıflık ve cepheye yakın yerlerde bu görevinin yanı sıra milis kuvvetleri kumandanlığı yaptığını göreceğiz.

Osmanlı mülki idare şemasında vilayet ile kaza arasında sancak (ya da liva) denilen ve vilayete bağlı olan bir yönetim birimi daha vardır. Sancak yöneticisine mutasarrıf denmektedir.

Abdülkadir Bey'in Kuzey Irak'ta, Kerkük'teki ilk mutasarrıflık görevinin yanı sıra yerli aşiretlerden askeri birlik düzenleyerek Türkiye-İran sınır bölgelerinde Rus birliklerine karşı çatışmalara girdiğı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Abdülkadir Bey'in sonraları, yine I. Dünya Savaşı sırasında Lazistan (Rize) mutasarrıfıyken de askeri birliklere kumanda ettiği ve düşmanla şiddetli çatışmalara girdiğı kayıtlarda okunur. Ülke savunmasında ona biçilen görev, mülki idare ile yerel askeri mücadeleyi birlikte yürütmektir.

Savaş boyunca Anadolu ve Arabistan Yarımadası'ndaki çeşitli kentlerde görev yapan Abdülkadir Bey'in İTC Hükümeti döneminde en son görevi Bolu mutasarrıflığıdır. Mondros Mütarekesi'nden sonra ise, başa gelen –işgal kuvvetlerinin kuklası– yeni hükümet tarafından hakkında tutuklama kararı çıkarılır. Yakalanmaz; uzun süre kanun kaçağı olarak yaşar. Kaçakken nerelerde bulunduğı bir muammadır.

İlgili bölümlerde, bu alt-bölümün ayrıntıları yer almaktadır.

ABDÜLKADİR BEY VE CEMİYET

İttihat ve Terakki Cemiyeti

Bu alt-bölümde İTC'nin egemen olduğu dönem ve sonrası hakkında temel bilgiler aktarılmaktadır. İTC olgusunun tam anlamıyla anlaşılması, uluslararası ilişkilerin etkisi altında derin tarihsel çözümlmeleri içeren bir çalışmayı gerektirir, dolayısıyla konumuzun dışındadır. Ancak, İTC kadrosunun yetiştirme ve kişilik özellikleri açısından genellikle üstün nitelikler taşıdığı belirtilmelidir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ve sonradan Fırkası, Abdülkadir Bey'in yaşamının bir bölümünde en önemli yeri tutan tarihsel olgudur. Onun kişiliğini etkilemesi nedeniyle cemiyet hakkında ansiklopedik de olsa bir bilgi vermekte yarar görülmektedir. Ancak daha ötesi bu kitabın amaçlarının dışına çıkar.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ya da İttihat ve Terakki Fırkası 1889 yılında İbrahim Temo, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali adlı beş tıp öğrencisi tarafından "İttihadı Osmanî" adıyla İstanbul'da kurulmuş, Türkçülüğü benimseyen bir siyasal örgüttür. Asıl gücüne XX. yüzyılın başında Selanik'te kavuşmuş; askerlerin de örgüte girmesiyle II. Abdülhamit istibdadına karşı mücadele eden en büyük odak haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan toplumsal gösterileri ve siyasal baskıları yaparak 1908-1918 yılları arasında kesintilerle devlet yönetiminde bulunmuştur.

Başlangıçta devletin anayasal bir düzene kavuşmasını amaçlayan gizli bir dernek olarak kurulan örgüt, anayasanın kabul edilip II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra iktidarı denet-

leyen bir siyasi parti (İttihat ve Terakki Fırkası) hâlini almış; 1912’de ise iktidar partisi olmuştur. Üyeleri “İttihatçılar” olarak anılır. Cemiyetin 1918’de kendisini feshetmesinden sonra üyelerinin çoğu Milli Mücadele’de yer almıştır.

İttihat ve Terakki, bir siyasi örgütün olduğu kadar bir devrin ve bir kuşağın da adı olarak geçer. İttihatçılar, kendilerinden önce gelen rejim muhalifi Osmanlıların devamıdır. Onlardan da “Jön Türkler” diye söz edilir.

1909-1918 arasında partinin genel başkanları şunlardır: Emrullah Efendi, Halil Bey, Seyit Bey, Sait Halim Paşa (1913-1916), Talat Paşa (1916-1918). Aynı dönem içindeki genel sekreterler ise Dr. Nazım Bey (1908), Hacı Adil Bey (1909-1910), Mithat Şükrü Bey (1911-1917). 1908-1918 arasında Merkez-i Umumi’de en çok görev alan isimler de şöyle sıralanabilir: Mithat Şükrü, Talat Paşa, Enver Paşa, Dr. Nazım, Ömer Naci, Ali Fethi, Halil Hüseyin Cahit, Cavit, Ahmet Nesimi, Cemal Paşa, Hüseyin Cahit ve Hacı Adil Bey.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden bekledikleri ilgiyi göremeyen, hürriyetin ilanında kendi rollerinin küçümsendiğini ve Meşrutiyet’in ilanından sonra hak etmeyen kişilerin de hürriyet kahramanı olarak ortaya çıktığını düşünenler de, siyasal örgütlenme çalışmalarına başlamışlardır. Bu amaçla 1908 yılının Ağustos ayında üyeleri arasında Ermenilerin de bulunduğu Fedakâran-ı Millet Cemiyeti kurulur.

1908 seçimlerine katılmayan Fedakâran-ı Millet, 31 Mart İsyanı sonrası siyasetten çekilerek kapanmıştır.

1912-13 Balkan Harbi’nin sonrasında Balkan uluslarının kimlikleriyle ortaya çıkması Osmanlıcılığı bitirir. İttihatçıların politikası da Osmanlıcılıktan İslamcılığa doğru kayar. Ülke ve dünya koşulları, zamanında eleştirdikleri II. Abdülhamit politikalarını yürütmeyi adeta zorlar onları.

I. Dünya Savaşı öncesinde emperyalistlere karşı tüm Müslüman âlemini harekete geçirmek için altyapı oluşturulur. Bilgi

toplama, değerlendirme hem de gerektiğinde askeri operasyon yapma amacıyla Teşkilat-ı Mahsusa da bu dönemde kurulur.

Dünya Savaşı, hayallerin aksine yenilgiyle sona erince, İttihat ve Terakki Partisi 1918’de kendini feshederek, Teceddüt Fırkası olarak siyasi yaşamda var olmaya çalışır. İTC’nin üç lideri Enver, Talat ve Cemal Paşa yurt dışına kaçar.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında Hürriyet ve İtilaf Partisi Hükümeti kurulması ve İtilaf Devletleri’nin askeri işgali ile birlikte bütün ülkede bir İttihatçı avı başlatılır. Yakalananların bir bölümü İstanbul’a getirilerek Bekirağa Bölüğü hapishanelerine atılır.

İngilizler, eski yöneticileri “tehcir” nedeniyle yargılamak için Malta Adası’na sürerler. Tehlikeyi sezen İttihatçıların büyük bir kısmı da, yeni örgütlenmeler geliştirerek Anadolu’ya geçerler. İstanbul’da kalan Kara Kemal ve Kara Vasıf Beyler kurdukları Karakol örgütüyle Anadolu’ya lojistik destek sağlar.

İyi yetişmiş fedakâr sivil-asker bürokrasi tarafından ülkeyi düze çıkarmak, bağınaz ve dinsel etkilerden kurtararak dünya üstündeki eski bağımsız ve güçlü konumunu kazandırmak gibi düşüncelerle kurulan ve bir dönem devlet yönetiminde egemen olan İTC, doğru yönetemediği I. Dünya Savaşı’nı yenilgiyle bitirince dağılmıştır.

Milli Mücadele’yi başlatarak Cumhuriyet’i kuran kadro da İTC oluşumunun içinden çıkmış; İzmir Suikastı davasıyla, bu kadro bir zamanlar birlikte oldukları potansiyel muhaliflerini tümüyle tasfiye etmiştir.

Dönemin pek çok subayı gibi Abdülkadir Bey de İTC içinde yer almıştır. Numarası Ohrili Eyüp Sabri’nin ardından 187’dir. 1903-1907 arasında bir tarihte cemiyete girdiği anlaşılmaktadır. Adı cemiyetin fedaileri içinde geçer. Fedailik kavramı hakkında bir sonraki alt-bölümde bilgi sunulacaktır.

Abdülkadir Bey’in bazı kaynaklar tarafından, İTC’nin güçlü zamanında Serez Mutasarrıfı Şükrü Bey tarafından kurulmuş ve

pek de matah olmayan kişilerden oluşturulmuş “Serez Fedaileri” çetesinin içinde gösterilmesi gerçeğe aykırıdır.

“Serez Fedaileri” bir alt örgüt olarak, İTC tasarruflarının dışında, Şükrü Bey’in talimatları doğrultusunda terör estirir, eylemler sonrasında da mutasarrıflık bünyesinde korunmaya alınır. Belli yerde, belli görevleri olan kişilikli bir kurmay subayın böyle bir bünyede bir yeri olabilir mi?

Şükrü Bey, Osmanlı döneminde İTC Hükümeti’nin Maarif Nazırı, Milli Mücadele’de Trabzon Valisi, Cumhuriyet Dönemi’nde İzmir Milletvekili olacaktır. İzmir Suikastında idam edilenlerdendir.

Fedailik

İTC, mutlakiyet düzenini devirerek Meşrutiyet’i getirmek uğruna can koymuş devrimci bir örgüttür. Bir karşılaştırma yapılıncaksa, o da Fransa İhtilali’nin jakobenleridir.

İTC, 1908 öncesinde yasadışı çalışırken, fedai şubeleri vardır. Fedailer, Merkez-i Umumi’nin hafiye, paşa gibi padişah adamları için verdiği yok etme kararlarının infazıyla görevlidir. Eğer Meşrutiyet, tarihimizde bir başarı öyküsü olarak nitelendiriliyorsa, bu başarının temellerini atanlar istibdat yönetimini yıldıran “fedai” eylemleridir. Ama çoğu genç subaylardan oluşan fedailer grubunu 1908 sonrasında da kontrol altına almak pek mümkün olmamıştır.

Abdülkadir Bey’in İTC fedailik görevi hakkında kayıtlara geçmiş tek olay aşağıda –İngiliz *The Manchester Guardian* gazetesi 17 Temmuz 1908 tarihli sayısından alıntı ve tercüme yapılarak– anlatılmaktadır.

“*Activity of The Young Turks: The Assassination of a Spy Further... The Manchester Guardian (1901-1959); Jul 17, 1908; Pro-Quest Historical Newspapers: The Guardian (1821-2003) and The Observer (1791-2003) pg. 7*”

ACTIVITY OF THE YOUNG TURKS

THE ASSASSINATION OF A SPY

(PRESS ASSOCIATION FOREIGN SERVICE)

SALONIKA, JULY 11.

A Turkish "Alai Muftisi" or regimental chaplain, lately arrived in Salonika on his way to Constantinople, whither he had been summoned to report on recent military disorders in Monastir. It was not the first time he had been so summoned; in fact he would seem to have added to his sacred duties the functions of a palace spy, and his denunciations had already led to more than one arrest among the members of the Young Turkish party. On this occasion they thought it advisable to be beforehand with him.

The Manchester Guardian "Casusun Öldürülmesi" haberi, 17.07.1908

"Bir Casusa Düzenlenen Suikast,
Selanik, 11 Temmuz

"Selanik'e birkaç gün önce İstanbul'a gitmek üzere (Manastır'dan) bir alay müftüsü geldi. Kendisi Manastırdaki son askeri ayaklanmalar üzerine bilgi vermek üzere çağırılmıştı. Bu, alay müftüsünün (İstanbul'a) ilk çağırılışı değildi. Aslında dini görevine ek olarak bir de saray hesabına casusluk yapıyordu ve geçmişteki jurnalleri yüzünden epeyce Jön Türk üyesinin yakalanmasına sebep olmuştu.

“Bu sefer yaptıklarına karşı vakit geç olmadan önlem alınması kararlaştırılmıştı. Dün sabah saat beş civarında İstanbul trenine yetişmek üzere kaldığı Hotel Colombo’dan çıktı. Ailesi ondan önce arabaya binmiş, bir otel hizmetkârı da bavulları arabaya yüklüyordu.

“Tam bu esnada mülazım olduğu söylenen bir ordu mensubu müftüye yaklaştı ve birkaç el silah sıkarak onu ağır yaraladı. Otel hizmetkârı da hafif yaralandı. Saldırgan, bu dar sokağın tam karşısında bir askeri inzibat noktası olmasına rağmen, hiçbir engelle karşılaşmadan olay yerinden rahatça kaçtı. Nöbetçiye saldırıyı görüp-görmediği sorulduğunda nöbetçi, suikastçıyı sırtından gördüğünü, fakat kendisinin nöbet yerini ne olursa olsun hiçbir şekilde terk etmemesi ve ancak kendisine doğrudan bir saldırı olursa mukabil ateş açması emredildiğinden saldırıyı kovalamadığını ve ateş açmadığını söyledi.

“Ağır yaralı olarak Hamidiye Hastanesi’ne kaldırılan müftünün hastanedeki doktorların tümünün Jön Türk hareketine bağlı olduğunu iddia ederek onlar tarafından tedavi altına alınmayı reddettiği ve Yahudi, Ermeni ya da Rum bir doktor çağırılmasını istediği söyleniyor. Son nefesini vermeden önce de hakkında istihbarat topladığı birkaç kişinin isimlerini yetkililere söylediği kesinlik kazandı.”

Mithat Şükrü (Bleda) İTC’nin Selanik’teki kurucularından ve en önemli yöneticilerinden birisidir. Uzun yıllar boyunca cemiyetin kâtibi umumisi olarak görevlendirilmiş, suikast hükümlerine imza atmıştır. Meclis-i Mebusan’da milletvekilliği, İTC Hükümeti’nde maarif vekilliği de yapan Mithat Şükrü, Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından da 1935 yılında milletvekili yapılmıştır

Mithat Şükrü Bleda *İmparatorluğun Çöküşü* (Destek Yayınları, 2010) adlı kitabında, II. Meşrutiyet’in ilanının hemen öncesinde Manastır Alay Müftüsüne (Müftünün adı Mustafa Şevket Efendi’dir, N.Ö.) düzenlenen –kendisinin de planlayıcı olarak

içinde yer aldığı– suikastı şöyle anlatıyor:

*“Bu defa fedaimiz **Abdülkadir Efendi** idi. Bu görevi alır almaz sırtındaki askeri elbiseyi çıkartıp sivil giyindi. Colombo Otel’ne gidip binanın önünde bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlamıştı. İstanbul treni ertesi sabah erken saatlerde hareket edecekti. Bu sebeple kaybedecek vakit yoktu. Bütün gece gözüne uyku girmeyen **Abdülkadir Efendi** sabahın erken saatinde hocanın elinde çantası otelin merdivenlerini indiğini görmüş ve tabancasını çekip müftü tam arabaya binerken kurşunu yapıştırmıştı. Müftü kanlar içinde yere yıkılmış, otel personelinin telaşı arasında kurşunun nereden geldiğini anlamak için kimse teşebbüse geçememişti.”*

Abdülkadir Bey’in yaşı ve kıdemi göz önüne alındığında, rütbesinin İngiliz gazetesinde yazdığı gibi mülazım (teğmen) değil en azından yüzbaşı olması daha akla yakındır. Mithat Şükrü Bleda “Efendi” dediğine göre de rütbesi binbaşı değil, henüz yüzbaşı olmalıdır. Binbaşı ve üstüne “Bey” denmektedir. “Abdülkadir Bey’in Kısa Özgeçmişi” bölümünde atıfta bulunulan o tarihlerdeki kayıtlar da bunu doğrular. Enver Paşa’nın anılarından yapılan alıntıda da o şekilde geçer.

İTC Merkez-i Umumisi’nin Alay Müftüsü hakkındaki kararının Abdülkadir Bey tarafından infaz tarihi 11 Temmuz 1908’dir. İTC’nin –hafiyeler dışında– Selanik’te belli bir isme yapılmış bilinen ilk başarılı suikastıdır. Daha önce, Enver Bey’in eniştesi Selanik Merkez Kumandanı Nazım Bey’e, 29 Mayıs’ta yapılan suikast başarısız olmuş ama kimse de deşifre edilmemiştir. Bu iki olay, İTC’nin gücü için de bir propaganda olmuştur.

Başarısız suikastın sonrasını da Enver Bey şöyle anlatır:

*“Bu kararın icrasına mülazım-ı evvel **Mustafa Necip Efendi** memur olmuştu. Fakat bir mani zuhuruyla bu karar icra edilemedi ve sonra memur olan mümtaz kolağası Halil, **Yüzbaşı Abdülkadir** ve Hilmi efendilerle birkaç defa müzakere ettiğimiz hâlde bir suret-i hâl bulamamıştık. Çünkü Nazım Bey artık fev-*

*kalâde ihtiyatlı hareket etmekte ve geceleri katiyen dışarı çıkmamakta idi. ...”**

Mithat Şükrü kitabında şöyle devam eder:

“Örgütten olan-olmayan bu iki suikasttan bahsediyordu. ... Nâzım Bey ve müftü hadiseleri Selanik ile civarındaki şehirlerde büyük etki yarattı. Artık örgütümüzün ne kuvvette olduğu herkes tarafından anlaşılmıştı. Bu olaylar örgüt faaliyetlerinde daha da cesaretli davranışlara girebileceğimizi göstermişti.”

Mithat Şükrü anılarında Alay Müftüsü olayından önce ya da sonra, Abdülkadir Bey’e ilişkin başka bir görevden söz etmez. 1908 yılındaki bir suikastı yazabilen kişinin 1909, 1910 ve 1911 yıllarındaki gazeteci suikastlarını da –eğer cemiyet sorumluluğunda ise– yazabileceği düşünülmez mi?

İTC’nin kamu görevlilerine düzenlediği suikastların kaydı, açık açık tutulabilmiştir. 1908 Temmuz’unda, II. Meşrutiyet öncesinde Manastır’da Polis Müfettişi Sami Bey, Yzb. İbrahim (Çolak) tarafından öldürülür. İbrahim Çolak cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından milletvekili yapılır.

Bu dönemdeki en büyük suikast ise İttihatçı teğmen Atıf Efendi’nin (ki cumhuriyet döneminde milletvekili Atıf Kamçıl’dır), 20 Temmuz (7 Cemaziyülahır) Salı günü Manastır’da Birinci Ferik (Orgeneral) Şemsi Paşa’yı öldürmesidir. Bu olay, İstanbul hükümetini en çok telaşa düşüren olay olmuştur.

Şemsi Paşa’nın yerine Manastır’a gönderilen Müşir Osman Fevzi Paşa da 22 Temmuz gecesi, İttihatçıların yönettiği 2 bin kişilik birlik tarafından konağından alınıp dağa kaldırılır.

İTC’nin egemenliğini tescil eden bu olaylardan çok kısa bir süre sonra, 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilecektir.

* *Enver Paşa’nın Anıları*, s. 52, İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2014.

Abdülkadir Bey Hakkında Yakıştırmalar

Abdülkadir Bey hakkında ilginç bir olumsuz yakıştırma, 1910 yılında yaşandığı iddia edilen bir olaya ilişkin olarak yıllar sonra ortaya atılacaktır.

Polisiye roman tadında anlatılan böyle bir olayın yaratılmasına kimlerin neden gerek duydukları anlaşılamaz. Önce bir internet sitesinden bir alıntı aktarılmaktadır:

“.. 1910 yılı ile birlikte Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki’yle bazı konularda özellikle komitacı uygulamalarından dolayı ters düşmeye başlayınca cemiyet, ünlü tetikçileri Yakup Cemil ve Hüsrev Sami’ye Mustafa Kemal’i öldürme görevi verdi. Ancak onlar, Mustafa Kemal’i çok sevip takdir ettikleri için bu suikastı gerçekleştirmediler.

“Görev bu kez, Enver Paşa’nın amcası Halil (Kut) ve Abdülkadir’e verildi. Ancak Mustafa Kemal, silahına onlardan önce davranınca ölümden kurtuldu.” (www.hekimedya.org, Tıbbiyeli Tarihi ve Bayramı)

Ünlü silahşor “tek kurşun” lakaplı Yakup Cemil’in adının geçmesi bu söylentideki kısıcılık çağrışımına önemli bir katkı yapıyor. Ne var ki, Yakup Cemil’in daha I. Dünya Savaşı başlarında Mustafa Kemal’in Harbiye Nazırı olması için uğraştığı bilinir. İTC merkez-i umumisinin görevlendirmelerinin böyle tartışılır, isteğe bağlı ve laçka olmasının aslında bir açıklaması olamaz!

Hüsrev Sami de daha sonra Sivas Kongresi Eskişehir Delegeliği, Heyet-i Temsiliye üyeliği, TBMM I. Dönem Eskişehir, V. ve VI. Dönem Kars Milletvekilliği, Isparta İstiklal Mahkemesi üyeliği, Yeşil Ordu Cemiyeti kuruculuğu yapmış, sürekli olarak Mustafa Kemal’in yanında yer almıştır.

Herhangi bir kaynağı belirtilmeyen yukarıdaki öykünün bir inandırıcılığı olmadığı gibi, sonrasındaki gelişmeler de, aslında hayatın akışına uygun düşmeyen bu garip söylentiye yalanla-

maktadır. 1910 yılında geçtiği söylenen bu olayda tetikçi olarak adları belirtilenlerin tümü Milli Mücadele’de görev yapmış, Atatürk tarafından da çok sorumlu mevkilere getirilmişlerdir.

“Türk sebatının İngiliz inadını kırdığı birinci zaferi Çanakkale’de, ikinci zaferi burada görüyoruz” diyerek Mustafa Kemal’i kutsayan I. Dünya Savaşı’nın Kut’ül Amare Muharebesi kahramanı Halil Paşa’dır.

Halil Paşa Mondros Mütarekesi’nden sonra kapatıldığı Bekirpaşa Bölüğü’nden kaçarak Sivas’a ulaşır. Kongre sırasında bulunduğu Mustafa Kemal Paşa’nın görevlendirmesiyle yurtdışına gitmiş, Kurtuluş Savaşı sırasında Sovyetler Birliği tarafından TBMM Hükümeti’ne gönderilen külçe altınları ve silahları getirmiştir.

Abdülkadir Bey’e de (her ne kadar daha sonra muhalif muamelesi yapılmışsa da) Milli Mücadele’de sırasıyla Musul, Elazığ ve Ankara Valiliği emanet edilmiştir.

Kronolojik olarak 1909’da Mustafa Kemal ile birlikte Hareket Ordusu, 1912’de Balkan savaşları gibi önemli olayların da içinde yer aldığı çeşitli yazarlarca yazılan Abdülkadir Bey’in bu suikast girişimindeki rolüne ilişkin bir belgeye henüz rastlanamamıştır, rastlanması da olası görülüyor. Mustafa Kemal, Halil ve Abdülkadir Beyler 1911 yılında Libya’da omuz omuza savaşmışlardır.

Bu öyküyü anlatan başka kaynaklarda, suikastla görevlendirilen Yakup Cemil’in Mustafa Kemal’i uyardığı, onun ardından görevlendirilen (ve aşağıdaki metinde adının –daha sonra “Babıâli Baskını”nda can veren– Mustafa Necip olduğu belirtilen) kişinin ise Mustafa Kemal’i dinledikten sonra ona hak verdiğinden söz edilir.

Böyle bir suikast kararı varsa, hükmü vermiş olması gereken Merkez-i Umuminin –I. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra öldürülmüş olan Enver ve Talat Paşalar gibi diğer üyelerini bir kenara bırakalım– Genel Sekreteri Mithat Şükrü, Mustafa Kemal’in

hışmına uğramayacak mıdır? Mithat Şükrü Bleda 1935 yılında Atatürk tarafından CHP Sivas milletvekili yapılmıştır.

Bu söylentilerin meçhul kaynağının ortaya çıkışı ise çok yenidir. Bir çocukluk arkadaşının, Mustafa Kemal'in ağzından dinlediğini iddia ettiği bazı olayları okuyucuya yansıtmakta, ibret için yarar var. Öyle olaylar ki, gerçek oldukları takdirde, tetikçilerin Mustafa Kemal ile başarısız suikastların ardından sürdürdükleri iyi ilişkilerin açıklanması tabii ki mümkün değil.

Aslında, anıların yazarı Asaf İlbay 1957 yılında ölmüştür. Torunu 2010 yılında onun anılarını bir yerlerde (evde değil) bulur ve 2014 yılında kitaplaştırır. Dedğine göre bu anılar, dedesinin sağlığında *Tan* gazetesinde yayımlanmıştır. Önceki paragraflarda değinilen tevatürlerin kaynağının da bu tefrikaların olduğu düşünülebilir.

Aşağıda, bu kitaptan alıntıları okudukça insanın şaşkınlığı daha da artıyor: Birden fazla öldürme girişiminde bulunan bir seri katil, Abdülkadir Bey, kurban olarak seçilen ve kendisini suçüstü yakalayan kişi tarafından yıllar sonra onurlandırılacak!

Anıları okuyunca olayların kendi içindeki –kapalı mekânlar-da, herkesin içinde işlenecek cinayet planları gibi– tutarsızlıkları da ortaya çıkmaktadır.

“İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bazı aşırıları bana üç defa suikast tertip ettiler. Müteşebbislerden bir tanesi Abdülkadir’dir. Bu adam bir gece beni Selanik’te Beyaz Kule civarından takibe başlayarak, evimin önüne kadar bana hissettirmeyerek geldi.

“Evin kapısı önüne geldiğim zaman İslahane mektebinin duvarı üstündeki bir siyah gölgeden şüphelendim. Elimdeki bastonla pencereye vurmak suretiyle ev halkını acele haberdar etmeye çalışırken, gölgenin ilerlediğini görünce silaha sarıldım ve üç el ateş ettim. Hain, Ahmet Subaşı Mahallesi istikametine doğru kaçtı, karanlıkta adamın çizmelerinden ve gölgesinin umumi şeklinden kim olduğunu seçtim.

“Yine Gazi anlatıyor: ‘Merkezi umumi artık İstanbul’dadır.

Cemiyetle aramızdaki görüş ihtilafı had safhadadır. Birinci teşebbüs neticesiz kalınca bu vazifeye yine **aynı adam** memur edildi. Ve H... Bey yardımcı olarak bu fiile iştirak ettirildi.

“Bir yaz akşamı idi, Selanik’te Yonyo meyhanesinde oturdum. H... Bey, yanıma gelip oturdu, İstanbul’dan bilhassa benimle görüşmek için geldiğini söyledi.

“Uzun uzadıya düşündükten sonra, merkezi umuminin yanlış görüşleri yüzünden memleketin zarar göreceğine inandığını ve benim görüşlerime hak vererek, birçok meselede görüşümü kabul ettiğini beyan ettikten sonra, eğer kabul edersem merkezi umumiyeeye karşı benimle işbirliği yapmaya hazır olduğunu ifade etti. Yalnız, çok mühim saydığı bir iki meselede aydınlanmak istediğini ve acele işleri dolayısıyla uzunca kalamayacağından ertesi akşam aynı mahalde ve bu saatte birleşmemizi rica etti. Arzusunu kabul ettim ve ayrıldık.

“Ertesi akşam randevu saatinde Yonyo’ya geldim. H... Bey benden evvel gelmiş ve bir masa işgal etmişti. Karşısındaki sandalyeyi işaretle bana yer gösterdi, oturdum. Arkam caddeye dönük idi. Hararetli hararetli konuşuyorduk. Bir ara muhatabımın kaş ve gözle işaretler verdiğini gördüm, şüphelenerek başımı çevirdim. Birden camlı kapının tokmağını eline almış vaziyette içeri giren **Abdülkadir** ile karşılaştım. Süratle döndüm, iki hainin arasında kalmamak için biraz yana çekildim ve cebimdeki silahı ateşe hazır surette çevirdim. **Abdülkadir**’in bir ayağı gazinoda diğeri dışarıdaydı, süratle çıktı ve Sabri Paşa Caddesi istikametine doğru yürüdü.

“H... Bey de ayağı kalkmıştı; ‘Ben Samim değilim dikkat et ve gözünü aç’ diyerek hakaretle kendisine gazinomun kapısını gösterdim. Telaşa mahal olmadığını, haksız yere endişe ettiğimi söylemek istedi, artık kendisini dinleyemezdim, tekrar kapıyı gösterdim. Onun da bir eli cebindeydi, çıktı ve arkasına birkaç defa bakarak uzaklaştı. Ben de gazinoyu terk ettim ve üçüncü bir teşebbüse karşı daha dikkatli davranmaya karar verdim.’

“Gazi Mustafa Kemal devam etti: ‘Bir gün Mustafa Necip, Selanik’te dairede odanın kapısını vurmada içeride girdi ve kapıyı tutar gibi vaziyet aldı. Uğursuz teşebbüsler yüzünden daima tedbirli ve tetik hareket ediyordum. Masa üzerindeki küçük evrak sepeti içinde hususi bir örtü altında bulundurduğum revolveri, derhal ateşe hazır bir surette çevirince, Mustafa Necip hayretle, ‘Bravo Mustafa Kemal! Bu kadar hazır ve tedbirli’ dedi ve gülerken karşıma oturdu.

“Şöyle konuştu: ‘Üçüncü bir suikast teşebbüsüne girişileceğini ve süratle tatbik olunacağını duydum ve bu uğursuz fiile talip oldum. Suikastı bir müddet tehir etmek ve seni haberdar ederek tedbirli olmanı temin etmek için bu işi üstlendim.’

“Mustafa Necip beni hakikaten sever ve sayardı. Kendisine karşı tam itimadım vardı. İşte üçüncü teşebbüs de bu suretle akim kaldı.”*

“H ... Bey”, Halil Bey olsa gerek. “.. evimin önüne kadar bana hissettirmeyerek geldi.” ve “... karanlıkta adamın çizmelerinden ve gölgesinin umumi şeklinden kim olduğunu seçtim.” sözleri yazarın ya da yazdıranların yaratıcılıklarını gösteriyor. Bir köşe yazarı da, bu anılardan Abdülkadir Bey kısmını özenle seçerek “Mustafa Kemal’i öldürmeye çalışan tetikçi Abdülkadir” yaftasını hemen yapıştırır.**

Asaf İlbaş’ın torunu kitabının öyküsünü şöyle açıklıyor:

“2010 yılında Şişli Adliyesi’nde bir arkadaşım ile karşılaştım; “Asaf İlbaş ile bir akrabalığın var mı?” diye sordu. Tan gazetesi arşivlerinde dedeme ait bir yazı dizisi olduğundan bahsetti ve cilt numaralarını yazıp verdi. Ancak ben ihmal ettim. Cüzdanımda sakladığım notu da kaybettim. Bir süre sonra kızım başta olmak üzere ailem bana bu anılara sahip çıkmam gerektiğini yineleyince Tan gazetesinin arşivini taramayı kafama

* Asaf İlbaş, *Çocukluk Arkadaşım Atatürk Mustafa Kemal’le 45 Yıl*, Kaynak Yayınları, 2014

** *Sabah* gazetesi, 17.11.2014, Engin Ardıç.

koydum, ancak nereden başlayacağımı bilemiyordum. O gün eve dönerken kitapçıya girdim ve kapağında Atatürk olan kitabın bir sayfasını açtım. “Mustafa Kemal Efendi, millet ve arkadaşlarını ihmal etme, Asaf İlbaş” yazıyordu. Yine Tan gazetesinden bir alıntı yapılmıştı ve dedemin adı yer alıyordu. Evet, artık zamanı gelmişti. 57 yıl sonra dedemin anılarının izini sürdüm.”*

Yazarın senaryosuna göre, seri katil olan kurmay subay Abdülkadir Bey İstanbul’da bir gazeteciyi (metinde sözü edilen Samim, Haziran ayında öldürülen gazeteci Ahmet Samim’dir. N.Ö.) vuruyor; arkasından Selanik’e gelip bir kurmay arkadaşını (Mustafa Kemal’i) vurmaya kalkıyor.

Ciddi bir ordunun belli görevleri olan bir subayı için bu nasıl bir özgürlük? İstanbul, Selanik gezip duruyor! Eğer üst makamlardan görevlendirildiyse ve destekleniyorsa da, bu görevin tamamlanamamasının bir açıklaması niye yok? Üst makamlardan da Abdülkadir Bey’e böyle bir görev verilmiş olması söz konusu değildir.

Mustafa Kemal’in İTC ile yollarının ayrılması çok sonradır.

1911 yılında temeli atılarak 1914 başlarında resmen kurulmuş olan Teşkilat-ı Mahsusa içinde bile Mustafa Kemal yer almaktadır.

1915 yılında Çanakkale Savaşı kahramanı Mustafa Kemal bu savaş sonrasında İstanbul’a döndüğünde İTC Kâtibi Umumisi Mithat Şükrü onun şerefine evinde, üst düzey İttihatçıların da bulunduğu bir ziyafet bile verir.

Yemekte Mustafa Kemal nedense soğuk davranır.** Herhâlde İTC ile ilişkilerini gözden geçirmeyi o dönemde düşünmektedir. Buna karşın, Mustafa Kemal’in generalliği, ordu komutanlığı, ordular grup komutanlığı İTC hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir.

Daha öncesine geri gidelim: Enver Bey Meşrutiyet’in ilanını

* Haber-Türk Kültür Sanat, 9.11.2014

** İmparatorluğun Çöküşü, Mithat Şükrü Bleda, Destek Yayınları, 2010.

sağlamak için 1908 Temmuz’unda birliğiyle isyan edip dağa çıkarken, silahlarını İTC Demiryolları Müfettişi Kolağası Mustafa Kemal Bey yetiştirir. Enver Bey şöyle anlatır:

“... Bu sırada fişengliğim ve parabellum revolveri Selanik’ten gelmiş olduğundan artık teçhizatım mükemmeldi. Bu eslihayı ve cemiyetin Rumeli teşkilatı dâhiliye ve kuvve-i icraiye müfettiş-i umumiliğine tayin olunduğumu müşir (bildiren) kâğıdı erkân-ı harp kolağası, o vakit hat müfettişi olan Mustafa Kemal Bey getirmişti. Öpüştük. Bir gece beraber kaldıktan sonra avdet etti. Selanik’te her şeyin iyi gitmekte olduğu anlaşıyordu.

“Şimdiye kadar ebeveynimden mektup gelmemişti. Gelmesini de istemiyordum. Çünkü belki benim oldukça ağır olan bu hareketimi muhabbetlerinin şiddeti saikasıyla (dolayısıyla) tecviz etmez (izin vermez) ve kendilerini böyle bıraktığımdan dolayı darılırlardı. Fakat Mustafa Kemal Bey’in getirdiği bir zarfı açınca kalben biraz sıkıldım...”* (Alıntının içindeki parantezler asıl metinde bulunmaktadır. N. Ö.)

Böyle bir örgütsel ilişki içinde yoldaşlık sürerken, İTC Mustafa Kemal için bir ölüm fermanı çıkarmış olabilir mi? Mustafa Kemal’e, Meşrutiyet’in Danton’u rolünü o yaşarken biçmek isteyenler vardır, anlaşılan! Fransız Devrimi’nin önderlerinden Danton da ihtilalden sonra terörün sürdürülmesine karşı çıkınca ihtilalin başı Robespierre tarafından sevk edildiği mahkemede idama mahkûm olmuştur.

İTC’nin Mustafa Kemal’i öldürme kararı aldığı savını bir başka bakış açısıyla irdeleyelim. 1910 yılında böyle bir kararın alındığı, İlbay’ın anılarında belirtiliyor. Kolağası Mustafa Kemal Bey’in bu tarihten sonra aldığı terfiler ise şöyledir:

Mustafa Kemal Bey 1912’de binbaşı, 1913’te yarbay, 1915’te albay, 1916’da tuğgeneral, 1917’de tümgeneral olur. Ortadan kaldırılacak birisi için biraz fazla hızlı bir yükselme değil mi?

* Enver Paşa’nın Anıları, s.73, İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2014

Bu yükseltmelerde de etkili olan, onun “lm emrini” veren İTC’dir. ldreceği adamı pasifleştirmeyi bile düşünmekten aciz midir İTC?

Mustafa Kemal Bey, 1910 yılında Fransa’ya gönderilir; “Picardie” manevrasına katılır. 1911 yılında gönüllü olarak gittiği Libya’da Genelkurmay Başkanlığı emrinde İtalyanlara karşı Tobruk Savaşı’nı kazanır. Orada “suikastlarıyla” sırt sırta savaşmıştır. 1912’de de Derne Komutanlığı’na getirilir. 1913’te Sofya Askeri ataşeliğine atanır.

Mustafa Kemal Paşa, 1917 yılında da Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın teklifini kabul ederek, Veliaht Vahdettin’e Almanya gezisinde yaver olarak eşlik eder. Sonrasında yine İTC Hükümeti tarafından ordu komutanlığına ve Yıldırım Orduları grup komutanlığına atanır.

İTC’nin has adamı olan Abdülkadir ise 1912 yılında kolağasıdır; 1914 yılında binbaşılıktan emekli olur. Savaşta oradan oraya sivil idareci olarak koşturur.

Seri katil yakıştırması yapılan Abdülkadir Bey, Osmanlı Dönemi’nde I. Dünya Savaşı sırasında 7 ayrı kentte mutasarrıflık ve 2 ayrı bölgede, Kerkük ve Rize’de, Rus arlığının işgal ordularına karşı müfreze kumandanlığı yapmıştır. Milli Mücadele döneminde de Mustafa Kemal Paşa tarafından, sonuncusu Ankara’da olmak üzere 3 kentimizde valilik görevine getirilmiştir.

Asaf İlbay’ın anılarında tetikilikle sulananlardan Mustafa Necip Bey 1913, Yakup Cemil Bey 1916, Abdülkadir Bey 1926, “H. Bey” olarak belirtilen Halil Paşa ile anıların sahibi Asaf İlbay 1957 yıllarında ölmüşlerdir. Eğer anılar 1949 yılında bir yerlerde tefrika edilmişse, H. Bey dışında yalanlayacak kimse yoktur. Halil Paşa’nın basılı olan anılarında ise böyle bir olayı çağrıştıracak Mustafa Kemal ile aralarında bir kişisel çelişkiye rastlanılamaz.

Anıların *Tan* gazetesinde 1949 yılında 56 gün yayımlandığı belirtilmektedir. (*Aydınlık Avrupa*, 11.11.2014) Ne var ki, sol

muhafeleti temsil eden ama Demokrat Partili yazarların da yazı yazdığı *Tan* gazetesi 1945 yılının sonlarına doğru, CHP yönetimindeki devlet tarafından örgütlenen “İttihatçı tarzı” bir linç sonucunda yağmalanarak yayın yaşamından çekilmek zorunda kalmıştır. Tefrika tarihi olarak belirtilen dönemde başka bir *Tan* gazetesinin varlığıyla da karşılaşılmamıştır.

Bu tür, kişi saygınlığını yok etmeye yönelik yayınlar, İzmir Suikastına ilişkin İstiklal Mahkemesi kararlarını kamuoyu mantığında haklı göstermeye yönelik çabalar mıdır acaba? Abdülkadir Bey’in kişiliğinde hem onu hem İTC’yi itibarsızlaştırma çabaları, onu İzmir Suikastına bulaştırma, II. Meşrutiyet sonrası gazeteci cinayetlerini üstüne yıkma gibi olaylara ek olarak Mustafa Kemal’i –daha İTC döneminde– öldürmeye azmetmesi saçmalıklarıyla doruğa çıkar. Çeşitli karşıt görüşler, İTC dönemini karalamakta birleşir.

Abdülkadir Bey hakkındaki diğer canilik yakıştırmaları da bir sonraki “Gazeteci Cinayetleri ve Abdülkadir Bey” bölümünde ele alınacaktır.

İTC ve Özgürlükler

İTC’nin mücadelesi sonucunda ilan edilen II. Meşrutiyet Anayasası ile insan hakları ve temel özgürlükler konusunda ülkede büyük ilerlemeler sağlanır. Türkiye tarihinde II. Meşrutiyet bu açıdan bir dönüm noktasıdır. Sansürün kaldırıldığı 24 Temmuz günü halen Gazeteciler Bayramı’dır.

İlk anayasal belge olan Senedi İttifak’tan sonra 100 yıl geçmiştir. Arada Tanzimat, Islahat, Abdülaziz Fermanları gibi müdahalelerle devletin bir düzene sokularak çöküşün önlenebileceği sanılmışsa da toplumsal ve ekonomik nedenlere girilmeden, sanayi devrimi ve dünyayı sarsan bilimsel, teknolojik ilerlemelere yabancı kalınarak, bağınazlık kültürü örtüsünü yırtmadan bunun olamayacağı anlaşılamamıştır. İTC şimdi kalkınma atılı-

mı yapma peşindedir.

Hürriyet ve İtilaf Partisi'nde birleşen siyasal muhalefet ise bu yeni özgürlük ortamını dinsel söylemlerle cahil kitleleri kışkırtmak için kullanacaktır. Bir yıl geçmeden, dinsel gericilik isyan çıkartır; İstanbul'da kısa bir süre egemen olur. Dış güçler de casusları aracılığıyla karışıklığın artması için uğraşmaktadır. Osmanlı'yı parçalama zamanıdır.

İşte bu tür olayların sonucunda İTC iktidarını sürdürmek uğruna, 1908 özgürlük ruhunu bir kenara bırakmaktadır. Karşı çıktığı baskı rejimini yeniden kurar.

İpe sapa gelmez yakıştırmalar yanında, İTC'nin ve adamlarının sosyal hayata ayar verme çalışmaları elbette olmuştur. "Hürriyet" diyerek iktidara gelen bu parti, iktidarını sürdürebilmek için hürriyetleri kısması gerektiğini düşünmüş ve uygulamaya koymuştur. Gazeteler ve dergiler sansürlenmiş, sık sık kapatılmıştır.

Mizah dergileri sürekli olarak çıkmış, kapanmış, yeniden çıkmış ve bir bölümü de baskıya dayanamayarak bir süre sonra yayın hayatından uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Siyasi mizahımız İTC devrinde neredeyse tavan yapmış; bu dönem, yıllar sonra dünya ölçüsünde ün yapan Türk mizahının başlangıcı olmuştur.

Dergilerin içinde, Baha Tevfik tarafından 1912 yılında *Eşek* adıyla çıkarılan bir mizah dergisi de kısa süren yaşamında, gülmece tarzındaki siyasal eleştirileriyle epeyi skse yapabilmıştır. O da birkaç kez kapatılır, yeniden çıkarılır. Bu dergiye değinilmesinin özel nedenini de açıklamak gerekir.

Bir internet sitesinde, Abdülkadir Bey'in *Eşek* dergisi idarehanesine gidip ayar verdiği belirtilmektedir. (www.bakisarisakal.com) Bu internet adresinde, bu konuda Münir Süleyman Çapanoğlu'nun anılarına gönderme yapılmaktadır.

Çapanoğlu'nun zor elde edilebilen *Basın Tarihimizde Parazitler*, *Basın Tarihimizde İlave*, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, *Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar* kitaplarında ko-

nuya ait bir anıyla karşılaşmamıştır. Abdülkadir Bey'in *Eşek* dergisi idarehanesinde yaptıklarının, üstadın bir başka eserinde yer almış olması düşünülmektedir.

Gazeteci Cinayetleri ve Abdülkadir Bey

Bu bölümde geçmiş siyasi cinayetleri analiz ederek çözme gibi bir iddia taşımıyoruz. Sadece, çözdüklerine emin olanların ne kadar boş konuştuklarını gözler önüne sermeye çalışacağız. Abdülkadir Bey'in siyasi cinayetlerle ilişkilendirilmiş olması, bu konu hakkında okuyucuya genel bir bilgi verilmesini gerektirmiştir.

Gazeteci cinayetleriyle ilgili genel kaynaklardan alınan çeşitli kronolojik bilgiler dışında, bazı özel konuların kaynakları, yapılan alıntıların arkasından verilmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, kelle koltukta bir mücadele sonucunda 1908 Temmuz'unda II. Abdülhamit'e II. Meşrutiyet'i ilan ettirmiştir. Tek ve tam siyasal güç artık Cemiyet'tedir. Ülkede özgürlük havası egemendir.

Bu ortamda yine bir muhalefetin oluşması da kaçınılmazdır. Özgürlük şarkılarıyla iktidara gelen İTC şimdi muhalefete tahammülde zorlanmaktadır. Karşıt basın ve yazarlara ayar çekilmeye çalışılır. Ama ayardan anlamayanlar olacaktır.

Birer yıl arayla 3 adet basın mensubu cinayeti gündemlere bomba gibi düşer. 1909 yılında Hasan Fehmi Bey, bir yıl sonra Ahmet Samim. Sadece 1911'deki son cinayetin perdesi aralanabilmiştir. Cemiyetin bir kararı ve bilgisi dışında, durumdan vazife çıkaran bir tetikçi tarafından Zeki Bey vurulmuştur. Katil mahkemeye çıkarılır; hüküm yer.

Aradan geçen bir yüzyıla karşın diğer iki cinayet aydınlanabilmiş değildir. Bu cinayetler İzmir Suikastı davasının görüldüğü Ankara İstiklal Mahkemesi'nde de gündeme getirilmiş ancak sürpriz bir biçimde mahkeme heyeti tarafından örtbas edilmiştir.

Sanıkların da, mahkeme heyetinin de o eski yıllarda aynı tarafta yer aldığını ve aynı komitacılık yöntemlerinden geçtiğini unutmamak gerekir.

Eskiden beri bazı yazarların bu konuları zaman zaman kaleme aldığı ve kafalarına göre hükümler verdiği görülmektedir. Hasan Fehmi ve Ahmet Samim cinayetlerinin Cemiyet kararı ile mi, yoksa alt örgüt ve ferdi inisiyatifle mi gerçekleştirildiği halen de belirsizdir. Sonradan kim ne derse desin, failleri gerçekten meçhuldür. Ciddi yazarlar tüm ayrıntılarıyla kaleme aldıkları bu cinayetleri işleyenlerin kimlikleri hakkında kendiliklerinden bir hüküm vermezler. Ali Naci Karacan'ın anlattıkları referans gösterilerek 3 olayı bir çeteye bağlayan da vardır.*

Aşağıda, cinayetlere ilişkin çeşitli söylentiler ve haberler okuyucunun dikkatine sunulmaktadır.

Tezlerden biri, Cumhuriyet'in ilanından birkaç ay önce TBMM Hükümeti tarafından Trabzon Valiliği'ne getirilen, sonra da "Halk Fırkası" listesinden İzmit Mebusu seçilen Şükrü Bey'le ilgilidir. Bu teze göre her üç cinayeti de Şükrü Bey'in "Serez Fedaileri" örgütünden Çerkez Ahmet işlemiştir. Roman'da, emekli mutasarrıf Sacit Bey, oğlu –Hasan Fehmi'nin arkadaşı– Sermet'e şöyle anlatır (kısaltılarak alıntılanmıştır):

"Şükrü Bey İstanbul Muallim Mektebi'ni bitirdikten sonra tarih öğretmenliği ve maarif müdürlüğü yapmış. Sonra da Selanik Hukuk Mektebi müdürlüğüne atanmış. Oradan da Serez Mutasarrıflığına getirilmiş. Adının duyulması da işte o zaman başlamış..

"Şükrü Bey Serez Çetesi'ni kurmuş! Çevresine birtakım katilleri, sabıkalıları toplayıp orada astığı astık, kestiği kestik bir adam olmuş... İttihatçılar da ona ses çıkarmamış. Serez'de Jandarma Komutanı Sarı Efe Edip denen bir adamı da yanına alarak birçok kanunsuz iş yapmışlar. "Örneğin Sultan Abdülha-

* Özgürlüğe Kurşun, Hıfzı Topuz, Remzi K., 2007

mit dönemindeki hafiyeleri teker teker temizlemişler. Bu işleri İttihatçılar da perde arkasından desteklemiş ve ondan yararlanmışlar. Gazeteci Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey'e gönderilen tehdit mektuplarını da onlar yazmış..

"Kendi başına hareket ettiği için hükümet bir ara Şükrü Bey'i görevden almaya kalkmış ama başaramamış. Bilindiği kadarıyla çetesinde şu isimler varmış: Jandarma Komutanı Sarı Efe Edip, Serez Mebusu Derviş Bey'in kardeşi Mustafa Nazım, Nazım'ın çiftlik kahyası Çerkez Ahmet, eski bir süvari subayı olan Mümtaz, Çerkez Mehmet, Çerkez Ferit ve Teğmen Şeref.. Tabii, adları pek duyulmayan daha başkaları da...

"Üç gazeteciyi öldüren kurşunlar **Çerkez Ahmet**'in tabancasından çıkmış. Keskin nişancı birisiymiş. Sicilinde yok yok!.. Bir subay arkadaşını öldürmekten 15 yıl ceza almış ama Meşrutiyet'te çıkan afla tahliye olup İttihat ve Terakki delegesi olmuş... Sonra da Şükrü Bey'in çetesine katılmış. Daha sonraları Enver Paşa'nın başyaveri bile olmuş!."*

Yine aynı yayından alıyoruz: Şükrü Bey, İzmir Suikastı nedeniyle yıllar sonra İstiklal Mahkemesi'nde yargılanacak ve ölüm cezasına çarptırılacaktır. Savcı Necip Ali iddianamesini okurken der ki, "Sen bundan evvel üç gazeteciyi öldüren adamsın. Ama zamanaşımına uğradı. Biz bugün seni yalnız Gazi'ye suikasttan dolayı yargılıyoruz."

Her 3 cinayet için yazılanlardan ayrı ayrı yapılan alıntılar aşağıda yer almaktadır. Çerkez Ahmet ile birlikte ne kadar çok şüpheli olduğunu görünce, yüz yılın ardından bir köşe yazarının bu bulmacalardaki gerçek katili nasıl bulabildiği de yanıtı olmayan bir sorudur.

* a.g.y.

Hasan Fehmi Bey Olayı Hakkındaki Söylentilerden Seçmeler

Öncelikle bir kronolojik sıralama yapmakta yarar var. Ateşli bir İTC muhalifi olan gazeteci Hasan Fehmi'nin vurulması 6 Nisan 1909, devamında "31 Mart Vakası" 13 Nisan, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişi 19 Nisan, II. Abdülhamit'in hâlli 27 Nisan tarihlerinde gerçekleşir.

Hasan Fehmi cinayeti, bir bakışa göre, irtica yanlılarının hareketine geçmesi için bir kıvılcım olmuştur.

"Hasan Fehmi Bey'in kimler tarafından öldürülmüş olduğu resmi olarak açıklanmamıştır. Ortada gezen söylentilere göre bu olayda 1926 yılında İzmir Suikastında da adı geçecek olan İttihat ve Terakki'nin silahşorlarından olduğu söylenen Abdülkadir'in ismi geçmektedir.

*"Bir kaynağa göre ise, Hasan Fehmi Bey'i öldüren gene İttihat ve Terakki'nin fedailerinden olan **Rizeli Laz Emin** ve **Üsküdarlı Vahit**'tir. Bu iki kişi Meşrutiyet'ten önce katillikten dolayı müebbet hapse hükümlü iken, meşrutiyetin ilanından sonra genel afıtan yararlanarak serbest kalmıştır.*

*"31 Mart İsyanı'ndan sonra yayınlanan Sıkıyönetim Mahkemesi raporunda; II. Abdülhamit'in 'Serbesti' gazetesinde aleyhinde çıkan yazılardan rahatsız olduğu ve Mevlanzade Rıfat Bey'i öldürmesi için **Albay Halil Beyi** memur ettiği ve bu yolda görüşmeler yaptırdığı şeklinde iddialarda bulunulmuştur. Ancak Hasan Fehmi Bey'in ölümünde Sarayın etkili olup olmadığı kesin olarak belirlenememiştir." (Mevlanzade Rıfat Bey Serbesti gazetesinin sahibidir. N.Ö.)*

"Bu olayın bir farklı tarafı da; Hasan Fehmi Bey'in ölümü üzerine kendisine ithaf edilen 'Şehid-i Hürriyet' unvanının verilmesidir. Hasan Fehmi Bey bir 'basın şehidi mi?' sorusunu soran Taylan Sorgun, bu konuda şu yorumu yapmaktadır: 'Hasan Feh-

*mi bir İngiliz ajanıdır. Bizim şehidimiz filan değildir””**

Bu olayı yaşamış olan Refi Cevat Ulunay’ın katil hakkındaki görüşleri şöyledir:

*“... Köprü o esnada biraz تنها idi. Sonra herhalde katil fir-sattan istifade edip kaçabilecek kurnazlıkta usta bir adamdı. O zaman **Yakup Cemil**’in ismi üzerinde durulmuştur. Merkez Ku-mandanı Nazım Bey’i vuran Mustafa Necip, 1913’te Harbiye Nazırı Nazım Paşa’nın öldürüldüğü Babiâli baskınında çıkan çatışmada vurulmuştu. Sadrazam Kamil Paşa’nın yaveri Nafiz Bey ölmeden önce silahını ateşleyerek Necip’i öldürmüştü. Ga-zeteci Hasan Fehmi’yi de **Necip**’in öldürdüğü söylenmiştir.”*** (Ulunay, İTC muhalifi yazardır. Mütareke sonrası işgal sırasında İngiliz sempatizanıdır; *Alemdar* adlı gazeteyi çıkarmıştır. N.Ö.)

Görüldüğü gibi, üç ayrı alıntıdaki şüpheli sayısının toplamı yedidir: Çerkez Ahmet, Abdülkadir Bey, Rizeli Laz Emin, Üs-küdarlı Vahit, Albay Halil Bey, Mustafa Necip ve Yakup Cemil.

Yakup Cemil, II. Meşrutiyet dönemindeki faili meçhul cina-yetlerde adı en fazla geçen fedaidir. “Tek kurşun kafaya” Yakup Cemil’in imzasıdır. 1913’teki Babiâli baskınında Harbiye Nazırı Nazım Paşa’yı gözünü kırpmadan öldürmüştür. Kontrol edilme-si çok zordur.

Yakup Cemil, 1916’da Babiâli baskınına benzer biçimde hükümeti devirmeye teşebbüs ettiği gerekçesiyle tutuklanmış, askeri mahkemede idama mahkûm edilmiştir. Enver Paşa’nın kendisini affetmesini bekleyen Yakup Cemil, Talat Paşa’nın eli-ni çabuk tutması sonucunda kurşuna dizilir.

Hasan Fehmi olayıyla ilgili olarak 31 Mart’ın planlayıcısı Derviş Vahdeti, *Volkan* gazetesinde ateşli bir yazı yazmış, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni “*Yezitler*” olarak nitelendirmiştir.

Hasan Fehmi Bey’in yakın arkadaşı ve vatandaşı olan Er-

* *Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı*, Sıddık Yıldız, G.Ü. Tarih ABD, 2006

** a.g.y.

giri Mebusu Müfit Bey, mecliste yaptığı bir konuşmada, *“Hasan Fehmi Efendi Arnavut’tur. İsmail Paşa da Arnavut idi. Ben, buna karşı protesto ederim. Hükümet onun da katilini meydana çıkarmalı. Ben, Arnavut ve Osmanlı olmak üzere bunu protesto ederim.”** diyerek olayı sanki Arnavutlara karşı işlenmiş bir olay olarak göstermeye çalışmıştır.

Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesinin kamuoyunda yarattığı huzursuzluk ve öfke, onun cenaze törenine de yansımıştır. *İk-dama* göre cenaze töreninde 30-40 bin kişi toplanmıştır. Hasan Fehmi Bey’in cenazesi olabildiğince şatafatlı kaldırılmıştır. Cenazeyi, reformcu olarak bilinen Sultan II. Mahmut’un türbesine gömmek için padişah’tan izin alınmıştır.

Hasan Fehmi Bey’in cenazesinde toplumun tüm kesimleri yer almıştır. Ulema, resmi görevliler, ilmiye öğrencileri orada bulunmuştur. Ayrıca bu cenaze töreni İTC ve hükümete karşı oluşan muhalefetin bir gövde gösterisi hâline dönüşmüş, yakın gelecekte bir “31 Mart” yaşanacağını sinyallerini de vermiştir.

Yıllar sonra Milli Mücadele karşıtlarının basındaki önderi olacak Ali Kemal Bey, Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesinin ertesi günü Darülfünunda derste son derece ateşli bir konuşma yaparak öğrencileri galeyana getirir.

Ali Kemal Bey’in yaptığı konuşma üzerine Darülfünun öğrencileri ve yolda onlara katılan halk kitlesi, Babıâli önüne gelerek, Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’dan Hasan Fehmi Bey’in katillerinin yakalanmasını isterler.

“31 Mart İsyanından kısa bir süre önce yapılan bu protesto yürüyüşü, 31 Mart İsyanının bir provasası olabilir mi” sorusu akla gelmektedir.

Ancak Mülkiyeli Ahmet Halit Yaşaroğlu: *“Çok bedbaht bir tesadüfle birkaç gün sonra 31 Mart Vakası çıktı. Bazı kimseler bu hadise ile o vaka arasında bir münasebet aramak isterler.*

* Çıkışından Bastırılmasına Kadar 31 Mart İsyanı.

*Fakat hepsi saf ve temiz memleket evladı olan bu gençlerden hiçbirinin 31 Mart Vakasıyla ilişkileri, ne de haberleri vardı. Bu hadise gençliğin, bir an içindeki şuursuz galeyanından ve hakiki hürriyet aşkından başka bir şeye dayanmıyordu.”** demektedir.

Yücel Aktar ise eserinde, “31 Mart Olayının üniversiteyle uzak yakın bir ilgisi olmadığı gibi, bir haftadan beri özgürlük adına toplantılar düzenleyip, gösteriler yapan öğrencilerin, temelde Meşrutiyet ve mektepli anlayışını yıkmayı hedef alan bu gerici olaya karşı tepki göstermek konusunda herhangi bir düşünce ve eylemi yoktur”** şeklinde görüş belirtir.

Ahmet Samim Bey’in Öldürülmesi Üzerine Görüşler

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Hüküm Gecesi* adlı romanında, İttihat ve Terakki Fırkasına sert eleştirileriyle tanınan ve her an suikasta uğramayı bekleyen *Seda-i Millet* gazetesinin başyazarı Ahmet Samim, arkadaşı Ahmet Kerim’e şunları söyler: “*Bu sabah beni Dâhiliye Nazırı (Talat Paşa) çağırdı. Ne için? Düşün. Bana bir mutasarrıflık teklif etmek için.*”

Ahmet Samim, Talat Paşa’nın mutasarrıflık teklifini geri çevirmiş, ama bu teklif onu biraz rahatlamıştı. Ne de olsa “satın alınmaya” çalışılması henüz öldürülmeyeceği anlamına gelebilmektedir.

Ancak, Ahmet Samim iki gün sonra, ensesinden girip, burunundan çıkan, tahminen bir İttihatçı kurşunuyla yaşama veda eder. Hasan Fehmi’nin öldürülüşünün üzerinden ise ancak 14 ay geçmiştir.

Ahmet Samim, Rumi 27 Mayıs 1326 (9 Haziran 1910) Perşembe günü akşam saatlerinde Bahçekapı’da arkadaşı Fazıl

* a.g.y.

** Yücel Aktar, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Öğrenci Olayları (1908-1918)*, Gündoğan Yay., İstanbul, 1999

Ahmet ile yürürken yanına yaklaşan ve yakından ateş eden bir suikastçının kurşunuyla 26 yaşında can verir. Olay yerinden yürüyerek uzaklaşan suikastçı bulunamamıştır.

Ahmet Samim'i İttihatçıların meşhur fedailerinden Yakup Cemil'in öldürdüğü konuşulduysa da, daha sonra yine Abdülkadir Bey'in adı geçmiştir. Ahmet Samim, öldürülmesinden yaklaşık bir yıl önce 31 Mart Olayında şeriatçılardan canını kurtarmak için Yeşilköy'deki Hareket Ordusu karargâhına sığınmış, dinsel gericilikle bir bağı bulunmayan ama İTC uygulamalarını şiddetle eleştiren bir yazardır.

Hareket Ordusu karargâhında bulunan Kolağası Abdülkadir Bey de, İstanbul'u gericilerden kurtarma planını yapan bu ordunun kurmay heyeti içindedir.

Ahmet Samim Bey, 31 Mart İsyanından sonra da İttihat ve Terakki muhalifliğini sürdürmüş ve İstanbul Milletvekili Kozmide Efendi'nin çıkardığı *Sada-yı Millet* gazetesinin başyazarlığına getirilmiştir. Prens Sabahattin yanlısı liberal düşüncelere ve Osmanlılık yani ülke sınırları içindeki bütün unsurların birlik içinde yaşaması idealine sahip olan Ahmet Samim Bey'in bir Rum milletvekiline ait gazetede çalışması, üstelik yazılarında İttihat ve Terakki'yi şiddetle eleştirmesi tepki toplar, kendi ifadesiyle İttihat ve Terakki mensupları tarafından ölümle tehdit edilir.

Ahmet Samim Bey'in bu tehditler karşısındaki tavrı ise oldukça ilginçtir. Kendisine yöneltilen tehditlere aldırış etmeyen, öldürülmekten korkmadığını söyleyen Ahmet Samim Bey kade-rine razı bir tutum takınır.

Ahmet Samim Bey'in cenaze merasimi hiç alışılmadık görüntülere sahne olur. Zabıta tarafından tutulan hamalların omzunda taşınan tabut, hızlı bir şekilde Divanyolu'ndaki Sultan Mahmut türbesine götürülür ve burada hazırlanan mezara gömülür.

Sosyalist *İştirak* dergisinin 17. sayısı ölümünden dört gün

sonra 31 Mayıs 1326 (13 Haziran 1910) tarihinde Ahmet Samim Özel Sayısı olarak okurların karşısına çıkar.

Ahmet Samim Bey'in kimler tarafından niçin öldürüldüğü bir türlü açıklığa kavuşmaz. İttihat ve Terakki muhalifi olması bu konuda işaretlerin hep İTC'ye yönelmesine sebep olur. Bu, ihtimaller arasında en kuvvetli olanıdır. İTC için bu tür uygulamalar yabancı değildir. Gerçekten de nizamnamesinde Cemiyet'in menfaatleri doğrultusunda kendisini ateşe atmaya hazır "fedailer" hakkında bir bölüm bulunan İTC'nin muhalefet karşısındaki tavrı her zaman için sert olmuştur.

Ancak, Girit meselesinin konuşulduğu, büyük devletlerin Türkiye'yi kendi nüfuz alanlarına çekmek için uğraştığı bir dönemde, önemli sonuçlar doğurabilecek bir cinayetin faili olarak sadece İTC'yi düşünmek yeterli midir? Herhâlde olayın içinde yine bir emperyalist komplo aramak çok da aykırı karşılanmamalıdır!

Ahmet Samim cinayetinde de Çerkez Ahmet, Yakup Cemil ve Abdülkadir Bey'in adları telaffuz edilmiştir. Herhangi bir ipucu yoktur. Refi Cevat ve Refik Halit, Yakup Cemil'i işaret eder ama Mustafa Müftüoğlu'na göre katil Abdülkadir'dir.*

Birileri kafasına göre hüküm vermektedir. Büyük olasılıkla hedef de şaşırtılmaktadır.

Zeki Bey Cinayetinin Düşündürdükleri

Hasan Fehmi ve Ahmet Samim olaylarından sonra 1911 yılında dönemin medyada son kurbanı Zeki Bey'dir.

Şehrah gazetesinin başyazarı Zeki Bey, 31 Mart Vakasıyla ilgili olarak Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmış ve beraat etmiştir. Düyun-u Umumiye'de görev yaparken Maliye Nazırı Cavit Bey'in bir yolsuzluğunun üzerine gittiği, konuyu gazetede açıklayacağı belirtilmektedir.

* *Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler*, Mustafa Müftüoğlu, Yağmur Y., 1990

23 Temmuz 1911 günü gündüz saatlerinde bir muhallebici-den çıkan Zeki Bey arkadaşlarından ayrılır ayrılmaz saldırıya uğrar. Kafasından vurulmuştur. Silah sesini duyan arkadaşları iki kişinin kaçtığını görürler.

Olaya Bakırköy polis karakolu el koyar. Zaptiyeler eşkâlini aldıkları iki şahsı Kazlıçeşme civarında yakalar. Zanlılar silahlarını tarlaya atmışlardır. Biri Serez Mebusu Derviş Bey'in kardeşi Mustafa Nazım, diğeri de Çerkez Ahmet'tir.

Tanıkların ifadelerine dayanarak pek çok İttihatçının ifadesi alınır. Cavit Bey ise bu sırada bir Karadeniz seyahatinde olduğu için ifadesi alınamaz. Bu gezinin önceden ayarlanmış olduğu bile iddia edilir. Katiller, Zeki Bey'i neden öldürdüklerini söylemez, azmettirenleri ele vermezler. Kurşunların hangi silahtan atıldığı belirlenemediği için iki sanık da 15'ser yıla mahkûm edilir.

İddialara göre cinayet "Serez Çetesi" tarafından planlanmıştır. Bu çetenin başında da vaktiyle Serez mutasarrıflığı yapan Şükrü Bey vardır. Cinayete Süvari Yüzbaşısı İzmitli Mümtaz, Yüzbaşı Hacı Ali ve bir teğmenin adı da karışmıştır. Zeki Bey'in katilleri yakalanmış ama azmettirenler mahkeme önüne çıkarılamamıştır.

Çerkez Ahmet, I. Dünya Savaşı sırasında afla salıverilecektir. Daha sonra, Suriye Genel Valisi ve IV. Ordu Kumandanı Cermal Paşa, yanına gelerek fedailiği sürdürmek isteyen Çerkez Ahmet'in iyice kontrolden çıktığına kanaat getirerek tutuklatır. Sadrazam Talat Paşa'dan gelen emirle de, birkaç gün sonra Ahmet idam edilerek ortadan kaldırılmıştır.

Meşrutiyet sonrası gazeteci cinayetlerinin Abdülkadir Bey'e yüklenmesinin hiçbir dayanağı yoktur. Buna karşın, çeşitli kişilerin neden ısrarla böyle bir hükme yöneldiği konusundaki görüşler Sonsöz'de okuyucuya sunulmaktadır.

I. DÜNYA SAVAŞI BAŞLARKEN

ABDÜLKADİR BEY

I. Dünya Savaşı, 28 Haziran 1914'te Avusturya Veliahdının resmi ziyarette bulunduğu Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesinin tetiklemesiyle, kısa bir süre içinde başlar.

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın oluşturduğu İttifak Devletleri'nin yanında savaşa dâhil olmuştur. Bu ittifakın olacağı aslında yıllar önceden görülmüştür. Daha önce 'Abdülkadir Bey ve Cemiyet' bölümünde atfı yapılan *The Manchester Guardian* gazetesi, 17 Temmuz 1908 tarihli sayısındaki "*Bir Casusa Düzenlenen Suikast*" haberinin devamında, bu ittifakı savaştan 6 yıl öncesinden bütün dünyaya duyurmaktadır.

Haber özetle şöyle der: "*Türkiye ve Avusturya-Macaristan, temel maddeleri (1) Avusturya'nın Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve bir tecavüz durumunda silahlı müdahaleyi garanti etmesi, (2) Türkiye'nin Avusturya'ya Makedonya'da bazı ekonomik ayrıcalıklar ile küçük Balkan devletlerindeki hareketlerin bastırılması amacıyla Novi Pazar sancağının ilhakı hakkını vermesi olan bir askeri antlaşmaya gidiyor.*" (Novi Pazar Sırbistan sınırları içinde kalan Boşnak ağırlıklı bir kenttir. Balkan savaşından sonra Sırbistan tarafından işgal edilmiştir. N.Ö.)

Emperyalizm kutuplaşmış, paylaşmak için dünyayı ateşe atmaya hazırlanmaktadır. İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya) Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göz dikmişlerdir.

TURKEY IN TRIPLE ALLIANCE

CURIOUS REPORTS.

The Rome "Italia all' Estero," a journal which is said to have the reputation of being in the service of Signor Tittoni, the Italian Minister for Foreign Affairs, publishes a telegram from Constantinople, which declares that negotiations have been entered into between Turkey and Austria-Hungary, with a view to the drawing up of a military convention. The basis of the convention would be (1) that Austria guarantees to Turkey the integrity of her territory and armed intervention in the case of a violation of the status quo; (2) that Turkey grants Austria certain economic privileges in Macedonia and the definitive occupation of the Sandjak of Novi-bazar for the purposes of repressing any action on the part of the small Balkan States.

The St. Petersburg "Novoe Vremya" makes itself the vehicle of a still more astonishing report. In its yesterday's issue the journal draws special attention to its correspondence from Constantinople, declaring that the object

The Manchester Guardian, 17 Temmuz 1908

Kıtalararası sömürge kapma döneminde yaya kalan Almanya ve Avusturya, itilaf devletlerinin özellikle Afrika'daki kaynaklarına göz dikmişlerdir. Osmanlı'nın parlayan yıldızı Enver Paşa ise ülkeyi Almanya'nın kuyruğuna takarak yeniden dünya gücü yapma sevdasındadır. Bu seveda, Almanlar için milyonlarca ek müttefik askeri demektir.

Osmanlı, yaklaşmakta olan savaş için önlemlerini almaktadır. Ordu yönetim kademeleri savaşa göre yeniden planlanmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa da çalışır. Kurmay Binbaşı Abdülkadir Bey'e bu savaşta örgüt tarafından değişik bir rol verilmektedir.

Abdülkadir Bey'in Askerlikten İstifası

Kurmay subaylık zamanının en gözde mesleğidir; olabilmek herkese nasip değildir. Ancak Abdülkadir Bey, kurmay binbaşı rütbesinde askerlikten istifa etmiştir; 1914 yılının Mart ayında artık bir sivildir. Hemen arkasından, birinci sınıf mülkiye müfettişliğine atanır.

İTC'nin –geçmişinde Hareket Ordusu, Balkan Savaşı kahramanlığı ve parti fedailiği de olan– seçkin bir kurmay subayının en verimli çağında askerlikten istifa ederek sivil memurluğu seçmesi, belki de gelmekte olan büyük savaşın yönetsel planlamalarının bir parçasıdır. Bu strateji doğrultusunda ordudan ayrılmış olan başka subaylar da var mıdır? Herhâlde incelemeye değer!

1911 yılından başlayarak faaliyette olduğu söylenen ama 5 Ağustos 1914 tarihinde Harbiye Nezareti'ne resmen bağlanmış olan Teşkilat-ı Mahsusa da yönetimin gizli elidir. Abdülkadir Bey'in askerlikten istifa ederek mülki idareye geçmesi, içinde yer aldığı Teşkilat-ı Mahsusa'nın bir düzenlemesi olarak algılanmalıdır.

Teşkilat-ı Mahsusa

Teşkilât-ı Mahsusa, Harbiye Nezareti bünyesinde “Umuru Şarkıye Dairesi” adıyla, gayrinizamî harp yönetimi için resmen kurulur. İşlevinin anlaşılabilmesi açısından bazı faaliyetleri hakkında kısa bir bilgi aktarmakta yarar bulunmaktadır.

Örgütün savaş öncesinde ve sırasında Makedonya ve Trakya bölgelerinde Sırlara ve Yunanlılara karşı istihbarat çalışmaları olmuştur. Teşkilatın kurucuları arasında yer alan subaylar tarafından 1913 yılında Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin yaşama geçirilmesi ve Kuşçubaşı Eşref Bey'in Şubat 1915'de Mısır'da kanal bölgesinde Cemal Paşa kumandasında İngilizlere karşı harekâta yer alması –başarısız da olsa– dönemin kayda değer

olayları arasındadır.

Teşkilât-ı Mahsusa, mütarekeden sonra kendisini feshederken arkasında herhangi bir evrak bırakmamıştır. “Osmanlı Devleti ve Araplar 1911-1918, *Teşkilat-ı Mahsusa üzerine Bir Ön Çalışma*, (çeviren Tansel Demirel, Arma Yay. 2003) adlı tezin yazarı Philip H. Stoddard’ın 1963 yılında Eşref Kuşçubaşı ile görüşmesinden aktardığını belirttiği söylemine göre teşkilattaki ünlü kişiler şunlardır:

Enver Paşa, Süleyman Askeri, Eşref Kuşçubaşı, Rauf Orbay, Çerkez Ethem, Abdulaziz El-Sinusi, Dr. Esat Işık Paşa, Hüsamettin Ertürk, Mehmet Akif Ersoy, Cezayirli Emir Ali, Ali Çetinkaya, Ali Fethi Okyar, Binbaşı Mısırlı Aziz Ali Bey (sonradan Mısır ordusunda General), Nuri Killigil (Enver’in kardeşi, sonradan önemli sanayici), Binbaşı Fuat Bulca (sonradan THK Başkanı), Teğmen İslam Bey (Fuat Paşa’nın oğlu), Mustafa Kemal, Nuri Conker (Osm. Meclisi Mebusan azası), Dr. Refik Saydam (sonradan bakan ve başbakan), Çerkez Reşit (Çerkez Ethem’in ağabeyi), Yakup Cemil (1916’da vatana ihanetten asıldı), Dr. Bahattin Şakir, Mithat Şükrü Bleda, Ohrili Eyüp Sabri, Fuat Balkan, Teğmen Hilmi Musallimi (1915 Süveyş Kanalı Harekâtı’nda Kürt mücahitlerin komutanı, Said Halim Paşa’nın kâatibi), İsmail Canbulat (1926’da İstiklal Mahkemesi tarafından asıldı), Piyade Subayı Rasuhi (sonradan Mustafa Kemal’in yaveri), Filibeli Hilmi Bey (İttihat Terakki Müfettişi, 1926’da asıldı), Şerif Burgiba (Habib Burgiba’nın babası), İbn-ür Reşid (Arabistan).

Abdülkadir Bey’in Mülki İdare Görevi

Osmanlı İmparatorluğu, savaş döneminde İttihat ve Terakki Partisi Hükümeti tarafından yönetilmektedir. Savaş başlamış, Osmanlı devleti Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın “Yavuz ve Midilli gemileri” oldubittisiyle resmen dâhil olmuştur. Osmanlı

Devleti'nin başka bir seçeneğinin olmadığı da dillendirilmektedir.

Abdülkadir Bey'in I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde mülki idaredeki kariyerine ilişkin Osmanlı arşivlerinden alınan kayıtlar aşağıda sunulmaktadır.

Hem bu kayıtlardan hem de başka kaynaklardan görünen odur ki, baş döndürücü bir atama trafiği içine girilmiş, çeşitli sınır illerinin ve tehcir işleminin yönetiminde Abdülkadir Bey tarafından büyük sorumluluklar alınmıştır.

Abdülkadir Bey'in sivil kariyerindeki ilk iş 1914 yılında Savaş öncesinde mülkiye müfettişliğidir.

Tarih: 06/Ca/1332 (Hicrî) Dosya No: 4274 Gömlek No: 320494 Fon Kodu: BEO

Birinci sınıf mülkiye müfettişliklerinden Haracyan Efendi'nin azliyle yerine Erkan-ı Harbiye Binbaşılığından müstafi Abdülkadir ve Mülkiye Heyet-i Teftişiyesi Başkitabeti'ne İstanbul Maarif Müdür-isabıkı Mustafa beylerin tayinleri. (Dâhiliye)

Tarih: 06/Ca/1332 (Hicrî) Dosya No: 1507 GömlekNo: 1332 Fon Kodu: İ. DH.

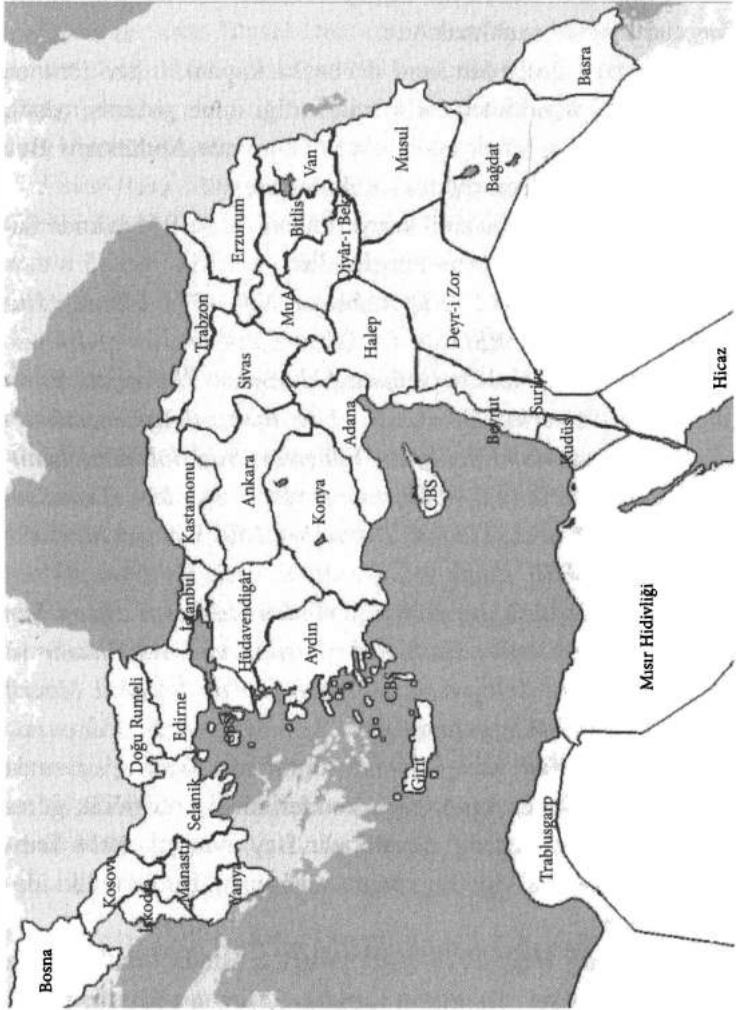
Birinci sınıf mülkiye müfettişlerinden Haracyan Efendi'nin azliyle yerine Erkan-ı Harbiye binbaşılardan Abdülkadir ve Mülkiye Heyet-i Teftişiyeye Baş Kitabeti'ne de İstanbul Maarif Müdürü Lütfü Beylerin tayinleri.

Abdülkadir Bey geniş Osmanlı coğrafyasında savaş sırasında kendisine verilecek kritik taşra kentlerindeki yöneticilik görevine başlamaya hazırdır. Abdülkadir Bey aynı yıl, 1914 Temmuz'unda Kerkük Mutasarrıflığına atanmıştır. Bu ilk mülki idare görevidir.

Abdülkadir Bey, 1914-1919 yılları arasında oradan oraya koşturarak Musul vilayetinin Kerkük, Trabzon vilayetinin Gümüşhane, Rize, tekrar Gümüşhane, Suriye vilayetinin Kerek (Maan), Horan (Huran ya da Havran), Deyrizor vilayetinin Zor (Deyrizor) ve Kastamonu vilayetinin Bolu kentlerinde mutasar-

rıflık yapar.

Aşağıdaki harita Osmanlı İmparatorluğu'nun vilayetlerini göstermektedir.

93 Harbi sonrası Osmanlı Devleti vilayetleri ('Google' Görseller, 2014)

KERKÜK MUTASARRIFI

ABDÜLKADİR BEY

Musul vilayetine bağlı bir birim olan Kerkük Sancağı İran sınırına yakınlığı nedeniyle özel önem taşır. Abdülkadir Bey buradaki görevine atandıktan sonra aşiretleri bir askeri düzene sokarak işe başlayacaktır. Arşivlerdeki dâhiliye nezareti atama emir kayıtları aşağıdadır.

Tarih: 14/Ş/1332 (Hicrî) Dosya No: 1509 Gömlek No: 1332 Fon Kodu: İ..DH..

Kerkük Sancağı Mutasarrıflığına mülkiye müfettişlerinden Abdülkadir Efendi'nin tayini.

Tarih: 15/Ş/1332 (Hicrî) Dosya No: 4298 Gömlek No: 322286 Fon Kodu: BEO

Kerkük Mutasarrıflığına mülkiye müfettişlerinden Abdülkadir Efendi'nin tayini. (Dâhiliye)

Hamidiye Alayları ve Aşiret Süvari Alayı

Konuyla ilişkili olması nedeniyle, önce 1890 yılında nizami ordu dışında kurulmuş olan Hamidiye Alayları hakkında bilgi vermek gerekiyor.

Bu alayların kuruluş amaçları şöyle özetlenebilir: Askeri disiplin içine alınan aşiretlerden Doğu Anadolu için kolluk kuvveti olarak yararlanmak, düzenli süvari birlikleri oluşturarak olası bir Rus işgaline karşı elde hazır kuvvet bulundurmak.

Aşiretleri uygarlaştırmak, disiplin altına alarak eğitmek, aşiret kavgalarına son vererek bu yöndeki bütün potansiyeli devlet lehine kullanmak, sağlanacak sinerjiyle yol, köprü, okul binaları vs. yaparak Doğu Anadolu'nun imarına çalışmak da amaçlar arasındadır.

Zaman içinde yozlaşan bu yapı, İTC iktidarı tarafından ıslah edilmiş, adları da Aşiret Süvari Alayı'na dönüştürülmüştür.

Rus Ordusuna Karşı Aşiretler

Aşağıdaki belgeden anlaşılan, Abdülkadir Bey'in Kerkük'teki görevi sırasında Kürt aşiretlerini örgütleyerek Azerbaycan'daki Rus askeri varlığına meydan okuyacak bir plan yaptığıdır.

İTC büyük oynamaya karardır. Abdülkadir Bey'in planı kabul edilir. İTC, nizami birliklerin yanı sıra, askerlikte gayrinizamî harp olarak bilinen uygulamaları da göz önüne almaktadır. Gayrinizamî harbi, Teşkilat-ı Mahsusa yürütmektedir. Abdülkadir Bey'in planının desteklendiğine dair arşivdeki dâhiliye nezareti yazısının bilgisi aşağıda görülüyor.

Tarih: 14/N/1332 (Hicrî) Dosya No: 1 Gömlek No: 11 Fon Kodu: DH. EUM. 2. Şb

Kerkük Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in, Azerbaycan'daki Rus askerlerinin atılması için Kürt aşiretlerinden istifade edilmesini mübeyyin planına destek verildiği ve hazırlıklara girildiği.

Rusların, Azerbaycan ve şimdiki İran Azerbaycan'ındaki varlığına karşı, İTC tarafından geniş çaplı bir harekât düşünüldüğü ortaya çıkar. Teşkilat-ı Mahsusa'nın asıl faaliyetinin Ortadoğu ve Kafkasya'da örgütleneceği anlaşılmaktadır. Genç ama deneyimli komutanlar bölgeye, Abdülkadir Bey ile irtibat kurularak gönderilmektedir.

"1912-1913 Balkan Savaşı'nın kötü sonuçlardan sonra, Osmanlı İmparatorluğu için gizli modern bir istihbarat teşkilâtına mutlak surette ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

"Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından, Osmanlı Devleti'nin siyasî birliğinin korunmasını sağlamak, ayrılıkçı hareketleri önlemek ve yabancı devletlerin Ortadoğu'daki istihbarat ve gerilla faaliyetlerine karşı koymak amacıyla 17 Kasım 1913'te kurulan istihbarat teşkilatına "Teşkilâtı Mahsusa" veya "Umu-

ru Şarkîye Dairesi” adı verilmiştir.

“Teşkilatın ilk başkanının Kurmay Binbaşı (bilâhare Yarbay) Süleyman Askerî Bey, ikinci başkanının Ali Bey Başhampa ve son başkanının da Hüsamettin Ertürk olduğu bilinmektedir.

“Teşkilât-ı Mahsusa tarafından, özellikle Kafkasya ve Yakın Doğu’da görev yapan ve gerilla tipi bir çalışma yöntemini benimsemiş küçük askerî birlikler (müfrezeler) ve taburlar kurulmuştur.

“Orta Doğu’daki eylemlerin içerisinde dikkati çekenler arasında, propaganda yapmak üzere Bingazi’ye gönderilen Bingazi Milletvekili Yusuf Şetvan Bey ile Şeyh Esseyid Şerif Ahmed Es-Sünusi’nin bir Alman denizaltısı ile İstanbul’a kaçırılması ve İngiliz ajanı Thomas Edward Lawrence’e karşı girişilen hareketler sayılabilir.

“Kafkasya bölgesi, Orta Asya seferlerinin atlama tahtası olarak, Teşkilât-ı Mahsûsa’yı fazlasıyla ilgilendirmiştir. Kafkasya seferleri Trabzon’dan yönetilmiştir. Trabzon, Hopa ve Artvin kıyılarından Kafkasya içlerine denizden ajanlar sokularak,

“Rusların askerî durumu öğrenildiği gibi, Osmanlı ordusu oraya girdiği zaman yardımcı olacak geniş bir teşkilât kurulmuştur.

“Teşkilatın Orta Asya’ya yönelik faaliyetlerinin en önemlisi, Rauf (Orbay) Bey ile Ömer Naci Bey’in gerçekleştirdikleri İran Seferi’dir. Rauf Bey, İran üzerinden Afganistan ve Hindistan’a kadar uzanarak buralarda İngilizlere karşı koyma görevini üstlenmiştir.

“Ancak, bu grubun harekâtı Almanlar tarafından engellenmiş, Rauf Bey’e geri dön emri verilmiştir. Rauf Bey’in geri dönerken İran’da bıraktığı müfreze Afganistan’a girmiş, bazı elemanları ise Hindistan’a giderek buralarda istihbarî nitelikli çalışmalarda bulunmuştur.

“Meselâ, Kuşçubaşı Eşref ve arkadaşları, İngiltere’ye karşı şiddetli bir propaganda kampanyası başlatmak, eğer mümkün

olursa bu kampanyayı Orta Asya'da da yürütmek için Hindistan'a gittiler.

"Ancak bu sırada I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Enver Paşa'dan emir alan Kuşçubaşı Eşref hemen İstanbul'a dönmüş ve az sonra da Teşkilatın Arabistan Bölge Sorumluluğuna getirilmiştir.

*"Ömer Naci Bey kumandasındaki gönüllü birlikleri ise, 12 Ocak 1915 tarihinde Tebriz'e girmişler ve Ahraz'a ulaşarak petrol boru hatlarını tahrip etmişlerdir."**

Ömer Naci Bey ile Ruşeni Bey yukarıdaki metinde belirtilen görevlerinde Abdülkadir Bey'in örgütlediği yerel birlikleri onunla birlikte sevk ve idare edeceklerdir. Buna ilişkin talimat kendisine iletilmektedir. Arşiv kaydı aşağıda görülmektedir.

Tarih: 14/N/1332 (Hicrî) Dosya No: 43 Gömlek No: 192 Fon Kodu: DH. ŞFR.

*Ömer Naci ve Ruşeni Beylerin Van'a hareket ettikleri ve aşiretler için gerekli hazırlıkların yapılması lüzumunun **Abdülkadir Bey'e** tebliğ olunmasına dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Van vilayetine çekilen telgraf.*

Abdülkadir Bey'in Aşiret Süvari Kumandanlığına atanma emri daha sonra gelir. Tebliğ edilmesi istenen yukarıdaki telgraf emrinin bağlı olduğu Musul vilayetine değil, Van vilayetine çekilmiş olması Abdülkadir Bey'in bölgede yoğun bir arazi çalışması içinde olduğunu gösteriyor.

İTC'nin büyük hatibi Ömer Naci Bey, içinde yer alacağı çatışmalarda değil ama Kerkük hastanesinde tifüs nedeniyle 1916 yılında henüz 38 yaşında hayata gözlerini yumacaktır.

"I. Dünya Savaşı'nda Ömer Naci Mezopotamya bölgesinde görevlendirildi. Görevi İran'daki Azeri Türklerini ayaklandırmaktı. Emrindeki birlikler Türk ve Kürtlerden oluşuyordu. Bir avuç fedai müfrezesiyle bir yanda mahalli güçleri örgütleyor,

* *İttihat ve Terakki*, Tevfik Çavdar, İletişim Y., 1991

diğer yanda Rus ordusuna baskınlar, sabotajlar yapıyordu. Midyat'taki Nasturi isyanını bastırdı ve 1915'te emrindeki fedailerle Tebriz'e girdi. Hüveyse ve Ahraz'daki petrol borularını havaya uçurdu. Urumiye civarında Ruslara büyük kayıplar verdirdi. 4 Ocak 1915'te Urmiye'yi aldılar. Bahtiyar aşiretini İngilizlere karşı ayaklandırmaya çalıştı.

"Ruşeni Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya örgütlenmesinin en önemli isimlerindendir. CHP Samsun milletvekilliği yapmıştır. Ruşeni Bey, imparatorluğu millet algısının kurtaracağına inanmıştır. 'Din Yok, Milliyet Var' adlı eseri ile laikliğin Osmanlı tebaasını dinsel ayrılıklardan kurtaracağına işaret etmiştir.

"Erkânı Harb Kolağası Rûşeni Bey, Harbi Umumi'de, seferberlikten bir gün evvel, Dâhiliye Nâzırı merhum Talat Bey'in davetiyle, Nuruosmaniye Kulübü'nde [yapılan toplantıda], hâlen [1931 senesinde] cümlesi vefat etmiş bulunan bazı zevat hazır olduğu hâlde, [İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından ve Atatürk'ün yakın gençlik arkadaşlarından] Ömer Nâci Bey ile berâber, "İran'dan Kafkas'a geçmek ve Rusların gerisinde siyâsî bir inkılâp hazırlamak vazifesi ile siyaseten tenviz edilir.

"Rûşeni Bey, Van'a ulaştığında, Van Valisi [Osmanlı döneminde: Meclisi Mebusan İzmir mebusu/Cumhuriyet döneminde ise: TBMM'nin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü dönemlerinde, sırasıyla İzmir, Ardahan, Erzurum ve Konya milletvekili ve Üçüncü Umûmî Müfettiş] Tahsin [Uzer] Bey, İzmir'de çiftlik işleri ile meşgûl [bulunan], Enver Paşa'nın sâbık eniştesi [olan] o zaman Hakkâri Mutasarrıfı [bulunan] Cevdet Bey ve ileride TBMM Başkanı olacak olan, fakat o zaman henüz Van Jandarma Kumandanı bulunan Kâzım [Orbay] Paşa ile tevhide mesai ederek, yolculuk ve yanına alacağı arkadaşlarının hazırlıkları için bir ay kadar Van'da kalır.

"Bu sırada Çerkez Ethem ve kardeşi Çerkez Reşit de kendilerine katılmak üzere İstanbul'dan gönderilir.

"Ancak Rûşeni Bey, bu kişilerle teşriki mesai etmekte mazur

olduğunu söyler ve ardından Cevdet Bey'in planına göre, söz konusu kişiler, Kürt Şekkak Aşireti'yle birlikte Rumye mıntıkasına taarruz ederler ve Rus Ordusu'nun zamansız bir müdahalesine neden olurlar.

"Bu gelişmenin ardından Rûşeni Bey, arkadaşları ile birlikte, İran topraklarına geçtiği bir sırada, Van Valiliği'ne atanmış olan Cevdet Bey, Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın bir şifresini biz-zat İran topraklarına geçerek, Rûşeni Bey'e elden tebliğ eder.

Söz konusu şifrede, Rûşeni Bey'e, arkadaşlarının yarısını Çerkezlere vermek ve onlarla beraber çetecilik etmek ve Van'da teşekkül edecek üç kişilik bir heyeti merkeziyeye tâbi olmak mecburiyeti bildirilir.

"Fakat söz konusu Çerkezlerin İran'a yapmış oldukları garret ve İran Türklerinin başına getirdikleri felâket, Rûşeni Bey'i tedhiş ettiği için, bütün arkadaşlarını Van Valisi Cevdet Bey'e terk eder ve bu vazife-i siyâsiyeden affını rica etmek zorunda kalır. Arkadaşları arasında daha sonra Büyük Erkânı Harbiye İstihbarat Şubesi Müdürü olacak olan Kaymakam (Yarbay) Nuri Bey de vardır.

"Görevinden ayrılmasından sonra Rûşeni Bey, Bağdat'a gelir, Dâhiliye Nazırı'nın [Talat Paşa'nın] emri ile Vali [Bağdat Valisi] Süleyman Nazif Bey tarafından tevkif edilir. Kaçar ve yeniden İran'a geçer.

"Tam bu sırada Afganistan'a geçmek üzere İran'a gelmiş olan ileride başvekil de olacak olan Hasan Rauf Orbay Bey de müfrezesi ile İran aşiretleri tarafından Kirint kasabası civarında ağır zayıata ve korkunç bir felâkete maruz kalır. Ancak Rûşeni Bey, Hasan Rauf Orbay Bey ile onun Erkânı Harbiye Reisi Bitlis Mebusu Muhittin Nâmi Bey'in davet ve ricası üzerine, bu müfrezeyi kanlı fedakârlıklarla muhakkak bir tehlikeden kurtarır. Muhittin Nâmi Bey ve müfrezede bulunan subaylar bu olaya şahit olmuşlardır.

"Bu olaydan sonra İran ile Türkiye arasında hâsıl olan ger-

ginliği bertaraf etmek için, Türkiye Hükümeti namına Hüseyin Rauf Orbay Bey tarafından murahhas olarak atanır ve Haruabat'ta İran murahhasları ile bir anlaşma yapar ve anlaşmayı Türkiye adına siyasi memur sıfatı ile imza eder.

"Rüşeni Bey, daha sonra, Türkistan'a geçerek, yedi ay boyunca Papo yaylasının doğusunda Teke ve Cezah Türkmen Aşiretleri ile tevhidî mesai ederek, orada birçok Rus kuvvetlerinin cepheye girmesine mâni olur. Rüşeni Bey'in bu harekâtını Reuter Haber Ajansı da ilân etmiştir.

"Rusya inkılâbının parlaması üzerine, Teşkilâtı Mahsusa namına Kafkas'a gitmek ve oradaki Türk esir zabıt ve efradından istifade ederek teşkilât yapmak ve ordumuzun Kafkas taarruzunu teshil etmek üzere tavzif edilir. Bu görevi de İran içinden ve birçok cepheler arasından geçerek ve nihayet Kafkasya'ya giderek başarıyla tamamlar.

"Gence'ye gelen Nuri Paşa'ya ve Yaveri Kılıç Ali Beye katılır. Ondan sonra yine birçok takdirlere mazhar olarak İstanbul'a gelir. Ordu Bakü'yü işgal ettiği sırada yine Bakü'ye gider ve yeni kurulan Azerbaycan Hükümeti'nde Hariciye Nezareti'nde müsteşar olarak görev alır. Mütarekeden sonra Kafkasya'yı terk ederek nihayet vatanına döner." (Rüşeni Bey'in 1931'de TBMM'ye verdiği emeklilik dilekçesinden)*

Ruslar bölgede ciddi bir yığınak yapmışlardır. İran içinde vaziyete hâkim oldukları anlaşılmaktadır. Durumun değiştirilmesi için Osmanlı yönetimi planlamalar yapar. Kerkük Mutasarrıfı Abdülkadir Bey, İran sınırındaki Rus faaliyetleri konusunda istihbarat yapmakla görevlendirilir.

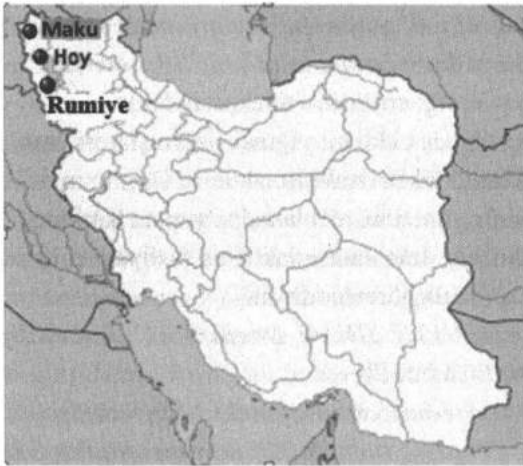
Tarih: 24/N/1332 (Hicrî) Dosya No:1 Gömlek No:18 Fon Kodu: DH. EUM. 5. Şb

Rusların Azerbaycan'ın muhtelif bölgelerindeki askerî kuvvetlerinin mevcudu; Kafkasya Ordusu'nun Kadbir cihetine sevk

* Belgesel Bir Teşkilâtı Mahsusa Öyküsü, Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi

edilmeyip asli mevkiinde bulunduğu; Rusların Sarıkamış, Kötek, Kağızman, Ardahan, Kars ve Gümrü taraflarına yığınak yaptığı; Kerkük Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in Hoy hududu ve Çatakca Mutasarrıfı Cevdet Bey'in Rumiye hududunda tahkikatla görevlendirildiği; Makü Serdarı Murtaza Bey'in Ruslar tarafından Sibirya'ya sürgün edildiği.

Kayıtlarda adları geçen yerler aşağıdaki haritalarda görülebilir.

Kerkük ile İran Azerbaycan'ı sınırında Rus askerlerinin mevkileri ('Google' Görseller, 2014)

Belgede geçen Hoy, İran'ın kuzeybatı ucunda Türkiye'ye çok yakın kenttir. I. Dünya Savaşı'nda Ermeniler ile Osmanlılar arasında Hoy ve çevresinde şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Ruslar kendilerine destek için bölgede Ermeni birlikleri de kurmuştur.

Öyle anlaşıyor ki, yurt sınırları içinde, bu bölgelere müdahalenin planlanacağı ve uygulamaların yapılabileceği stratejik yer olarak Musul vilayetinin Kerkük sancağı seçilmiştir.

I. Dünya Harbi'nin başlangıç aşamasında, İran sınırındaki Rus hedeflerine karşı bir askeri örgütlenme yapılmış ve başına Abdülkadir Bey getirilmiştir. Abdülkadir Bey Aşiret Süvari Kumandanı olarak hem sivil hem de askeri otoriteyi temsil etmektedir. Yöreden, özellikle Kerkük çevresinden topladığı Arap, Kürt ve Türk (Türkmen) gençlerinden milis kuvvetleri düzenler. Abdülkadir Bey'e verilen görevin arşivdeki kaydı aşağıdadır.

Tarih: 15/L/1332 (Hicri) Dosya No: 44 Gömlek No: 194 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Kerkük Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in muvakkaten Aşiret Süvari Kumandanlığına tayini dolayısıyla, mutasarrıflığın vekâletle idaresi.

Bu döneme ait bir bilgi daha verilmelidir. Marmara Bölgesi Elazığlılar Derneği'nin (MARED) "Harput Vilayetinin İdari Cephesi" adlı yayınının 94 sayılı dipnotunda, Milli Mücadele döneminde Elazığ'da valilik yapacak olan Abdülkadir Bey için aşağıdaki açıklamalar yapılmaktadır:

"I. Cihan Harbi'nde Sarıkamış taarruz ve hezimetini sıralarında (31 Aralık 1330 -Rumi tarih, N.Ö.-) Erzurum cephesinde düşmana karşı müfrezeler halinde çeteler teşekkül ettirilmiştir.

Vali Abdülkadir o zaman yüzbaşıydı ve bu müfrezelerden birisinin çete reisi bulunuyordu."

Bu not Abdülkadir Bey'e verilen aşiret süvari kumandanlığına ilişkin resmi görevler hakkındaki emirlerle de örtüşmektedir. Kendisi müstafi binbaşı olduğu için o dönemde yedek subay olarak kumandanlık görevi üstlenebilmektedir. Bu görevinde

Maslup Abdülkadir Bey

yüzbaşı değil, askerlikten ayrıldığında sahip olduğu binbaşı rütbesine getirilmesi akla daha yakın gelmektedir. Osmanlı döneminde, savaş zamanında görevlendirilen yedek subaylara yarbaylığa kadar rütbe verilebilmektedir.

Aşiret süvari kumandanlığının faaliyetleri hakkında daha başka bir bilgiye ulaşılamamıştır. Herhâlde İran sınırındaki Rus varlığına karşı yapılan askeri planlamadan istenildiği gibi bir sonuç alınamamıştır. Rusların savaşta önemli bir bölümünü ele geçirdikleri Doğu Anadolu'yu terk etmeleri için kendi devrimlerini yapmaları beklenecektir.

GÜMÜŞHANE MUTASARRIFI

ABDÜLKADİR BEY

Gümüşhane, Trabzon vilayetine bağlı bir sancaktır; Karadeniz'den güneye giden yolu dolayısıyla Doğu Karadeniz'in tehcir güzergâhını da kontrol eder.

Tehcir

1915 yılı Haziran ayının başında Türk siyasal tarihine damgasını vuran Tehcir Kanunu çıkacaktır. Resmi adıyla “Savaş zamanında hükümet uygulamalarına karşı gelenler için asker tarafından uygulanacak önlemler hakkında geçici kanun” 27 Mayıs 1915 tarihinde kabul edilecek; 1 Haziran 1915 gününde dönemin resmî gazetesi *Takvim-i Vekayi*'de yayımlanarak yürürlüğe girecektir.

Düşmana yakın davranmasından kuşkuilanılan Ermeni yurttaşlara zorunlu göç uygulanacaktır. Anadolu'dan gönderilenler Suriye'nin güneyindeki Zor Sancağına yerleştirilecektir. Tehcir, ülkenin Rus ordusuyla savaşılan Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerindeki Ermenilere uygulanır.

Tehcir Güzergâhında Mutasarrıflık

1915 yılının Şubat ayında Abdülkadir Bey Aşiret Süvari Kumandanlığından Kerkük Mutasarrıflığına geri dönmez; Gümüşhane Mutasarrıflığına atanır. Herhâlde öncelikler değişmiştir.

Ancak, Gümüşhane'nin önemi Tehcir yolu denetiminden ibaret de değildir.

Rize, Trabzon ve Gümüşhane'de Ruslarla şiddetli muharebeler olacak, Abdülkadir Bey mutasarrıflık görevi ile birlikte askerinin başında kumandanlık da yapacaktır. Asıl büyük yenilgiyi

aldığımız Sarıkamış bozgunundan sonra bu üç ilde de kuvvetlerimiz tutunamayacak ve düşman işgali gerçekleşecektir.

Aşağıdaki emirde geçen “munfasıl” kelimesi “ayrılmış” anlamına gelmektedir. Bu ifade Abdülkadir Bey’in Aşiret Süvari Kumandanlığından Kerkük Mutasarrıflığına geri dönmeden Gümüşhane Sancağına atandığını belirtir.

Tarih: 23/R/1333 (Hicrî) Dosya No: 4342 Gömlek No: 325630 Fon Kodu: BEO

Hudeyde Sancağı Mutasarrıflığına Taiz Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Nadir ve Gümüşhane Sancağı Mutasarrıflığına üçüncü sınıf maaşıyla Kerkük Mutasarrıflığından munfasıl Abdülkadir Beylerin tayinleri. (Dâhiliye; MTV/69)

Trabzon valisi nedense, kendisine bağlı olarak çalışacak Gümüşhane Sancağının mutasarrıflığına atanmış olan Abdülkadir Bey’in değiştirilmesini ister ama Bakanlık bu isteği uygun bulmaz. Vali, Cemal Azmi Bey’dir.

Tarih: 09/Ca/1333 (Hicrî) Dosya No: 51 Gömlek No: 142 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Abdülkadir Bey’in tahvilinin münasip görülmediğine dair Memurin Müdüriyetinden Trabzon Vilayeti’ne çekilen cevabi telgraf.

Bu arada yeni mutasarrıfın Gümüşhane’ye intikalini geciktiren bir şeyler olur; Abdülkadir Bey yaklaşık 6 ay sonra yeni görevine gitmektedir.

İki olasılık söz konusudur. Belki, Aşiret Süvari Kumandanlığı görevi kapsamında yapması gereken işler tamamlanmamıştır. Ya da, Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey atamanın geri alınması için ısrar etmiştir.

Cemal Azmi Bey, Mondros Mütarekesi’nden sonra ülkeyi bir Alman gemisiyle terk eden İTC yönetici kadrosu içindedir. Sığındığı Almanya’da bir Ermeni suikastına kurban gidecektir.

Atamadan aylar sonra, vilayete yeni mutasarrıfın gelmek üzere olduğu bildirilir.

Tarih: 05/Za/1333 (Hicrî) Dosya No: 56 Gömlek No: 5 Fon

Kodu: DH. ŞFR.

Memurin Müdüriyetinden, Trabzon vilayetine; “Abdülkadir Bey avdet etmek üzeredir” şeklinde çekilen cevabî telgraf.

Abdülkadir Bey Gümüşhane Mutasarrıflığı makamına oturmuştur. İlginç olanı, mutasarrıflığın sınırları dışında da görevlendirilmesidir.

Elazığ vilayetinde, tehciri kişisel çıkar uğruna kötüye kullanma vesilesi yapmakla suçlanan bir İTC müfettişinin yakalanması için, başka bir ilde görevli olduğu halde yine Abdülkadir Bey akla gelmiştir.

Tarih: 29/N/1333 (Hicrî) Dosya No: 54 Gömlek No: 348 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Ermeni sevkıyatı esnasında şahsi servet istihsaline göz yuman Mamuretülaziz İttihat ve Terakki Müfettişi Resneli Nazım Bey hakkında tahkikat yapılarak divan-ı harbe sevkine dair, Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey’e çekilen telgraf.

Yukarıdaki kayıta sözü edilen telgrafın metni de aşağıda yer almaktadır. Tehcir olayında görünen odur ki, Osmanlı yönetimi bir suiistimale göz yummamaktadır. Tehciri savaşın bir gereği olarak, bir bölümü düşmanla işbirliği etmiş bir etnik grubu salimen uzaklaştırma sınırları içinde dikkatle uygulamakta kararlıdır.

Tarih: 29/N/1333 (Hicrî) Dosya No: 54 Gömlek No: 347 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Nazım Bey’in hareket ve cüret-i vakıası hakkında tahkikat icrasına Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey’in memur edildiğine dair, Mamuretülaziz Valisi Sabit Bey’e çekilen cevabî telgraf.

DH. ŞFR, 54-A/348

Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey’e

Mamûretül-azîz İttihat ve Terakki Müfettişi Resneli Nazım Bey’in Ermeni sevkıyatını istihsal-i servet-i şahsiyeye fırsat ittihaz eylediği mahallinden iş’âr edilmekte olduğu cihetle ce-

miyetin maksadı âlisine bi'l külliye muhalif olan bu hareket ve cüretinin hakkında tahkikat icrasını size tevdi ediyorum hemân Harput'a azimet ve vali ve kumandan ile müzakere edilerek mu-maileyh hakkında tahkikat icrasıyla Divan-ı Harb'e tevdi ve tec-ziye edilerek neticesinin iş'ârı

Fi 27 Temmuz sene [1]331(Rumi) (Miladi1915), Nazır

İTC, bir yandan Resneli Nazım Bey'in görevi kötüye kullan-masını soruştururken bir yandan da, soruşturma emrinden kısa bir süre önce Nazım Bey'in görevine ilişkin olarak kendisiyle de ciddi bir biçimde iletişim kurmaktadır.

Belki de İTC yönetim kademelerinde ikilik söz konusudur.

Merkez Komitesi üyesi Dr. Bahattin Şakir'in, diğer üyelerin aksine sürgünlere karşı acımasız davranma ve sert yaptırımlar uygulama yanlısı olduğu görülür.

Aşağıdaki telgraf, ileride Nazım Bey'in tehcir davasında suçlanmasına vesile olacaktır. Parantez içindeki ifadeler alıntı-nın yapıldığı kitabın yazarına aittir. Çok ciddi bir soruyu ileten telgrafın içeriğinde bir kıyım yönlendirmesi olduğunun nasıl saptandığı aslında tam olarak anlaşılamamaktadır. Telgrafın içe-riğinden tam tersi bir anlam da çıkarılamaz mı?

"İttihat ve Terakki Merkez Komite üyesi Bahaeddin Şakir'in 21 Haziran 1915 tarihinde Harput İttihat ve Terakki Parti Sek-reteri Resneli Nazım'a yolladığı telgraf:

"Oradan sevk edilen Ermeniler tasfiye olunuyor [temizleni-yor] mu nefy [sürgün] ve tagrib olunduğunu [uzaklaştırıldığını] bildir[diği]niz eşhas-ı müzirre [zararlı şahıslar] imha ediliyor mu yoksa yalnızca sevk ve izam mı olunuyor [gönderiliyorlar mı?] vazıhan [açık açık] bildiriniz kardeşim.

*"Bu telgraf sadece ana dava iddianamesinde tekrar edilme-di, Ma'muretü'l-aziz ve parti sekreterleri gibi diğer bazı dava-larda da önemli bir belge olarak kullanıldı."**

* Osmanlı-Türk Belgelerine Göre İttihat ve Terakki'nin 1915'te Ermenilere Yönelik Politikaları, Prof. Dr. Taner Akçam

Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey

İTC Merkez Komitesi üyesi Dr. Bahattin Şakir, Elazığ Parti Müfettişi Resneli Niyazi Bey ile tehcirdeki görevine ilişkin görüşürken, Dâhiliye Nazırı Talat Bey de Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'e aynı kişinin görevi kötüye kullanma suçlamasıyla Divan-ı Harbe sevki için emir veriyor. Tehcirin yönetiminde, ikisinin arasında bir yaklaşım farkı olduğu akla gelmektedir.

LAZİSTAN MUTASARRIFI

ABDÜLKADİR BEY

1915-16 yıllarında da, Gümüşhane gibi Trabzon vilayetine bağlı olan Rize sancağında, o zamanki adıyla Lazistan'da Abdülkadir Bey'e ihtiyaç duyulur ve mutasarrıflar arasında becayiş yapılır.

Savaş tüm şiddetiyle sürmektedir. Rize, Doğu Cephesi'ndeki düşman kuvvetlerine Gümüşhane'den daha yakındır. Kayıtlar Abdülkadir Bey'in müthiş çatışmaların içinde yer aldığını göstermektedir. Ordu kumandanı Vehip Paşa, Abdülkadir Bey'i Lazistan müfreze kumandanlığına getirir.

Ancak, belge kayıt tarihlerinde bir tutarsızlık bulunmaktadır.

Aşağıdaki olayların mutasarrıfların becayiş tarihi öncesinde olmaması gerekir. Ayrıca, Vehip Paşa'nın 3. Ordu Kumandanlığına getirilmesi Erzurum'un işgal edildiği Rumi 3 Şubat 1332 tarihinden sonradır.

Bu nedenlerle Başbakanlık Devlet Arşivleri'nden tarihlerin yeniden tahkiki yapılmalıdır. Rumi 1331 yıllarının 1332 olması, 1332 yılının da 1333 olması ve Abdülkadir Bey'in Lazistan'a atanmasına ilişkin (Rumi 1332 yılına denk düşen) Hicri 1334 tarihindeki emirden sonra sıralamaya girmesi akla daha yakındır.

Ne olursa olsun, kayda geçmiş olaylar Abdülkadir Bey hakkında çok değerli bilgiler vermektedir. Mutasarrıflığı sürerken Lazistan Müfrezesi Kumandanı olmuştur.

Tarih: 06/Ma/1331 (Rumi, N.Ö.) Dosya No: 465 Gömlek No: 98 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Düşmanın iki torpidosunun Kalapotamo (Kalapotamos: İyi-dere) Deresi önünde olduğu, karada önemli bir kuvveti olmadığı ve Lazistan müfrezesi kumandasının Vehib Paşa tarafından La-

zistan Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'e verildiği. (Trabzon)

Ne var ki, Abdülkadir Bey ile beraber çalışmak isteyen Vehip Paşa ileride, devir değiştikten sonra, yani Mondros Mütarekesi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi iktidara gelince, Abdülkadir Bey'in tehcir sırasındaki görev ihmali hatırlayacak ve bu nedenle yargılanmasını isteyecektir. Bu konuya ilişkin yazışmalar ileride, "Kaçak Abdülkadir Bey" bölümünde yer almaktadır.

Vehip Paşa'yı bu işbirlikçi tavrı bile Malta sürgünleri arasına alınmaktan kurtaramaz. Abdülkadir Bey o dönemde firar etmeyi ve bir süre sonra Anadolu hareketine katılabilmeyi becermiştir.

Tarih: 06/Ma/1331 Dosya No: 465 Gömlek No: 99 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Rusların Trabzon'u alarak Osmanlı'yı sulha (barışa) mecbur etmek amacıyla oldukları, sürekli takviye edilen Lazistan müfrezesi için silah ve mühimmat gönderilmesi, Lazistan'daki birliklerin kumandasına Mutasarrıf Abdülkadir Bey'in tayini ile Avni Paşa'nın geri çekilerek yeni bir savunma hattı oluşturması. (Trabzon)

Tarih: 04/Ar/1331 Dosya No: 509 Gömlek No: 124 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Kendinden üç kat daha fazla düşmanın denizden ve karadan yaptığı saldırılar karşısında büyük kahramanlıklar gösteren Lazistan müfrezesinin, nizamını korumak için Fırtına deresine çekildiği. (Trabzon)

Tarih: 09/Ar/1331 Dosya No: 510 Gömlek No: 57 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Trabzon'da savaş için gerekli hazırlıkların yapılması ve Fırtına deresinden geriye çekilmemek için her türlü gayretin gösterilmesi. (Trabzon)

Tarih: 14/Ar/1331 Dosya No: 511 Gömlek No: 11 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Fırtına deresinde düşman kuvvetleri ile Osmanlı askerlerinin siperlere yerleştiği ve muharebenin iki gün içinde yeniden başlayabileceği. Düşman askerleriyle Osmanlı askerlerinin durumu hakkında Trabzon valisinin mütalaası. (Trabzon)

Tarih: 20/Ar/1331 Dosya No: 511 Gömlek No: 119 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Lazistan müfrezesinin, düşmanın taarruzu (saldırısı) üzerine Mehpavri (Mapavri: Çayeli) deresine doğru çekildiği ve Atina (Pazar) memurunun, Mehpavri'ye (Mapavri: Çayeli) geldiği. (Trabzon)

Tarih: 22/Ar/1331 Dosya No: 512 Gömlek No: 1 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Karadan Lazistan müfrezesi ile müsademeye (çarşımaya) girişen, denizden Karadeniz sahillerini bombalayan düşman kuvvetlerine karşı alınması elzem (gerekli) olan tedbirlerle ilgili Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in mütalaası (düşüncesi). (Trabzon)

Tarih: 17/Ha/1332 - (30.06.1916 Cuma) Dosya No: 524 Gömlek No: 75 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Lazistan'da düşmandan iki tepe ile silah ve mühimmat ele geçirildiği. Haziranın on dokuzunda Trabzon'un geri alınması için harekâta geçileceği. (Trabzon)

Tarih: 01/R/1334 (Hicrî) Dosya No: 60 Gömlek No: 246 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Kalem-i Mahsus'dan "Gümüşhane'de başarılı bir şekilde hizmet veren Abdülkadir Bey'in Lazistan'a nakli" şeklinde Gümüşhane'de Lazistan Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'e çekilen cevabi telgraf.

Tarih: 01/R/1334 (Hicrî) Dosya No: 36 Gömlek No: 34 Fon Kodu: DH. KMS.

Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey ile Lazistan Mutasarrıfı Süleyman Bey'in becayişi

Tarih: 23/Ra/1334 (Hicrî) Dosya No: 1519 Gömlek No: 1334 Fon Kodu: İ. DH.

Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir ve Lazistan Mutasarrıfı Süleyman Hikmet Beylerin becayişleri.

Aynı yıl içinde çok kısa süre sonra Rize'deki görev de biter, 2 Mart 1916'da Rize (Lazistan) işgale uğramıştır ve Gümüşhane'ye geri dönlür.

ABDÜLKADİR BEY YENİDEN GÜMÜŞHANE MUTASARRIFI

Savaşın ilerlemesinin daha kolay izlenebilmesi açısından Doğu Karadeniz illerinin Rus orduları tarafından işgal edildikleri tarihleri bir arada yazmakta yarar var:

2 Mart 1916 Rize (Lazistan), 18 Nisan 1916 Trabzon, 7 Temmuz 1916 Gümüşhane.

Abdülkadir Bey'in kaderi, düşman tarafından işgal edileceği düşünülen illerde görev yapmaktır. Bu illerde mutasarrıflık yanında kumandanlık da yapar. İşgale uğrayan yerlerde direniş örgütlemek, direnişçiler için silah ve mühimmat saklamak da bir Teşkilat-ı Mahsusa görevidir. Doğu Karadeniz illerinde yapmakta olduğu bu görevini yakın gelecekte Arabistan Yarımadası'nda da sürdürecektir.

Tarih: 20/C/1334 (Hicrî) Dosya No: 42 Gömlek No: 25 Fon Kodu: İ. DUİT

Tayin; Vasfî Bey (Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişi); Süleyman Bey (Tekfurdağı Mutasarrıfı); Abdülkadir Bey (Gümüşhane Mutasarrıfı)

Tarih: 21/C/1334 (Hicrî) Dosya No: 4410 Gömlek No: 330699 Fon Kodu: BEO

Tekfurdağı Mutasarrıfı Vasfî Bey'in Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine nakliyle yerine Gümüşhane Mutasarrıfı Süleyman ve Gümüşhane Mutasarrıflığı'na da Lazistan Mutasarrıfı Abdülkadir Beylerin nakil ve tayinleri. (Dâhiliye; MTV/80)

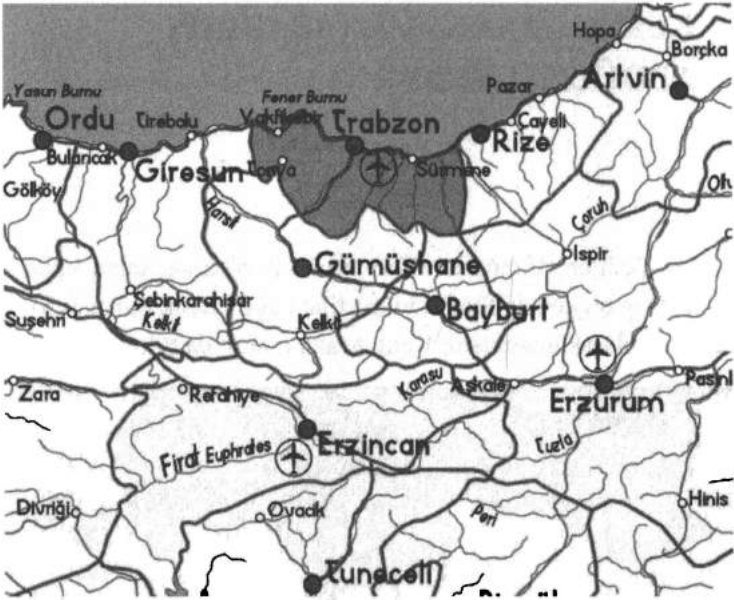
Abdülkadir Bey'in görevden göreve gidişinin izlenmesi baş döndürür. Ne var ki, 7 Temmuz 1916 gününde Gümüşhane işgal edilir. Abdülkadir Bey'in bu kentten de ayrılmaktan başka çaresi yoktur. İşgal 15 Şubat 1918 tarihine dek sürecektir.

KEREK (MAAN) MUTASARRIFI ABDÜLKADİR BEY

İşgal edilen Gümüşhane'den ayrılmak zorunda kalan Abdülkadir Bey bu kez de Suriye vilayetine bağlı Kerek Sancağı Mutasarrıfı olarak atanmıştır. Kent, Maan olarak da bilinmektedir.

Anadolu ve Arabistan Yarımadaı

Doğu Karadeniz illeri

Tarih: 08/L/1334 (Hicrî) Dosya No: 42 Gömlek No: 37 Fon Kodu: İ.DUİT

Tayin, Nakil; **Abdülkadir** (Kerek Mutasarrıfı); Hilmi Bey (Nablus Mutasarrıfı)

Tarih: 09/L/1334 (Hicrî) Dosya No: 66 Gömlek No: 195 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Abdülkadir Bey'in Kerek Mutasarrıflığına nakli hususunun kendisine tebliğine dair, Memurin Müdüriyetinden Trabzon Vilayetine çekilen telgraf.

Tarih: 09/L/1334 (Hicrî) Dosya No: 4425 Gömlek No: 331826 Fon Kodu: BEO

Kerek Mutasarrıflığına Gümüşhane Sancağı Mutasarrıfı **Abdülkadir** ve Nablus Mutasarrıflığına Hakkâri Mutasarrıfı Hilmi Beylerin nakil ve tayinleri. (Dâhiliye; MTV/80)

Tarih: 21/Za/1334 (Hicrî) Dosya No: 68 Gömlek No: 58 Fon

Kodu: DH. ŞFR.

Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in Kerek Mutasarrıflığına tayinine dair, Memurin Müdüriyetinden Suriye Vilayetine ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya çekilen iki adet telgraf.

Gümüşhane'den Kerek'e

Abdülkadir Bey, Gümüşhane'den Kerek'e gitmek için herhâlde Ordu, Giresun gibi işgal görmeyen bir Karadeniz liman kentine bir vasıta ile geçebilirse gemi ile İstanbul'a, oradan da trenle gidilebilmektedir. 18 Nisan'da işgal edildiği için Trabzon Limanı'ndan gitmesi mümkün değildir.

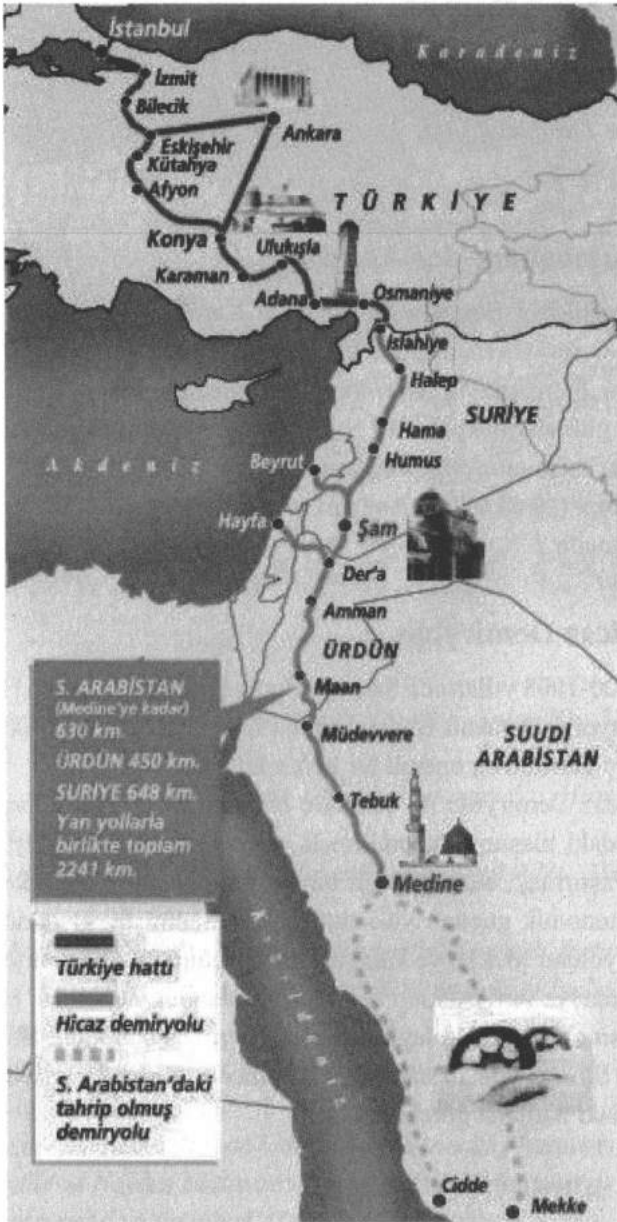
Kerek (ya da Maan) Amman'ın güneyinde, Hicaz demiryolu üzerindedir.

Hicaz Demiryolu

1900-1908 yıllarında Şam ile Medine arasında yapılan Hicaz Demiryolu, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan başlayan demiryollarının en önemli bir bölümüdür.

Hicaz Demiryolu ile özellikle İstanbul ile Kutsal Topraklar arasındaki ulaşımı güçlendirmek, askerlerin bölgeye ulaşımını kolaylaştırmak, daha güvenli bir hac yolculuğu, Arap ülkelerinin ekonomik gücünü yükseltmek hedeflenmiştir. O dönemde demiryolunu Mekke'ye kadar uzatmak mümkün olamamıştır.

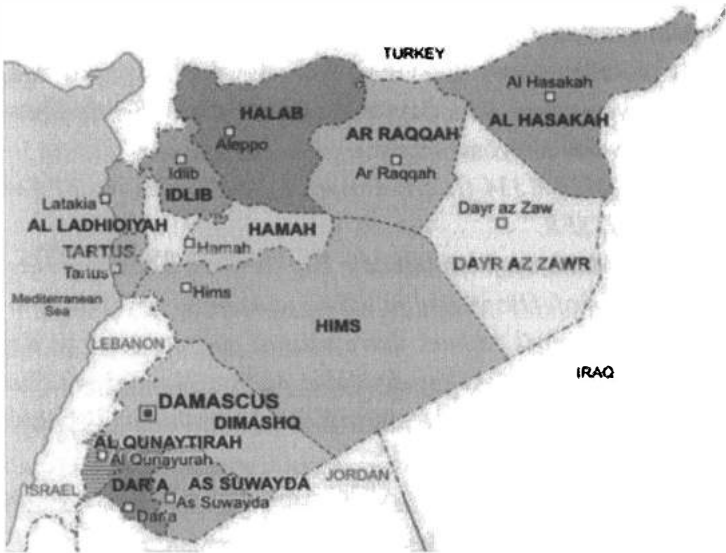
Almanya'nın istekleri ise Berlin-İstanbul hattından Hicaz bölgesine ulaşımın kolaylaştırılması, İngiliz işgali altındaki Mısır ve Süveyş Kanalı'na erişim üzerinedir. Hicaz Demiryolunu aşağıdaki haritada görebilirsiniz.

Alındığı yer: Ocak, 2009 26. Sayı İrfan Mektebi Dergisi

HORAN (HURAN, HAVRAN) MUTASARRIFI ABDÜLKADİR BEY

Abdülkadir Bey 1916 yılı içinde yeniden bir başka mutasarrıflığa atanır. Bu kez yine Suriye vilayetine bağlı olan Horan (Huran, Havran) Sancağının mutasarrıfıdır. Huran (Horan-Aslı Havran) günümüzde Suriye'nin güneyinde yer alan bir bölgenin adıdır. Doğudan Cebel-i Dürûz, batıdan Şeria Vadisi, kuzeyden Şam ile sınırlanır.

Suriye

Aşağıdaki kayıta bilgisi verilen emre göre iki mutasarrıf arasında becayiş yapılacaktır.

Abdülkadir Bey önce bu bölgede, daha sonra Zor'da da görev yapacaktır. Zor, Suriye'nin kuzeydoğusunda Fırat Nehri üzerin-

de yer alan bir şehirdir. Deyrizor Vilayetinin başkenti olan şehir Şam'dan 450 km uzaklıktadır.

Tarih: 05/Z/1334 (Hicrî) Dosya No: 68 Gömlek No: 168 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Havran Mutasarrıfı Hüsni ve Kerek Mutasarrıfı Abdülkadir beylerin becayişleri hakkındaki mütalaanın bildirilmesine dair, Memurin Kalemi Müdüriyetinden Suriye Vilayetine çekilen telgraf.

Tarih: 24/Z/1334 (Hicrî) Dosya No: 42 Gömlek No: 39 Fon Kodu: İ.DUİT

Tayin, Nakil; Abdülkadir Bey (Horan Mutasarrıfı); Hüsni Bey (Kerek Mutasarrıfı)

Bu arada Havran ve Kerek mutasarrıfları arasındaki becayiş tamamlanamaz. Eski Havran mutasarrıfının Kerek'te görev yapması sonradan uygun bulunmamıştır. Ancak, Abdülkadir Bey yine de yeni görev yeri Havran'a gönderilmiştir. Kerek Mutasarrıflığı vekâletle yönetilecektir.

Tarih: 27/Z /1334 (Hicrî) Dosya No:69 Gömlek No:21 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Kerek Mutasarrıfı Abdülkadir Bey ile becayişi istenen Havran Mutasarrıfı Hüsni Bey'in tahvili için uygun yer olmadığından, ileride tahvil edilmek üzere merkez vilayete celbi ve Kerek Mutasarrıflığı Vekâletinde Halep Merkez Kaymakamı Esat Bey'in istihdamına dair, Memurin Kalemi Müdüriyetinden Suriye Vilayetine çekilen telgraf.

Havran'a aceleyle giden Abdülkadir Bey eski görev yerine ait şifre anahtarlarını sonradan iade eder.

Tarih: 07/S/1335 (Hicrî) Dosya No: 65 Gömlek No: 2 Fon Kodu: DH. KMS.

Kerek Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'deki fazla şifre mihtahının iade edildiği.

Yıl artık 1917 olmuştur. Bu arada, Abdülkadir Bey'in bir izin talebi olur ama reddedilir. İslâhiye'ye trenle ulaşılabilirdi için,

artık memleketi Antep'e de çok yakındır; belki de yakınlarını görmek istemiştir.

Tarih: 07/S/1335 (Hicrî) Dosya No:70 Gömlek No:160 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Memurin Kalemi Müdüriyetinden "Havran Mutasarrıfı Abdülkadir Bey izin istiyor. Oranın ehemmiyetine mebni şu sırada infikaki caiz olamayacağının kendisine tebliği" şeklinde Suriye Vilayetine çekilen telgraf.

Merkezi yönetimde yine bir telaş vardır. Abdülkadir Bey'in elindeki şifre anahtarlarının teslim alınması için talimatlar gider.

Tarih: 24/S/1335 (Hicrî) Dosya No:71 Gömlek No: 48 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Abdülkadir Bey'in elinde bulundurduğu Lazistan ve Gümüşhane'ye ait miftahlara mukabil Suriye'ye ait miftahın iade edildiği ve mumaileyhin elinde bulunan fazla miftahın da posta ile gönderilmesine dair Suriye Vilayetine çekilen telgraf.

Miftah, şifre anahtarı anlamına gelmektedir.

Tehcir ve Havran

Havran da Tehcir Kanunu ile gönderilen Ermenilerin yerleştirildikleri bölgeler içindedir.

Abdülkadir Bey'in görev yaptığı günlerde Havran'a denetim için gönderilen Müfettiş Çerkez Hasan Bey'in Havran anılarından da yararlanılmıştır. Çerkez Hasan Bey'in de Abdülkadir Bey gibi ordudan istifa ederek mülki idareye girmiş olduğu anıların da yer alan konuşmalardan anlaşılmaktadır.

Konuşmalardan izlendiği kadarıyla tehcir konusundaki uygulamalarda İTC içinde de bir uyum sağlanamadığı görülmektedir.

"Mutasarrıflık Dairesi'nde üçümüz, ben, vali ve mutasarrıf oturduk. Konu Ermeni muhacirlerine gelmişti. Vali kısa ve soğuk bir ifade ile: 'İşte dedi, Hasan Bey de bunlara müfettiş olarak ordu tarafından memur tayin edilmiştir. Artık bakarsınız, duru-

ma göre, bu muhacir işini bitirirsiniz.’

“Ne garip talimat! Bundan ne anlam çıkarılabilir? İzah edeceğini düşünerek sustum. Bana dönerek: ‘Hasan Bey! İşte Hükümet-i Mülkiye Reisi Bey ile birlikte çalışırsınız’ cümlesini ilave etti.

“**Abdülkadir Bey**’le kolay çalışabiliriz. Beni tanımadılar, fakat kendileriyle sınıf arkadaşı bulunuyorduk’ dedim.

“Tanıştık. Mutasarrıf memnun göründü, kalktı, öpüştük. Vali Tahsin Bey’e hitaben çok memnun olduğunu ve eski bir arkadaşı ile bu meseleyi çok kolay halledeceğini söyledi.

“15 seneden beri ayrıldığımız bu arkadaşın 4-5 seneden beri izine İttihat ve Terakki Umumisi’ne giden sokaklarda sık sık rastlamıştım. Oraya girip çıktığını görmüş ve Merkez-i Umumi Kâtibi olduğunu anlamıştım. Beraber çalışamayacağımı tahmin ediyordum.

“Ertesi gün bazı gerekli şeyleri getirmek bahanesiyle Havran’dan kaçtım. Şam’da yine Cemal Paşa’nın biraz çatık simasıyla karşılaştım. Sormasına meydan vermeden: ‘Efendim Siz Ermeni milletin in iskânını ve hayatlarını kazanmalarını temin etmeyi emrediyorsunuz. Havran Mutasarrıfı da temizlemek suretiyle bu işin hâllini tavsiye ediyor. Vali Bey’le gittik, beni zımnen Hükümet-i Mülkiye Reis’inin emrine verdi. Onun bu meselede bakış açısını bilmiyorum. Vazifemi açıklasanız’ dedim.

“Vakitsiz sözlerimi tamamlamama izin veren Cemal Paşa birdenbire dönerek: ‘Seni ben gönderdim. Benden emir alacaksın. Buna ne Tahsin Bey ne de Havran Mutasarrıfı karışır. Burada siyasi durumun sorumlusu benim. Ben sana ne emir verirsem öyle yapacaksın! Ne Havran Mutasarrıfı ne de kimseyi işine karıştırmayacaksın. Şimdi bir ordu emri yazdıracağım. Vazifeni ve sana yardımcı memurların vaziyetlerini tayin edeceğim. Hiç kimseyi bu işe karıştıracak değilsin!’

“Karargâha girdik. Erkân-ı Harbiye Reisi Fuat Bey’e verilen emir yarım saat sonra ordu emri haline gelmiş oldu. Ordu Men-

zil Müfettişliğine, Hat Komiserliği'ne, Jandarma Alay Kumandanlığına açık bir şekilde gönderilen bu emir ile elde ettiğim sorumluluğa güvenle Havran'a, çadırıma gitmiştim. Sevkiyata devam emrini verdim. Mutasarrıf artık seyirci bir mevkide kalmış gibiydi. Hem teftiş etmek ve hem de sevkiyatı bizzat mahallerinde tanzim etmiş olmak üzere çevreye bir daha çıktım. Proje gereği Erîd kaza merkezinden gönderilen muhacirler çadırlarda tren bekliyorlardı.

"Bunların ve bunlardan sonra hareketi gereken ailelerin düzenlenmesini yaparak memurlarımı uyarmıştım. Bugüne kadar 270 ailenin sevkleri yapılmıştı. O yöreden ayrıldığım zaman Hükümet-i Mülkiye'nin sevkiyatı tatil ettiğini gördüm. Sebebini anlamak amacıyla mutasarrıfa çıktım.

"Ölümden kurtarılmak istenen bu felaketzedelere yapılan haklı ve insani bu harekete vatana ihanet diyenler ve idare edenleri de vatan haini sıfatıyla itham edenler vardı. Bunun farkındaydım. Fakat buna engel olabileceğini tahmin edememişim. Hükümet-i Mülkiye'nin görev ve yetkisine tecavüz eden fuzuli bir adam durumunda kalmıştım.

"Anladım: Bu müddet zarfında boş durulmamış, Dâhiliye Nezareti'ne şifrelerle müracaat edilmiş; Beyrut, Suriye valileri nezdinde teşebbüste bulunmuştu.

"Beyrut Valisi Azmi Bey esasen vilayet ahalisini beslemekten aciz bulunduğu hâlde göçmenlerin vilayeti dâhiline sevklerini kabul etmiyor! Bu emir bütün mülkiye amirlerine, mutasarrıf ve kaza kaymakamlarına gönderilmişti.

"Dâhiliye Nezareti de aynı zamanda, eski bir 'katil' emri tekrar vilayete göndermişti. Dâhiliye Nezaret Emri (Dosyalarında mahfuzdur.):

"Tehcir edilen Ermeni muhacirlerinin iskânı işi Hükümet-i Mülkiye'ye ait görevlerdendir. Ordu Kumandanlarının bu işe müdahaleleri geçerli değildir. Bu nedenle, bir Ermeni muhacirinin bir kazadan diğer kazaya nakledilebilmesi ancak Dâhiliye

*Nezareti'nin emir ve izniyle mümkündür.”**

Çerkez Hasan Bey'in alıntı yapılan hatıratında şu hususlara dikkat çekmek gerekli görülmektedir:

Mithat Şükrü (Bleda) o dönemde İTC Merkez-i Umumi Kâti-bidir. Çerkez Hasan Bey, Abdülkadir Bey için bu unvanı herhâl-de yanlışlıkla kullanmış; belki de Merkez-i Umumi'de onun da bir yöneticilik görevi olduğunu kastetmiştir.

Yazar Çerkez Hasan Bey, tehcirin yönetimine ilişkin çok id-dialı görüşler öne sürerken belki de kendisini Nemrut Mustafa Paşa divanından kurtarmanın telaşı ve hesabı içindedir.

“Artık bakarsınız, duruma göre, bu muhacir işini bitirir-siniz.” diyen valinin talimatı için, Hasan Bey “Ne garip talimat! Bundan ne anlam çıkarılabilir” diye biraz da kötü tarafından düşünürken, mutasarrıfın düşüncesine ilişkin bir konuşma ak-tarmadığı halde, beraber çalışamayacağını tahmin ettiğini belirt-mektedir.

“Havran Mutasarrıfı da temizlemek suretiyle bu işin hallini tavsiye ediyor” hükmü, böyle bir diyalog konuşmada yer alma-dığı için, tutarlı görünmemektedir.

Dönemin dâhiliye nazırı da Talat Paşa'dır. Hatıratın yazarı “Dâhiliye Nezareti de aynı zamanda, eski bir ‘katil’ emri tekrar vilayete göndermişti” derken onu mu kast ediyor acaba? Ancak, Talat Paşa'nın geçmişinde “fedailik” olduğuna, herhangi bir kaynakta değinilmiş değildir.

Talat Paşa ile Cemal Paşa arasında tehcir konusunda böyle derin bir görüş ayrılığı yaşanmış olması da pek olası görünme-mektedir. Talat, Enver ve Cemal paşalar sonuna kadar kader bir-liği içindedir.

Hatıralar, mütareke sonrasında bir İstanbul gazetesinde ya-yımlanmaktadır. *Alemdar* gazetesi sıkı İngilizci ve Hürriyet-İti-lafçı olan Refi Cevat (Ulunay) tarafından çıkarılır.

* “Tehcirin İç yüzü, Çerkez Hasan Bey'in Hatıratı, *Alemdar* gazetesi, 19-28 Haziran 1919

İstanbul'da, savaşı kazanmış itilaf devletlerinin güdümünde bir hükümet vardır. O hükümet eski devlet yöneticilerini harıl harıl aramakta ve tehcire ilişkin suçlamalar yaratarak İngilizlerin gözüne girmeye çalışmaktadır.

Hatıraları okurken, yazarın kendisini güvenli bölgeye yerleştirme kaygısıyla başkalarını suçlama eğiliminde olabileceği dikkate alınmalıdır.

Havran'dan Sonra

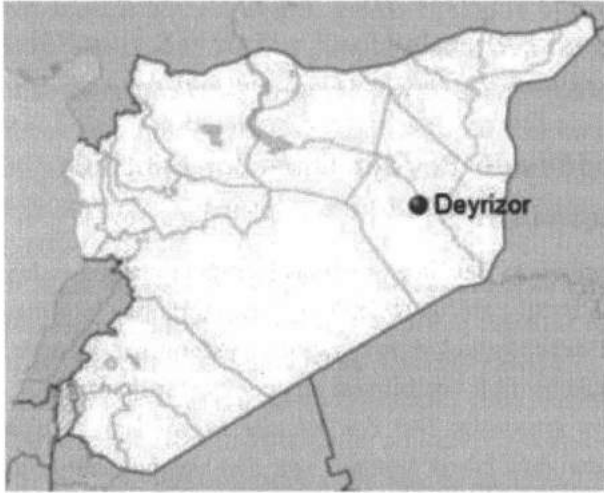
Havran'da işler herhâlde biraz rahatlar ki Abdülkadir Bey'e yine yol görünür. Suriye'nin doğusundan, yakın bir sancak olarak nitelendirilen Ankara vilayetine bağlı Yozgat'a atanması gündemdedir. Nedeni belli değildir.

Tarih: 07/Ca/1335 (Hicrî) Dosya No: 74 Gömlek No: 9 Fon Kodu: DH. ŞFR.

*Memurin ve Sicil-i Ahval Müdüriyetinden Suriye Vilayetine çekilen "Havran Mutasarrıfı **Abdülkadir Bey**'in yakın livarlardan birine nakli tensip edildiğinden mumaileyhin Yozgat'a, Bayram Fehmi Bey'in Havran'a ve Genç Mutasarrıf-ı sabıkı Serficali Hilmi Bey'in Şam'a tayinleri münasip görüldü. Mütalaamızın işarı" şeklindeki telgraf.*

ZOR MUTASARRIFI ABDÜLKADİR BEY

Abdülkadir Bey'in Yozgat Mutasarrıflığına atanma kararı iki hafta sonra aniden değişir ve 1917 yılında Abdülkadir Bey Zor Mutasarrıfı olarak atanır! Zor ya da Deyrizor şimdiki Suriye'nin doğusunda yer alan Deyrizor vilayetinin merkezi olan sancaktır. Kent, Fırat'ın kıyısındadır.

Şimdiki Suriye içinde Deyrizor Kenti

Karar değişikliğinin nedeni bilinmemekteyse de tehcir sürecinde bir müdahale gereği ortaya çıkmış olabilir. 1915'teki "tehcir", özünde Anadolu Ermenilerinin en güneye, Der Zor'a nakledilme kararıdır.

*Tarih: 21/Ca/1335 (Hicrî) Dosya No: 74 Gömlek No: 137
Fon Kodu: DH. ŞFR.*

Memurin Kalemi'nden Suriye Vilayetine çekilen "Havran Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in Zor'a nakli icap etti. Mülkiye

Müfettişi Esad Bey'in Havran'a tayini hakkındaki mütalaanızı serian bildiriniz" şeklindeki telgraf.

Tarih: 24/Ca/1335 (Hicrî) Dosya No: 42 Gömlek No: 51 Fon Kodu: İ.DUİT

*Azil, Tayin, Terfi; Zeki Bey (Zor sabık Mutasarrıfı); **Abdülkadir Bey** (Zor Mutasarrıfı)*

Tarih: 25/Ca/1335 (Hicrî) Dosya No: 4460 Gömlek No: 334455 Fon Kodu: BEO

*Zor Mutasarrıfı Zeki Bey'in azliyle yerine Havran Mutasarrıfı **Abdülkadir Bey**'in tayini. (Dâhiliye; MTV/80)*

Tarih: 27/Ca/1335 (Hicrî) Dosya No: 74 Gömlek No: 197 Fon Kodu: DH. ŞFR.

***Abdülkadir Bey**'in Zor Mutasarrıflığına tayin edildiği.*

Abdülkadir Bey'den Önce Zor Kentinde

Yaşananlar

Abdülkadir Bey'in Zor Mutasarrıflığına atanmasından 1 yıl önce, 5 Eylül 1916'da Halep'ten Alman diplomat Hoffmann, İstanbul'daki büyükelçiliğe şu raporu göndermiştir. Yöre ve bölge hakkında bir fikir verebilmesi amacıyla aktarılmaktadır.

*Fırat kıyısından Der Zor'a kadar her birinde 1-2 bin kişinin bulunduğu küçük kamplar var. Son seyahatimde gördüğüm 20-30 bin Ermeni insani düşünen mutasarrıf yönetiminde biraz nefes alabilmişlerdi. Ancak birkaç ay önce yeni atanan şimdiki acımasız mutasarrıf Çerkez Zeki Bey, birkaç zanaatkârın dışındaki herkesi ve 1.200 çocuğu tekrar sürgüne gönderdi.**

Raporda adı geçen, önceki Zor Mutasarrıfı Zeki Bey'in başına gelecekler hakkında bir parantez açalım:

Mondros Mütarekesi'ni müteakiben İstanbul'u işgal eden İtilâf Devletleri, I. Dünya Savaşı sırasında iktidarda bulunan İt-

* Nisan 23, 2012, www.faktor301.com, Ermeni siyasi kültürel internet gazetesi.

tihat ve Terakki mensuplarının, İngiliz esirlerine kötü davranışlarda bulunmak ve Ermeniler hakkında sevk kararı alıp katliam yapmak suçlarından cezalandırılmalarını istemişlerdir.

İşgal ortamında iktidara gelen mütareke hükümetleri de “Divan-ı Harbi Örfi” mahkemelerini kurmuşlardır.

İstanbul’daki mahkeme Nemrut Mustafa Divanı olarak da bilinir. Bu mahkemede giyaben verilen kararlar, Zor Mutasarrıfı Zeki Bey, 28 Nisan 1920 tarihinde idam cezasına çarptırılmıştır. O da, pek çok İttihatçı gibi Mondros’tan sonra Bakü’ye kaçar, ölümünden kurtulur.

Abdülkadir Bey’in Zor Kentindeki Günleri

Zor kentinde işlerin çeşitli nedenler yüzünden karışık olduğu anlaşılmaktadır. Abdülkadir Bey Dâhiliye Nezaretine bir milletvekilini ve bazı olayları şikâyet eder.

Tarih: 23/Ca/1336 (Hicrî) Dosya No: 11 Gömlek No: 9 Fon Kodu: DH. İ.UM

Zor Mutasarrıfı Abdülkadir’in, Zor Mebusu Nuri Efendi ve Zor’daki bazı uygunsuz davranışlar hakkında Dâhiliye Nezareti’ne vaki şikâyeti ile nezaretin bu konuya dair cevabı

Abdülkadir Bey’in şikâyetinin arkasından karşı hamleler yapılır. Bu kez onun hakkında şikâyetler gönderilir. Şikâyetler tehciire ilişkin değil, bazı ekonomik uygulamalar hakkındadır.

Aslında Abdülkadir Bey’in Zor’dan da ayrılma zamanının geldiği anlaşılmaktadır.

Tarih: 17/C/1336 (Hicrî) Dosya No: 11 Gömlek No: 9 Fon Kodu: DH. İ.UM

*Zor’da pazar yeri, saat kulesi ve numune çiftliği mahalleri için istimplâk edilen yerlere, iâşelik buğday ile 1332 senesi a’şar bakayasının bedelen tahsiliyle takdir edilen fiyat meselesine mutasarrıflıkça icra kılınan bazı muamelata ve **Mutasarrıf Abdülkadir Bey** hakkındaki şikâyetlere dair.*

Tarih: 05/Ra/1336 (Hicrî) Dosya No: 11 Gömlek No: 9 Fon

Kodu: DH. İ.UM

Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'e Davud vs. imzalarıyla Zor'dan çekilen telgrafname kopyasının mütalaasına dair.

Tarih: 17/R/1336 (Hicrî) Dosya No: 11 Gömlek No: 9 Fon
Kodu: DH. İ.UM

Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Bey hakkındaki şikâyet üzerine tahkikat için bir memurun görevlendirilmesi ve tahkikat sonucu-na kadar görevine devam etmesi

Abdülkadir Bey bir yandan da görevini sürdürmektedir. Emrindeki memurları iyi çalışmalarından ötürü ödüllendirme konusundaki yazışmaları da ihmal etmez. Ancak aşağıdaki önerisi iade edilir.

Tarih: 01/N/1336 (Hicrî) Dosya No: 79 Gömlek No: 68 Fon
Kodu: DH.SN..THR.

Zor Sancağı Nüfus Müdürü Abdulkadir Efendi'nin vilayet-i müstahlasadan (kurtulmuş vilayetler, N.Ö.: Bitlis ve Muş yöresinin Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri tarafından 8 Ağustos 1916'da geri alınması ile başlayan ve 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Rus ordusunun çekilmesiyle sona eren süreçte geri alınan doğu illerimiz) birine mükâfaten tayini hakkında Zor Mutasarrıflığınca gönderilen tahriratın Memurin ve Sicil-i Ahval Müdüriyetine iade kılındığı

Mutasarrıf Abdülkadir Bey tarafından ödüllendirilen adası bu zat hakkında, Abdülkadir Bey Zor'da göreve başlamadan önce görevi kötüye kullanma suçlaması yapılmıştır.

Tarih: 18/Ca/1335 (Hicrî) Dosya No: 73 Gömlek No: 94 Fon
Kodu: DH.SN..THR.

Zor Nüfus Memuru Abdulkadir Efendi'nin bazı Ermeni muhacirlerini para karşılığında kayıt ettiği yolundaki suistimalatının araştırılması.

Abdülkadir Beyin ileride, İstiklal Mahkemesindeki savunmasında belirttiğine göre, bu dönemde Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine askerlerinin ihtiyacı olan çeşitli giyim eşyasını Zor'dan temin ederek Bitlis'e göndermesi Paşa'yı çok sevindirmiştir.

BOLU MUTASARRIFI ABDÜLKADİR BEY

Yıl 1918 olmuştur. Abdülkadir Bey Zor'dan bu kez Bolu'ya atanacaktır. Bu tür yer değiştirmelerinin savaş sırasında sınır kentlerimizin düşman işgaline uğramasına bağlı zorunluluklar nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır.

Bolu'ya atanmasından önce Abdülkadir Bey'e Lazistan Mutasarrıflığını kabul edip etmediği sorulmaktadır. 6 Mart 1916'da işgal edilen Lazistan (Rize), Ekim Devrimi'nden sonra Rus Ordusu çekilince, 2 Mart 1918'de kurtulmuştur.

Abdülkadir Bey işgal nedeniyle ayrılmak zorunda kaldığı kentteki görevine geri dönmek ister mi? Herhâlde istememiştir ki 1918'in Ağustos ayında Bolu'ya atanmıştır.

Tarih: 06/Ca/1336 (Hicrî) Dosya No: 84 Gömlek No: 71 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in Lazistan Mutasarrıflığına tayinini kabul edip etmediğinin bildirmesine dair Memurin ve Sicill-i Ahval Müdüriyetinden Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'e çekilen telgraf.

Miladi 1918 yılının Ağustos ayında Abdülkadir Bey, Kastamonu vilayetine bağlı Bolu Sancağının mutasarrıfıdır.

Ne var ki, iki buçuk ay sonra savaş Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisiyle bitecek, İTC yöneticileri yurdu terk edecek, hükümet de değişecektir.

Tarih: 07/L/1336 (Hicrî) Dosya No: 42 Gömlek No: 92 Fon Kodu: İ. DUİT

Tayin, Nakil; Abdülkadir Bey (Bolu Sancağı Mutasarrıfı)

Tarih: 16/L/1336 (Hicrî) Dosya No: 47 Gömlek No: 138 Fon Kodu: DH. İ. UM. EK.

Bolu Mutasarrıflığına Zor Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in

Maslup Abdülkadir Bey

nakli hakkında.

Savaş kaybedilmiş, İTC ve hükümetin başındakiler yurdu terk etmiş, işgalcilerin dümen suyunda yeni bir hükümet kurulmuştur, ama Abdülkadir Bey son mutasarrıflık görevinde de görevinin gereklerini yerine getirmeyi sürdürür. Onun yaptığı görevlendirmeye ilişkin bir kayıt aşağıdadır.

Tarih: 20/M/1337 (Hicrî) Dosya No: 11 Gömlek No: 2 Fon Kodu: DH. İ.UM

Bolu Livası Evkaf İdaresi kitabetine sandık emini Salih Bey'in, sandık eminliğine de Hafız Arif Bey'in tayin edildiğinin Bolu mutasarrıfı tarafından bildirildiği.

KAÇAK ABDÜLKADİR BEY

Mondros Mütarekesi

30 Ekim 1918 tarihinde Limni Adası'nda Osmanlı Devleti ile itilaf devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalanır. Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiş; kayıtsız şartsız teslim olacaktır. Ancak, mütareke koşulları içinde işgal yoktur. Tüm birlikler yerlerinde kalacaktır.

Birkaç gün sonra İTC kendisini fesheder; Enver-Talat-Cemal üçlüsü ile diğer bazı yöneticiler bir Alman gemisiyle ülkeden kaçarlar. İTC artık bitmiştir. Kalanlar, Teceddüt Partisi diye bir örgüt kurar, ama ömrü kısa sürer.

Mütareke Sonrası Osmanlı Hükümeti

Yeni hükümeti, itilaf devletlerine biat eden Hürriyet ve İtilaf Partisi kurar. İlk icraatları İTC tarafından göreve getirilmiş olan mevcut yöneticilerin defterini dürmektir. Tutuklama kararları arka arkaya çıkar.

İşgal kuvvetleri de hızlı davranır, tüm birliklerin bulundukları yerde kalmasını öngören mütareke koşullarını takmazlar. Savaşla giremedikleri ülke topraklarına mütareke sonrasında kurşun atmadan çöreklenirler. Abdülkadir Bey'in görev yaptığı Bolu çevresindeki bölgelerden İzmit, Sapanca, Arifiye ve Geyve İngiliz kontrolüne girerken, kömür havzası olan Ereğli ve Zonguldak'a da Fransız askerleri çıkar.

Abdülkadir Bey'in Azli

Mütarekeden hemen sonra kurulan yeni hükümet tarafından aralık ayında İttihat ve Terakki yönetiminin Bolu Mutasarrıfı Abdülkadir Bey azledilerek yerine Ali Haydar Bey tayin edilir. (Ancak, Milli Mücadele'de Ali Haydar Bey Ankara'daki Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile iyi ilişkiler içinde olacaktır.) Azledilenlerin yerine atananlar içinde Ermenilerin de yer alması dikkat çekmektedir.

Tarih: 26/S/1337 (Hicrî) Dosya No: 42 Gömlek No: 101 Fon Kodu: İ. DUİT

*Azil, Tayin; **Abdülkadir Bey** (Bolu Mutasarrıfı); Haydar Bey (Bolu sabık Mutasarrıfı); Vehbi Bey (Çatalca Mutasarrıfı); Mahmut Bey (Karahisar-ı Sahib Mutasarrıfı); İhsan Bey (Kozan sabık Mutasarrıfı); Şükrü Bey (Kozan Mutasarrıfı); İsmail Hakkı Bey (Yozgat sabık Mutasarrıfı); Leon Efendi (Yozgat Mutasarrıfı); Karnik Efendi (Mülkiye Müfettişi); İstanbul Vilayeti Meclis-i İdare Başkanabetti*

Kuvayı Milliye ve Bolu

Kuvayı Milliye o ümitsiz dönemde yerel sivil örgütlenmeler, çeteler olarak ortaya çıkar. İlk direniş olayları Güneydoğu Bölgesi'nde Fransızlara karşı görölmüşse de, örgütlü direniş İzmir'in işgalinden sonra Ege Bölgesi'nde başlamış ve bağımsız yerel örgütlenmeler olarak yayılmıştır.

Bölgesel kuruluşlar, daha sonra TBMM'nin kurulması ile birleştirilmiş, 6 Ocak 1921, I. İnönü Muharebesi sırasında da düzenli orduya dönüşmüştür.

Kuvayı Milliye, mütareke sonrasında Bolu çevresinde de egemenliğini hissettirir ama Hürriyet ve İtilafın Damat Ferit Hükümeti yanlıları Bolu ve Düzce isyanlarını çıkarır; yeni Mutasarrıf Ali Haydar Bey de isyancılar tarafından tutuklanır. İsyancılar

cıların destekçisi olan Osmanlı Hükümeti onun yerine sağlam bir adamını, ileride “yüzellilikler” içine girecek Osman Nuri’yi getirir. Osman Nuri, halkı Kuvayı Milliye’ye karşı örgütler.

Abdülkadir Bey Aranıyor

Azledilmesinin ardından, eski Bolu Mutasarrıfı Abdülkadir Bey hakkında tutuklama kararı çıkarılır. Yakalanması için çevredeki illere arka arkaya emirler gönderilir. Abdülkadir Bey de Ermeni Tehciri sırasında görevi kötüye kullanma suçlamasıyla karşı karşıyadır.

Yeni hükümet, işgalcilerin gözüne girmek için elinden geleni yapar.

Tarih: 21/Ra/1337 (Hicrî) Dosya No: 49 Gömlek No: 53 Fon Kodu: DH. KMS.

*Ermeni tehciri esnasındaki su-i istimalatından dolayı **Bolu Sabık Mutasarrıfı Abdülkadir** hakkında tutuklama emri verilmesi.*

Tarih: 21/Ra/1337 (Hicrî) Dosya No: 94 Gömlek No: 238 Fon Kodu: DH. ŞFR.

***Sabık Mutasarrıf Abdülkadir Bey**’in ne zaman ve nereye hareket ettiğinin bildirilmesine dair Dâhiliye Nezareti’nden Bolu ve İzmit mutasarrıflıklarına çekilen iki telgraf*

Tarih: 21/Ra/1337 (Hicrî) Dosya No: 94 Gömlek No: 245 Fon Kodu: DH. ŞFR.

***Sabık Bolu Mutasarrıfı Abdülkadir Bey**’in nerede ise tahkik edilerek tutuklanmasına dair Umum Jandarma Kumandanlığından Bolu ve İzmit mutasarrıflıklarına çekilen telgraf.*

Azli ile tutuklanması kararı arasındaki 25 günde Abdülkadir Bey’in önlemlerini aldığı anlaşılmaktadır. Abdülkadir Bey’in nerede gizlenmiş olabileceği hakkında ise bir tahmin yapmak için yeterli bilgimiz bulunmamaktadır.

Abdülkadir Bey’in memleketi Antep, İngiliz işgali altına gir-

miştir. Ağabeyi Taşçızade Aptullah ve onun oğlu İsmail Hakkı, Abdülkadir Bey'in arandığı dönemde işgalciler tarafından derdest edilip Mısır'daki Heliopolis esir kampına gönderilmiştir.*

Arayan görevliler, Abdülkadir Bey'in Bolu'da oturmaya devam ettiğini, Adapazarı'nda olabileceğini ya da oradan geçtiğini ve hatta İstanbul'a bile gelebileceğini düşünmektedirler.

Başka seçenekler de olamaz mı? Belki de daha önce görev yaptığı, işgal altında olmayan Gümüşhane ya da Rize'dedir. Ya da İttihatçıların çoğu gibi Bakü'ye kaçtığı da akla gelebilir.

Yukarıdaki kayıtlarda sözü edilen o telgrafların metinleri ve orijinallerinin fotoğrafları aşağıda sunulmaktadır. (Bu telgraflardaki tarihler Hicri değil, Rumi'dir. N.Ö.)

Telgrafları gönderen Heyet-i Teftişîye, Nemrut Mustafa'nın başkanı olduğu Örfî İdare Mahkemesi'nin isteklerini yerine getirmektedir. Bu mahkeme, tarihimiz için de bir yüz karasıdır.

Bu mahkemenin kararıyla İTC'nin 3 mülki amiri, tehcirde usulsüz işlemleri olduğu gerekçesiyle, Hürriyet ve İtilaf Hükümeti'nce işgal güçlerine yaranmak kaygısıyla idam edilecektir.

Mondros Mütarekesi sonrasında, tehcir konusunda Hürriyet ve İtilaf yönetimi ile işgalci İngiliz Güçleri'nin tutuklama ve yargılama operasyonları ilerideki bölümlerin konusu içinde yer almaktadır.

Çok sayıda cemiyet yöneticisi de ancak kaçarak canlarını kurtarır.

DH. KMS, 49-1/53-2

Babîâli Dâhiliye Nezareti

Hey'et-i Teftîşîye Müdüriyet-i Umûmîyesi

Umumi Hususi:

182 Mahrem ve müstacel

Dâhiliye Nezaret-i Celîlesine Devletlü efendim hazretleri

* Eyüp Sabri Akgöl, *Bir Esirin Hatıraları, Gaziantep'te İngiliz Tecavüzünün Başlangıcı ve Türk Üserasına Zulüm ve İşkenceler*, Ankara 1338 Öğüt Matbaası; daha sonra Tercüman 1001 Eser 'Esaret Hatıraları', 1978

Bolu mutasarrıflığından azl olunan Abdülkâdir Bey'in Ermeni tehcirindeki taaddiyâtından (saldırı, düşmanlık, ezme, N.Ö.) dolayı maznûnen Hey'ât-ı Tahkîkiye'ye ihzarı karârgâr olunmuş ve mumaileyhin buraca taharrisi lüzumu Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi'ne bildirilmiştir. Ancak mumaileyhin elân Bolu'da bulunması melhuz idüğinden mumaileyhin firarına meydan verilmeksizin oradaki jandarma taburu kumandanı tarafından derdestiyle buraya temin-i îsâli için Umum Jandarma Kumandanlığı'nca mezkûr tabur kumandanlığına şifre ile emir verilmesi hususuna müsaade-i celîleleri şayan buyrulmak babında emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî24 Kanunu Evvel, sene [13]34 (1918)

Hey'ât-ı Tahkîkiye Reisi Mazhar

835-14

DH. KMS, 49-1/53-1

Mahrem, müstacel

Jandarma Kumandanlığına

(Tezkire-i Mahsusa)

Bolu Mutasarrıfı Sabıkı Abdülkâdir Bey'in lüzumu tevkifi Hey'ât-ı Tahkîkiye Riyâseti'nden talep olunmuş ve mumaileyh şimdiye kadar İstanbul'a müteveccihen Bolu'dan hareketi melhuz bulunmuş olduğundan elyevm her nerede bulunmakta ise tahkik ve tevkifi lüzumunun güzergâhta bulunan jandarma kumandanlarına suret-i mahremanede tebliği mütemennâdır.

Fî25 Kanunu Evvel, sene [13]34

Şifre

Bolu Mutasarrıflığına

Bolu Mutasarrıfı Sabıkı Abdülkâdir Bey'in hangi tarihte ve nereye müteveccihen hareket etmiştir serî'an inbâsı.

Fi 25 minh.

Şifre

İzmit Mutasarrıflığına

Memuriyet-i sabıkasından avdet eden Bolu Mutasarrıfı Ab-

dlkdir Bey’in Adapazarı’na veya oradan mrr edip etmediğinin işarı.

Ancak, kanun kaçaklığı herkesin harcı değildir. Eskinin güçlü İttihatçılarının büyük bölümü toplanmış; nl Bekirağa Bölüğü’ne doldurulmuştur. Nemrut Mustafa Divanı’nda ya da gönderilecekleri Malta Adası’nda İngilizler tarafından savaş suçlusu olarak yargılanmayı beklemektedirler.

İngilizlerin tanımladığı iki temel savaş suçu vardır: Ermeni kırımı ve İngiliz esirlerine kötü muamele yapma. Diğerleri ayrıntıdır.

İngilizler henüz resmen olmasa da fiilen işgal kuvvetidir. Bekirağa’da kaderini bekleyen ünlü isimler arasında Abdülkadir Bey’e Selanik’teki ilk infaz görevini veren Mithat Şükrü Bey ile ömrünün sonlarında kader birliği yapacağı İTC Hükümeti’nin İaşe Nazırı Kara Kemal Bey de bulunmaktadır.

Yeni hükümet tarafından aranmakta olan Abdülkadir Bey, İngilizlerin Malta’ya gönderecekleri mutasarrıf ve kaymakamların yer aldığı ‘B’ listesindedir. Yakalanamadığı için mahkemeye çıkarılmamış, gıyaben yargılandığı hakkında da bir duyum alınamamıştır.

Milli Mücadele başladığında, Abdülkadir Bey, Heyet-i Temsiliye tarafından 1919 Eylül’nde Sivas Kongresi ncesinde Ali Galip’in yerine Elazığ vali vekilliğine getirilmesiyle, Anadolu’da yeniden kendini gösterecektir.

Zor Geçen Günler ve Eski Yöneticilerde Panik

Abdülkadir Bey hakkında Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinden alınan belgelerden çeşitli görüşleri sıralarken başka bir kaynaktan alınan Vehip Paşa olayını da konumuza dâhil etmek gerekir.

Abdülkadir Bey için (835-14 sayılı) tutuklama emirleri

Vehip Paşa, I. Dünya Harbi'nde Erzurum Kalesi'nin 16 Şubat 1916 günü (Rumi 3 Şubat 1332) Ruslar tarafından düşürülmesi üzerine ordu komutanlığından affını isteyen Mahmut Kamil Paşa'nın yerine atanmıştır.

Üç misli üstün Rus kuvvetleri karşısında 300 km boyundaki cepheyi 50 bin kişilik ordusu ile tutmaya çalışan Vehip Paşa, Bolşeviklerin Ekim Devrimi sonrasında (7 Kasım 1917) savaşı durdurmasından ve birlikleri geri çekmesinden yararlanarak, 12 Şubat 1918'de harekete geçer. 24 Şubat'ta Trabzon'u, 14 Mart'ta Hopa'yı, alarak kalan bütün kuvvetleriyle 1914 sınırimıza yeniden ulaşmayı başarır.

Bu harekâtтан çok önce, Lazistan Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in kumanda ettiği birliklerle Rize'nin kurtuluşu için savaşması doğrultusunda Vehip Paşa tarafından görevlendirildiği ve şiddetli çatışmalara girdiği Abdülkadir Bey'in Lazistan Mutasarrıflığı döneminde anlatılmıştır.

Kaybettiğimiz yerlerin geri alınmasından doğan bir sevinçle ordusuna yeni bir ruh kazandıran ve Başkomutanlıkça kendisine

Batum, Kars ve Ardahan bölgesinin ele geçirilmesi emri verilen Vehip Paşa, 25 bin kişilik bir kuvvetle 26 Mart 1918’de eski sınırları da aşarak, Batum üzerine yürür. Ancak, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanması üzerine Vehip Paşa da bu bölgeden ayrılarak İstanbul’a gelir. Batum da böylece ülke sınırları dışında kalacaktır.

Savaş resmen yenilgiyle bitince İTC önderleri kaçmış, devleti sahipsiz bırakmışlardır. Bu kez işgalci devletlerin güdümünde yeni bir hükümet başa geçmiştir. Abdülkadir Bey’in Gümüşhane Mutasarrıflığına atanmasına karşı çıkmış olan Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey de İTC önderleriyle birlikte yurt dışına kaçanlardır. Daha sonra bir Ermeni’nin suikastıyla ne yazık ki canından olacaktır.

İstanbul’a dönen Vehip Paşa da zamana uyarak yeni yönetimle ilgili bir rapor verir. Zamanında sırt sırta çarpıştığı Abdülkadir Bey’i bu raporuyla bir çırpıda tehlikeye atmıştır.

*“Vehip Paşa Trabzon’dan yapılan sevkiyat sırasında da kafilelerin Gümüşhane Deresi’nden geçerken çocuk ve kadınlar dışında saldırılara uğradıklarını, bundan dolayı dönemin Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey ve Gümüşhane Mutasarrıfı Abdülkadir Bey’in sorgulanması gerektiğini, Erzurum Valisi Tahsin Bey’in de bu kafilelerden geri kalanları gördüğünü ve acıklı hâllerini kendisine anlattığını söylemiştir.”**

Ne var ki, Vehip Paşa’nın kendisi yeni hükümet tarafından tutuklanmaktan kurtulamayacak; ihbar ettiği Abdülkadir Bey kaçak yaşamı sürerken, kendisi Bekirağa Bölüğü’ne gönderilecektir. Görevine ilişkin çeşitli başka vukuat da söz konusudur. Bir un fabrikasını nasıl satın alabilmiş olduğu sorulmaktadır. Ayrıca, iki köy yaktırmıştır.

Tarih: 04/Z/1336 (Hicrî) Dosya No: 48 Gömlek No: 48 Fon Kodu: DH. KMS.

* Dr. Yüksel Nizamoğlu, *Vehip Paşa - Kahramanlıktan Sürgüne*, Yitik Hazine Yayınları, 2013

Vehip Paşa tarafından satın alınan Beşgöz Un Fabrikasının suret-i mubayaasının sorulması.

Tarih: 05/Za/1337 (Hicrî) Dosya No: 19 Gömlek No: 1 Fon Kodu: DH. İ.UM

Önceden Vehip Paşa'nın emriyle yakılan köylerden Mermer ve Kuşkaya ahalisinin Berekler ve Çırıklar köylerine yerleştirilmesi

Milli Mücadele Öncesinde Osmanlı Hükümeti

1920 yılına gelindiğinde de satılmış Osmanlı Hükümeti işgalcilere yaranma peşindedir. İşgalcilerin Ermeni tehcirinden soykırım çıkarma çabalarına yardım edilmektedir.

Bu arada, dört bir yanda aranmakta olan Abdülkadir Bey'in bir tarihte Gümüşhane Mutasarrıfı iken yazmış olduğu "Tehcir Raporu" da aranmaktadır. Bu rapor bugün de bulunabilirse tarihe kim bilir nasıl ışık tutacaktır!

Tarih: 07/Ra/1338 (Hicrî) Dosya No: 104 Gömlek No: 309 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Gümüşhane sabık Mutasarrıfı Abdülkadir Bey'in Mamuretülaziz tehcir olayları hakkında hazırladığı raporun bir suretinin gönderilmesine dair İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyetinden Trabzon Valiliği'ne çekilen telgraf.

Birinci Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile özellikle İngilizlerin, Afrika'da ve Orta Doğu'da kendilerine karşı şiddetli bir mücadele yürüten Teşkilât-ı Mahsusa'yı cezalandıracakları beklenen bir durumdur. Bu nedenle, onlardan önce harekete geçerek Teşkilatı en az zarara uğramasını sağlayacak şekilde yeniden örgütlemek gerekmektedir.

Teşkilatın başına getirilen Hüsamettin Ertürk, Enver Paşa ve arkadaşlarının bir Alman denizaltısı ile yurt dışına çıkmalarının ardından, Bahriye Nazırı Müşir İzzet Paşa'nın isteği doğrultu-

sunda 5 Aralık 1918 tarihinde Teşkilâtı tasfiye eder.

Ancak, Teşkilatın depolarındaki silâhlar ve cephane saklanarak, eski İttihatçı Kara Kemal'in kurduğu Karakol Örgütü tarafından Anadolu'ya sevki için çareler aranmaya başlanmıştır.

Yıl 1919 olmuş, Milli Mücadele başlayacaktır. Abdülkadir Bey kendisini arayan Hürriyet ve İtilaf yönetiminin kolluk güçlerine yakalanmaz; izini kaybettirmiştir. Gıyabında bir yargılama yapıldığı veya hüküm giydiği konusunda bir kayda rastlanmamıştır.

Ermeni Tehciri Yargılamaları

Bu bölümde mütareke sonrası kurulan Örfi İdare Mahkemesi'nin tehcirle ilgili yargılamaları hakkında bilgi sunulacaktır. Hakkında tutuklama kararı alınmış olan Abdülkadir Bey'in yaşamında bu davaların önemli bir yer tutmuş olduğu bilinmektedir.

Ermenilerin, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş ortamından da istifade ederek giriştikleri çetecilik ve isyan hareketleri, Osmanlı Hükümeti'ni birtakım radikal tedbirler almaya itmiştir. 24 Nisan 1915 tarihinde Hınçak, Taşnak ve benzeri Ermeni komitelerinin kapatılması ve evraklarına el konulmasını kararlaştırılmıştır.

Mayıs 1915 tarihinde Bitlis ve Van valilerine gönderilen bir yazıyla, Van ve Bitlis civarındaki Ermenilerin sürekli olarak isyan çıkardıklarından söz edilerek, güneye doğru sevk edilmeleri istenir. 23 Mayıs 1915 tarihli bir talimatla da Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetleri, Adana, Sis (Kozan) ve Mersin şehir merkezleri hariç olmak üzere Adana, Mersin, Kozan ve Cebel-i Bereket sancaklarının boşaltılması bildirilir. Maraş sancağı ve Halep vilâyetinin merkez kazası hariç olmak üzere İskenderun, Beylan (Belen), Cısır-i Sugur ve Antakya kazalarında köy ve kasabalarındaki Ermenilerin boşaltılacağı da belirtilmektedir.

Bu Ermeniler, Musul vilâyetinin güneyine, Zor ve Urfa sancaklarına, Suriye vilâyetinin doğusuna ve Halep vilâyetinin doğu ve güneydoğu bölgelerine gönderileceklerdir.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında başa gelen Hürriyet ve İtilaf yönetimi zaman geçirmeden ellerindeki bu tür delillerle yargılamalara başlamıştır.

Britanya Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe tarafından da Malta Adası'nda, tehcir sırasında katliam yapmakla suçlananların yargılanacağı bir mahkeme yapılmıştır. İşgalci İngilizler de yargılamak istediklerini yakalayıp ya da Osmanlı Hükümeti tarafından yakalananlar arasından seçip Malta adasına sürgüne göndermektedir. Orada tehcir, daha doğrusu Ermeni Kırımı suçlamasıyla yargılayacaklardır. Mütareke öncesi Osmanlı yönetiminin en üstündeki 140 kişi yakalanarak Malta'ya getirilir.

İngilizlerin bu yargılamaları sonucunda bir şey çıkmaz, Malta sürgünleri aklanır. 29 Temmuz 1921'de ise İngiliz Kraliyet Başsavcısı sanıkların hepsine beraat kararı vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'da işgal kuvveti yöneticiliği yapmaya kalkışan birkaç İngiliz subayını tutuklatarak İngiliz Hükümeti'nin yüreğine indirmesi de mahkemenin böyle sonuçlanmasında herhalde etken olmuştur.

Ayrıca bu mahkemede ABD tarafından da ellerinde bu konunun soykırım olduğunu gösterir hiçbir belge olmadığı da bildirilmiştir. ABD o dönemde bölgede konuyla ilgili gözlemciler bulundurmaktadır.

Ermeni soykırımı iddiaları henüz çok taze iken ve tüm belgelere işgalci müttefiklerin ulaşma olanağı varken, böyle bir davanın asılsız çıkması, iddiaların yüzyıldır sürmesini engellememiştir.

Bilindiği gibi, hakkında yeni Osmanlı Hükümeti tarafından tutuklama kararı çıkarılan Abdülkadir Bey de aranmaktadır. Ancak, hiçbir davada gıyaben yargılanmış olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

Divân-ı Harb-i Örfî Mahkemeleri'nin kurulması, 11 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükelâ toplantısında karara bağlanmış ve bu karar doğrultusunda, taşraya da Tahkik Heyetleri gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Nemrut Mustafa Divanı diye de bilinen Osmanlı Örfî İdare Mahkemesi'nin ana davaları hakkında özet bilgiler aşağıda verilmektedir.

Yozgat Tehciri Yargılaması

İlk duruşmaya, 5 Şubat 1919 tarihinde Yozgat Tehciri davası ile başlanabilmektedir. Yargılamanın sonunda Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey idam cezasına çarptırılarak 10 Nisan 1919 tarihinde hüküm infaz edilmiştir.

Kemal Bey'in idamına kamuoyu büyük bir tepki göstermiş, cenaze merasimine halktan büyük bir katılım olmuş, cenazesi üzerine, "*Türklerin büyük şehidi Kemal Bey*" yazılmıştır.

Mamüretülaziz (Elazığ) Tehciri Davası

Bu yargılama sonucunda Dr. Bahaeddin Şakir gıyaben idam cezasına çarptırılmıştır. Resneli Nazım Bey hakkında herhangi bir suç unsuru bulunmamasına rağmen, Bahaeddin Şakir Bey ile irtibat hâlinde bulunmasından ve suçların işlenmesini kolaylaştırma suçundan ona da gıyaben 15 sene kürek cezası verilmiştir.

Trabzon Tehciri Davası

Yargılama sonucunda Vali Cemal Azmi Bey ile İttihat ve Terakki Murahhası Nail Bey, gıyaben idam cezasına çarptırılmışlardır.

Sanıklardan Trabzon Gümrük müdürlerinden Mehmet Ali Bey'e Vali Azmi Bey'in suçlarına ortak olmak ve ona hizmet etmekten dolayı 10 yıllık kürek cezası verilmiştir.

Trabzon Polis Müdürü Nuri Bey asayiş konusunda ihmali

görüldüğünden bir yıl hapis ve iki yıl memuriyetten mahrumiyet cezasına çarptırılmıştır. Keza Acente Mustafa Efendi'ye de vali ile sıkı işbirliği sebebiyle bir yıl hapis ve iki yıl memuriyetten mahrumiyet cezası verilmiştir.

Sanıklardan Dr. Saib Bey'in ise önce davası ayrılmış, Ermenileri iğneleyerek öldürdüğü yönündeki iddialar sebebiyle yargılanması daha sonra aylarca sürdüyse de, bu iddianın aslı olmadığına hükmedilerek beraatına karar verilmiştir.

Davaların Sonrası

Sonuç olarak tehcir davalarında yargılanan 86 kişiden 3'ü vicahen olmak üzere, 16 kişi idam cezasına çarptırılmış ve 3 kişinin cezaları infaz edilmiştir. Bunlar Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ve Erzincan'da otelcilik yapan Hafız Abdullah Avni'dir. Geriye kalan 13 kişinin idam kararları gıyaben verilmiştir.

3'ü gıyaben olmak üzere 9 kişiye hapis cezası verilmiştir. 35 kişi ise beraat etmiştir. Mahkemede yargılanmak üzere adı geçen 3'ünün İngilizler tarafından Malta adasına sürülmesi, 16'sının da mahkemede bulunmaları veya ölmüş olmaları sebebiyle haklarında herhangi bir karar verilmemiştir.

Bunların dışında, 1919 yılının Ocak ayında tutuklananlardan Diyarbakır eski valisi Dr. Reşit Bey, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamından 72 gün önce intihar etmiştir. Siyasî sebeplerle Bekirağa Bölüğü'ne getirilen, ama bir süre sonra firar eden Dr. Reşit Bey, Anadolu'ya geçmek isterken kısıtılınca intihar eder. Ona isnat edilen suç da, Kemal Bey gibi Ermenilere kötü muameledir.

Mehmet Reşit Bey, Gülhane Mektep-i Tıbbiye-i Askeriyesinden mezun olmuş ve Tabip Yüzbaşı olarak orduya katılmıştır. 1909'da ordudan ayrılarak o da Abdülkadir Bey gibi sivil idarecilik mesleğine girmiş ve çeşitli bölgelerde kaymakamlık,

mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulunmuştur.

Mondros Mütarekesi'nden sonra yurt dışına kaçarak kurtulduklarını sanan ama Ermeni tetikçiler tarafından tehcirdeki rolleri neden gösterilerek öldürülen İttihatçılar Talat Paşa, Cemal Paşa, Süreyya Bey (Cemal Paşa'nın Yaveri), Dr. Bahattin Şakir, Sait Halim Paşa, Cemal Azmi Bey'lerdir. Cemal Paşa ve yaveri Tiflis'te, Sait Halim Paşa Roma'da, diğerleri Berlin'de öldürülmüşlerdir. Katilleri hakkında doğru dürüst bir yargılama yapılmamıştır. İngiliz Gizli Servisi'nin bu cinayetlere ilişkin rolü de araştırılmamıştır.

Enver Paşa ise Kızıl Ordu'yla Tacikistan'da Turan hayalleri yolunda girdiği ümitsiz bir çarpışmada vurularak ölmüştür. Bu da, II. Meşrutiyet'in Robespierre'inin sonudur. Devrimin bayrağı Kuvayı Milliye, Müdafaa-i Hukuk, Milli Mücadele gibi adlarla taşınarak, Cumhuriyet ile yerine dikilecektir.

MİLLİ MÜCADELE'DE MUSUL VE ABDÜLKADİR BEY

Milli Mücadele

Bu bölümde, Abdülkadir Bey'in Bolu'da sona erdirilen Osmanlı Hükümeti Mülki İdare görevinden canını zor kurtararak geldiği Anadolu Hareketi'nin aşamaları hakkında okuyucuya bir hatırlatma yapmak amaçlanmıştır.

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile 19 Mayıs 1919 Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı arasındaki zaman dilimi, I. Dünya Savaşı'nın yenik Türkiye'sinin İstanbul'daki Damat Ferit'in Hürriyet ve İtilaf Partisi Hükümeti ile Padişah Vahdettin'in, işgal kuvvetlerinin emrinde ülkeyi yönettiği belirsiz dönemidir. Bu hükümet 20 Ağustos 1920'de ülkeyi resmen bitiren Sevr Anlaşması'nı da imzalar.

19 Mayıs 1919 Milli Mücadele döneminin başlangıcıdır. Bu dönem 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Mütarekesi ile fiilen, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile resmen sona ermiştir.

Mustafa Kemal'in Anadolu'da asayiş sağlamaya için gönderildiği Samsun'da başlayan görevi planlı bir biçimde nitelik değiştirerek Milli Mücadele'nin başlangıcı olmuştur. Havza, Amasya yoluyla gittiği Erzurum'da artık o ve yanındakiler de kanun kaçağıdır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kurduğu Heyet-i Temsiliye'nin geçici yönetiminden sonra Ankara'da 23 Nisan 1920'de oluşturulan ilk Meclis fiilen ülkenin yönetimini İstanbul'dan devralmıştır. Milli Mücadele'nin bu dönemi 11 ay sürmüştür.

TBMM'nin kuruluşu ile düşmanın yurttan atıldığı 9 Eylül

1922 arasındaki dönemde, düzenli ordunun I. ve II. İnönü, Sakarya, Başkumandanlık Meydan Muharebesi savaşları; Anzavur, Çerkez Ethem, Pontus ve Koçgiri gibi iç isyanlar; Antep, Urfa, Maraş ve Adana gibi milis savaşları büyük sıkıntılar yaştır. Bu dönemde Mustafa Kemal aynı zamanda Meclis içinde bir iktidar mücadelesi de vermektedir. Karşısında bazı eski İttihatçılar, saltanatçılar, dinciler muhalefeti oluşmuştur. Kişilikli bir diplomasiyle kurulan sağlam dış ilişkiler yeni devletin dünya çapında saygınlığını sağlamıştır.

Osmanlı devletinin mutasarrıfı Abdülkadir Bey'i çöken devletin yeni yöneticileri, işgalcilere yaranmak için tutuklama kararı çıkarmış, aramaktadırlar. Abdülkadir Bey safını seçmiş, Milli Mücadele'ye katılacaktır.

Yeni hükümet tarafından hakkında tutuklama kararı alınınca Abdülkadir Bey, Osmanlı idaresi altında en son görev yaptığı yer olan Bolu'dan 1918 yılının Aralık ayında ayrılmış, kaçak hayatı sürmeye başlamıştır. Bir süre sonra güvenli bölgelerde yeniden görülecektir.

Kongreler Dönemi

Abdülkadir Bey nce, Mustafa Kemal ve yanındakiler Erzurum'dan Sivas'a geçerken Damat Ferit tarafından onları tutuklamakla görevlendirildiği hâlde kendisi kaçmak zorunda kalan Ali Galip'in yerine, 1919 Eylül'nde Heyet-i Temsiliye'nin görevlendirmesiyle Elazığ'da vali vekilliği yapmıştır. MHMC'nin (Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti) Elazığ şubesinin kuruluşunu gerçekleştirmiştir.

Abdülkadir Bey'in Elazığ'da bulunduğu süre içindeki faaliyeti hakkındaki bir araştırmadan alıntı da aşağıda verilmektedir. Ancak, Sivas Kongresi ncesinde Heyet-i Temsiliye tarafından Ali Galip yerine vali vekilliğine getirilmış olduğu bilgisine Heyet-i Temsiliye kararlarında rastlanamadığı için, yeniden tahkiki

gerekmektedir.

*“Vilayeti Şarki Müdafaa-i Hukuku Milliye (VŞMHM) Cemiyetinin **Vali vekili Abdülkadir** tarafından kurulduğu bilgisi maa-
lesef Milli Mücadele döneminde Elazığ’la ilgili yapılan çalışma-
larda sıkça tekrarlanmaktadır. Oysa **Vali vekili Abdülkadir’in**
Elazığ’a gelişi daha sonradır.*

*“**Vali Vekili Abdülkadir Bey** Heyet-i Temsiliye tarafından
Vali Ali Galip’in yerine Elazığ’a gönderilmiştir ve Erzurum
Kongresi sonrasında kurulan MHMC’nin (Müdafaa-i Hukuku
Milliye Cemiyeti) Elazığ Şubesi’nin kuruluşunda bulunmuş-
tur.”**

Elazığ vali vekilliği görevi sona erince ve Ankara’nın Milli Mücadele merkezi olması üzerine Anadolu hareketine katılmak için Abdülkadir Bey de bu kente geçer.

Abdülkadir Bey’in Heyet-i Temsiliye’den sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi iradesine yerel yönetici olarak katkı verme dönemi çok yakın bir zamanda başlayacaktır. Artık, Cumhuriyet arşivlerini izleyerek Abdülkadir Bey’in görev yerlerini anlayabiliriz. (Bu arşiv kayıtları miladi takvimle tutulmaktadır.)

Pontus’la Mücadele

Kayıtlarda bulunamayan ama çeşitli kaynaklarda belirtilen bir olgu, Abdülkadir Bey’in Pontus’la mücadelede de belli bir dönemde görev yapmış olduğudur.

Doğu Karadeniz kıyılarında bir Pontus Rum devletinin kurulması fikri, Megalo İdea’nın hedeflerinden biri olmuştur. Pontus’çuluk faaliyetlerini köklü bir şekilde halletmek amacıyla 9 Aralık 1920’de TBMM tarafından Merkez Ordusu kurulmuş, komutanlığına da Sakallı Nurettin Paşa tayin edilmiştir.

* Dr. Nazmi Aziz Selcen Erzurum Kongresi Elazığ Temsilcisi, Dr. Ömer Toraman, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, “Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu”, Elazığ 23-25 Mayıs 2013.

1923 yılının ilk aylarına kadar sürdürülen mücadele neticesinde Pontus çetelerinin isyanı tamamen bastırılmıştır.

Musul Valiliği

Abdülkadir Bey'in Pontus'la mücadelede yer aldığı zaman aralığı tahminen Musul valisi olarak atandığı ama Musul'a gitmesinin mümkün olmadığı dönemdir.

30.10.1918 Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra, Musul Cephesi Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın –mütareke koşulları içinde olmamasına karşın– Musul'u İngilizlere terk etmesi Musul'un ilelebet kaybının ilk adımıdır. 19 Mayıs 1919 tarihinde başlayan Milli Mücadele sürecinde Musul Olayı uzun bir süre temel sorunların içinde yer almıştır.

Elden fiilen çıkmış ve İngilizlerin kontrolünde olan Musul'a, vali ve kumandan olarak TBMM tarafından Abdülkadir Bey atanır. Dosta düşmana Musul'dan vazgeçilmeyeceği gösterilmektedir. Musul, son Osmanlı Meclisi tarafından kabul edilen Misak-ı Milli sınırları içindedir.

Abdülkadir Bey'in vali olarak Musul'a gidişinin –bu kentin işgal altında olması nedeniyle– ertelenmesi konusunda Türkiye Büyük Millet Meclis'inde görüşmeler yapılmaktadır. (TBMM yazışmalarında Hicri değil, Rumi takvim kullanılmaktadır. N.Ö.)

Takrirlere, İçişleri Bakanı vekili Dr. Adnan'ın (Sonra Adıvar soyadını alacaktır, N.Ö.) verdiği yanıtta anlıyoruz ki Abdülkadir Bey işgal altındaki Musul'a vali olarak bir biçimde gitmiş, gelmiştir.

t: 42 2.8.1336 (Miladi2.8.1920) C: 3

Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in, Dersim Sancağı'nda bazı kaza kaymakamlıklarına tayin edilen aşair rüesası hakkındaki tayin muamelesinin tehir edilmesine dair temenni takriri, Diyarbakir Mebusu Kadri Ahmet Beyin, Musul Valisinin tehiri hareketi için Meclisçe karar verilmesine dair temenni takriri,

Bakan'ın yanıtı:

Rüesayı aşairden bazılarının Dersim'de memuriyetlere tayin edildiklerine, Musul Valisinin tehiri azimetine, Yozgat ve Düzcce havalisine heyet izamı lüzumuna dair olan takrirler yalnız vekâleti acizaneme değil, Heyeti Vekilenin umuru müsterekesine müteallik olduğu ve doğrudan doğruya siyaseti dâhiliyeye taalluk ettiği cihetle tehirlerine lüzum görülmüştür. Bunlar hakkında izahat talebini Heyeti Âliyenin de muvafık görmeyeceği kanaatindeyim.

1:48 14.8.1336 (Miladi 14.8.1920) C: 1

Diyarbakir Mebusu Kadri Ahmet Beyle arkadaşlarının, Musul valisinin tehiri hareketi hakkındaki temenni takririne Dâhiliye Vekâletinin cevabı tezkeresi.

REİSİSÂNİ BEY—Şimdi Evrakı varideye geçiyoruz. Musul'a vali izamı hakkında Kadri Bey tarafından verilen bir takriri Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi cevabiyesi var.

Bir buçuk seneden beri cephe alınarak tevkif edilebilen Yunan taarruzunun şu günlerde iktisap ettiği derece-i şiddet karşısında lüzumu kadar tedarikât ve tedabir icrasına mecbur kaldığımız sırada işgal altında bulunan Musul'a vali ve memurini saire tayini suretiyle isticlâbı müşkülât (zorluk çekilmesi, N.Ö.) ve mesaip (felaketler, N.Ö.) doğru olmadığı gibi bu kabil teşebbüsâtın Meclisin hali içtimada bulunduğu zamanlarda Ârayi umumiyeye müracaat suretiyle icrası taksimi vazaif ve mesuliyet kaidesine de muvafık olacağından buna dair bir karar ittihazına değin (Olti mutasarrıfının tayini gibi) hareket ettirilmiş olan heyetin elyevm bulundukları mahalde emre intizar ettirilmeleri ve bu teşebbüsün Heyeti Umumiye kararıyla müstacelen arzı teklif ederim.

8-VI-1336

Siverek-Diyarbakir, Mehmet Akif

Diyarbakir, Kadri Ahmet

Kadri Ahmet Bey'in takririnde geçen Olti (Oltu), Musul ile

benzer bir durumdadır. İşgal altındadır. 17 Mayıs 1920 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi, Oltu'nun sınırlarımız içinde olduğunu kabul ederek Yusuf Ziya Bey'i Oltu (Olti) Mutasarrıflığına tayin eder. Oltu anavatanla kısa bir süre sonra birleşecektir.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

11-VI-1336 tarihli ve 37 ve 240 numaralı tezkere-i âliye-i riyasetpenahileri ve merbutu Diyarbekir Mebusu Ahmet Kadri Bey ve rüfekasının takriri mütalaa olundu. Musul'a vali tayini takdirde beyan edildiği veçhile isticlâbı müşkülât ve mesaip için değil belki düşmanlarımızın malûm olan tertibat ve istihzaratı (hazırlıkları, N.Ö.) sebebiyle defî ve tahfîfi mesaip (felaketleri kovmak ve hafifletmek. N.Ö.) maksadına müstenit (dayanan, N.Ö.) ve esbabı siyasiyeye matuf (siyasal nedenlere yönelik, N.Ö.) olduğu ve mahaza (adı geçen, N.Ö.) validen başka memur gönderilmediği maruzdur efendim.

4 Ağustos 1336

Dâhiliye Vekâleti Vekili

Dr. Adnan

MİLLİ MÜCADELE'NİN ELAZIĞ VALİSİ ABDÜLKADİR BEY

Abdülkadir Bey, 16 Ağustos 1920 tarihinde Elazığ valisi olarak atanır. Atama emrinde, önceki görevinden Musul Vali ve Kumandanı olarak söz edilmektedir.

*Tarih: 16/8/1920 Sayı: 180 Dosya: 71-9 Fon Kodu: 30..18.1.1
Yer No: 1.10..2.*

*Mamuretülaziz (Elazığ) Valisi Mazhar Müfit'in azliyle, yerine **Musul Vali ve Kumandanı Abdülkadir Bey'in** tayini.*

Bölgede Koçgiri isyanı başlamak üzeredir.

Koçgiri İsyanı

Mondros Mütarekesi'nden cesaretlenen bazı ayrılıkçı aşiretler arasında kaynaşma başlamıştır.

Sevr Antlaşması'na Türkiye'yi bölebilmeye amacıyla konulmuş maddeler de (madde 62-64: İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon Fırat'ın doğusundaki Kürt vilayetlerinde bir yerel yönetim düzeni kuracak; bir yıl sonra Kürtler dilerse Milletler Cemiyeti'ne bağımsızlık için başvurabilecek, demektir) isyancı aşiretleri tahrik ve teşvik etmektedir. Bu tahrike kapılanlardan Kürt Teali Cemiyeti mensubu Koçgiri Aşireti'nin Zara ve civarındaki isyan girişimleri Anadolu'daki direniş için tehlike arz etmeye başlar.

25 Kasım 1920'de "Batı Dersim Aşiret Reisleri" Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Sevr Antlaşması'nın uygulanması gerektiğini ve aksi hâlde silah zoruyla hakkı almaya mecbur kalacağını açıklar. Abdülkadir Bey, genelkurmayı, olayın Dersim'e genişleme eğilimi hakkında uyarır.

“Elazığ’dan Vali Vekili Abdülkadir’in Erkan-ı Harbiye Umumiye riyasetine gönderdiği 16.3.1337 (1921) tarihli telgrafta şöyle diyordu:

*El-cezire cephesi Kumandanlığından tebliğ buyrulan riyaset-i celiliyelerinin iki bin üç yüz yetmiş numaralı harp raporunun ifadesinde Harput’daki kıtaatın emrine verildiği ve mezkûr kıtaatın vesaitle takviyesi emir buyrulmuştur. Ümraniye ve Koçgiri muntıkalarında zuhur eden ve gittikçe tevessüh etmekte (çürümekte, N.Ö.) olduğu anlaşılan hadisenin binnetice bir seneden beri aşairi (aşiretleri, N:Ö.) bir kıyam harekâtına meyletmekte oldukları halde mütedabir-i lazıme ittihazıyla bastırılmakta olan havalisi hadise-i isyanîyesinin bilhassa merkez istinadı bulunan Dersim’e sirayeti pek muhtemeldir. Koçgirili Ali Şan Bey’le Alişer’in (Koçgiri isyanını örgütçüsü) zamanından beri Ovacıkta bulunarak ekrad-ı aşairi (aşiretler kurtlerini, N. Ö.) isyana teşvik ve aylıkla ekrad cem ederek (Kürtleri toplayarak, N.Ö.) Koçgirilerin saadetine sevk ve tahrik eyledikleri anlaşılmıştır.” ATASE, Kutu No: 633, Gömlek No: 56, Belge No: 56-2.**

Bölgedeki 6. Süvari Alayı’nın baskına uğramasıyla 6 Mart 1921’de ayaklanma başlar. TBMM Hükümeti, Sakallı Nurettin Paşa’nın Merkez Ordusu’nun emrindeki Topal Osman Ağa’nın komuta ettiği 42. ve 47. Giresun Alaylarını isyanı bastırmakla görevlendirmiştir.

Nisan’da harekâtın birinci evresi sona erdiğinde asiler küçük gruplar halinde dağılarak kuzey ve kuzeydoğu yönünde kaçır.

İkinci etapta geniş çaplı takip harekâtı ile asilerin etkinliği iyice kırılmış, 17 Haziran’da asilerin elebaşları ile 500’den fazla asi teslim olmuş, bunlar muhakeme edilmek üzere Sivas’a gönderilmişlerdir. İsyân, Haziran 1921’de tamamen bastırılmıştır.

Olay sonra TBMM’de çok yönlü olarak görüşülür. Ola-

* Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu’da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Yök Matbaası, Ankara-1991.

yın Dersim'e sirayeti tehlikesine işaret etmiş olan Abdülkadir Bey'in "yok yere meseleler ihdas ettiği" yöre vekilleri tarafından dile getirilir. Ne var ki, Dersim de karışır. Yıllar sonra Dersim çok daha büyük olaylara sahne olacaktır.

4 Teşrinievvel (Kasım) 1337 (1921) Salı

İkinci Celse

Reis: — *Celseyi açıyorum. Zaptı sabık hulasasını okutuyorum. Koçgiri ve Ümraniye (İmranlı, N.Ö.) hadiseleri.*

REFET PAŞA (Dâhiliye Vekili) (İzmir): — ... *Asayiş meselesine dair müteaddit takrirler vardır. Koçgiri meselesi vardır, celse-i hafiyede konuşulacak. ... Ondan sonra beyefendiler, tabi bu işi ne için yaptık? Memlekette yer yer asayişsizlik hüküm fermandır, bunun aksini iddia etmek çocukluk olur. ...*

REİS: — *Müsaade buyurun efendim, ben söyleyeyim sonra itiraz edin. (Gürültüler) Şimdi Koçgiri meselesine geçiyoruz. Bu kanun gelsin, müsaade buyurunuz. Dâhiliye Encümenine havale edeyim.*

REFET PAŞA (Devamla) — *Koçgiri hadisesi sebebiyle verilmiş üç takrir vardır. ... orada fena şeyler olduğunu, tedipten (eğitmekten, N.Ö.) fazlaya gidildiğini burada arz ettik. ... Bu bir adamın mahkûm olmasına mütevakkıf bir şeydir. Hâlbuki dağda adam firar, bunu affedeceğiz. Ne yapmalıyız. İşte bu tecil odur. Dağdan inmekten korktuğu için affetmek istiyoruz. Affi umumi etmiyoruz...*

BİR MEBUS BEY (Devamla) — ... *Yoksa gerek Dersim ahali ahvatının talebi ve gerek o civarda bulunan aksam için mademki takibatı ani yapılamamıştır. ... Bendenizce altı aydan beri akıtılan kanlar kâfidir. Emri vakiler hiçbir vakit telafi edilemez. Bu isyanda yapılan zararların hiçbir zaman için tazmin suretiyle sahibine iadesi imkânı yoktur. Bu gibi şeylerin mümkün olan vesaiti şeria ile hareket edilerek takibatı yapılmalı ve tecziye edilmelidir. Oradaki ahali her zaman için evvel ve ahir Hükûmete sadakatini yapmıştır. ... Sonra madem ki Heyeti Vekilece*

bunlar hakkında takibatı kanuniye icra edilmemesi halka vaat edilmiştir.; bu vaatten dönmek ise halkın Hükümete karşı ade-mi itimadını müstelzim olur. Halka emniyet bahş olamaz. Teklif edildiği veçhile Alişir 'den maadasının affı memleketin menafii-ne muvafıktır.

HAKKI HAMDİ BEY (Sinop) — ... Koçgiri ve havalisinin, hatta Dersim de dahil olduğu halde, Meclisi Âlinizden adalet talep ettiklerini musırran (ısrarla, N.Ö.) beyan ettiler ve mutlaka adaleti nazariitibara aldık ve bittabi vereceğimiz kararı da bu esasa istinat ettirmeliyiz.... Şimdi arz edeyim efendim; bendenize öyle geliyor ki, memleketin bizden istediği yalnız af değildir. O havalıyı gezen arkadaşların müşahedatına (gözlemlerine, N.Ö.) müsteniden, ifadatına (ifadelerine, N.Ö.) nazaran evleri yağma edilmiş. Eğer bunlar tecil edilip evlerine dönerlerse, acaba evle-rinde rahat duracaklar mı? Bendenize öyle geliyor ki evlerinde hiçbir şey kalmadığı için rahat oturmayacaklar. Eğer rahat otu-racaklarına kaniiz dersiniz aldanmış oluruz.

BİR MEBUS BEY (Devamla) — ... ve yine iddia ederim ki eğer Dersim ahalisini kazanmak istiyorsak onlara adalet yap-malıyız.

EMİN BEY (Erzincan): — Efendim bendeniz Ümraniye va-kaları nasıl oldu ve tahaddus etti (ortaya çıktı, N.Ö.) ve yapılan mezalim nedir? Bunları birer birer tadat edeceğim...

Diğer yakalananlar, yani Hükümete itaat ederek istiman edenleri (aman dileyenleri, N.Ö.) de vardır. Bunlar da yaka-lanmış hapsedilmiştir. Bunlar Hükümete itaat ettiklerinden tecil edilebilirler. Fakat dağda gezenler affedilemez. Sonra dağda gezenlerin evleri yanmıştır. Kadınların ırzına tasallut edilmiştir. Şimdi bu hapsedilenleri asmayarak ve affedilenleri hapsetme-yecek olursak bir daha bir şey yapmayacaklarına kani olmak doğru değildir.

Tortum Kaymakamlığı 'na tayin olunan Şakir Bey o zamanki Jandarma Kaymakamı Ümraniye 'de Haydar Bey'in konağına

gitmişler. Alay Ümraniye'de, muhtelif yollara taksim edilmişler. Ben bunları gözümle gördüm. Martin üçünde oradan geçtim. Konakta keyif esnasında elini cebine sokup bir kâğıt çıkartmış ve demiştir ki, sizin fermanı idamınız benim elimdedir.

Bu söylediği zaman, Dersim'den de daima Koçkiri'ye gelen giden olurdu. Nitekim Erzincan'da bir ağa konağında misafir oluyor. Burada misaferet tarzı ile Dersimlilerden de birçokları mevcut iken işte sizin fermanı idamınız; sizi Ermenilere benzetip ve sizi tamamıyla imha ederim. İstemezsem size bir şey olmaz, dediğini ifade ediyorum... Fakat bunu söylemesinden dolayı Kürtlerin ekserisinde tabii bir galeyan başlamış ve bizi Ermenilere benzetmek ne demektir demişler ve Ümraniye'ye bir saat mesafede Hacer köyünde ikamet ettikleri askerle erattan bir kaç kişi adi münazaa (ağız dalaşı, N.Ö.) yaparlar... Askerden de ek-rattan (Kürtlerden, N.Ö.) da ölenler oluyor.

Nurettin Paşa'nın tabirince ben bunları çember içine aldıktan sonra Hükümetin tekâlifini daha teşdit edeceğim (güçlendireceğim, N.Ö.) diyerek, çember altına aldım diyor ve tuttuğunu öldürmeye, ırlara geçmeye, namuslara taarruz etmeye kalkıyor. Rica ederim hanginiz bu fecayi karşısında sabredebilirsiniz? Buna üç yaşındaki çocuklar bile tahammül edemezler ve böyle bir şeye maruz kaldığınızda rica ederim, nasıl karşınıza çıkanlara kurşun atmazsınız? Bu suretle beş milyon, on sekiz milyon liralık servet mahvolmuştur.

Refahiye'de bir arkadaşım vardır. Onu işhad ederek (tanık göstererek, N.Ö.) yirmi sene evvel buraya tavattun etmiş (yerleşmiş, N.Ö.), tehhül etmiş (evlenmiş, N.Ö.) bir Türk, servetine tama edilerek, karısı cebren alınmış ve sen Alevisin diyerekten herif emval ve emlaki yağma edildikten sonra öldürülmüştür. Efendiler; dünyanın hangi yerinde böyle bir hareket görülmüştür ki babasını bir evladın eline bir ip, diğer evladının elinde bir ip olarak çektirerek tam altı saat zarfında bu suretle feciane öldürülmüştür? Rica ederim efendi sen bu vaziyet karşısında asi

olmaz mısın? Eğer asilik varsa ve bu ise işte Ümraniye hadisesi...

Sonra efendiler diyeceksiniz ki, Dersim buna ne suretle iş-tirak etmiştir? Bunu da söyleyeceğim. **Abdülkadir** isminde bir valinin yok yere meseleler ihdas etmesi...

Kürdistan namına gelen gazeteleri doğrudan doğruya Dersim'e tevzi ettirmiş ve o gazetelerde Kürtleri de Ermenilere ben-zeteceklerdir diye yazılmıştır. Maalesef bu adam hâlâ Tortum Kaymakamı olarak terfian gönderilmiştir.

Ve Ümraniye'de vukuu bulan ve tedibat (terbiye etme, N.Ö.) denilen bu şeyin Afrika barbarlarının bile kabul edemeyecek de-recede olduğunu görünce Dersimliler korkmuşlardır. İşte numu-nesi budur demişlerdir. Bu fecaiyi Ermenilere bile yapılmamıştır.

Abdülkadir Bey'in Elazığ valiliği sırasında bıraktığı belirtil-en bir olumsuz izlenimi de içeren Elazığ'daki günlerini aşağı-daki yayından aktaralım.

Yayından alıntıyı okurken şunlara da dikkat etmek gerekir: İleride TBMM tutanaklarından görüleceği gibi Abdülkadir Bey hakkında şikâyetler olduğu doğrudur; ama şikâyetler çevre il milletvekillerindendir. Elazığ milletvekilleri tarafından kuvvetle savunulmuştur. Şikâyetlerin Abdülkadir Bey'in sorunları abart-tığı yönünde olması ilginçtir.

Abdülkadir Bey'in görev yeri değiştirilir. Ancak, azledilme-miş, aslında yine Musul vali ve kumandanlığı rütbesi sürmekte iken Ankara Valiliği'ne atanmıştır. Elazığ'da yerli halka bazı ko-nularda baskı yapmış olduğu anlaşılmaktadır.

"**Abdülkadir Bey** Elâziz'de bulunduğu müddetçe kanun hi-lafı icraatıyla çoğunluğu memnun edememiş, etrafına topladığı kendini ve icraatını destekleyen mahdut bir zümrenin kuvvetine dayanmıştı. Aleyhinde hükümet merkezine vaki olan şikâyetler çoğalınca vazifesine son verildi.

"Fes ve o zamanın modası olan kalpakla mücadele ederek Keçecilere yaptırdığı yerli siyah keçe külâhı, ilk defa kendi ba-

şına koyarak ortaya çıkmış, memurları tamamen ve sonra da halkı, bu keçe külahı giymeye mecbur tutmuştu.

“Zamanında Trablusgarp Emirlerinden Şeyh Sünûsi, Diyarbakir, Mardin, Siirt, Siverek, Urfa bölgelerinde bulunan Müslüman halkın, İstiklâl Savaşı'na katılmalarını ve yardım etmelerini teminen teşvik ve nasihatlerde bulunmak üzere hükümet tarafından davet edilerek bu bölgeye gönderilmişti. 336 yılında Diyarbakir'e gitmek üzere Elâziz'den geçerken köylerden ve kasabalardan gelen binlerce halk tarafından merasimle karşılandı ve birkaç gün Elâziz'de misafir kaldı. Bu sırada halk misafir kaldığı Bedri Çarsancaklı'nın konağına kafileler halinde gidip şeyhin elini öperek ziyaret ettiler.”*

Aileden aktarılanlara göre Abdülkadir Bey'in yerli malı kullanma konusunda özel bir çabası her dönem olmuştur. Özellikle Elazığ'da bu konuda baskı yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin de her şeyinin yerli malı olmasına özendiği, hatta kravatlarını bile yerli kumaştan terziye diktirdiği belirtilir

“Keçe külah” hakkında da bir hatırlatma yapmak gerekiyor: II. Meşrutiyet sonrasında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek eyaletimizi kendisine bağlamaya çalışması üzerine Avusturya mallarına karşı tüm ülkede boykot kampanyası düzenlenir. Halk o güne dek Avusturya'dan gelen fesleri almaz ve giymez; onun yerine keçe külah takar. Böyle kampanyaların toplum tarafından unutulmuş olduğu ama Abdülkadir Bey tarafından sürekli olarak yaşatıldığı anlaşıyor.

MARED'in metninde belirtilen Şeyh Sünûsî, işgal altında olan vatani Libya'daki mücadelesini bırakarak daha önemli gördüğü Kurtuluş Savaşı'mıza destek için Türkiye'ye gelmiştir. Bursa'dan İstanbul'a sonra da Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılır. Elazığ'da Abdülkadir Bey tarafından karşılanır. Beraberindeki kalabalık heyetle Anadolu'yu dolaşarak halkı yü-

* “Elazığ Vilayetine İdari Cephesi”, MARED-Marmara Bölgesi Elazığlılar Derneği, 2009

reklendiren, ümit aşıl原因an coşku lu vaazlar verir.

Şeyh Sünûsî Anadolu'daki görevinin tamamlandığına inandığında Hicaz'a gider ve 1933 yılında Medine'de ölür. Onun Libya'da olmadığı yıllarda direnişin bayrağını ise komutanlarından Ömer Muhtar taşımıştır.

Elazığ Valiliği Atamaları

Elazığ Valiliğine yapılan atamalarda aşağıdaki kayıtlardan anlaşılacağı gibi çok hareket gözlenmektedir. Azledildiği belirtilen Mazhar Müfit daha sonra Hakkâri milletvekilliğine seçilecektir. Azletmek fiili belki de her zaman bir olumsuzluğu yansıtmamakta, sadece görevden ayrılışı ifade etmektedir! Ya da bir anlaşmazlık nedeniyle, ani bir tepkiyle böyle karamameler çıkabiliyor.

*Tarih: 9/5/1920 Sayı: 3 Dosya: 71-2 Fon Kodu: 30..18.1.1
Yer No: 1.1..3.*

Mamuretülaziz (Elazığ) Valiliği'ne Mazhar Müfit (Kansu)'in tayini.

*Tarih: 1/6/1921 Sayı: 927 Dosya: 71-28 Fon Kodu: 30..18.1.1
Yer No: 3.23..18.*

Elazığ Valiliği'ne Hamid, Erzurum Valiliği'ne Münir beylerin tayini

Atama emirleri incelenince Abdülkadir Bey'in Elazığ Valiliği'nden ayrılmasının 01.06.1921 tarihinde olduğu ortaya çıkıyor. Ancak birkaç ay geçtikten sonra aşağıdaki emirde görüldüğü üzere Bitlis Valiliği'ne atanır. Abdülkadir Bey'in 1.6.1921 ile Bitlis Valiliği'ne atandığı 19.11.1921 arasında Musul Valisi ve Kumandanı unvanını resmen sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Abdülkadir Bey'in Elazığ Valiliği Sonrasında Yaşadıkları

Bu dönemde ülkenin asayiş hakkında bir fikir verebilmek için, Abdülkadir Bey'in de içinde yer aldığı bir olay Meclis tutanaklarından aktarılmaktadır.

TBMM Tutanak i: 151 15.2.1337 c: 2

Riyaseti Celileye

El-cezire cephesine kumandan tayin edilmiş olan mirliva Nihat Paşa Alacahan civarında on bir şaki tarafından cerh edilerek (yaralanarak, N.Ö.) soyulmuş olduğundan müşarünileyh (adı geçen, N.Ö.) Hekimhan'a muvasalatında (vardığında, N.Ö.) Malatya'dan bir piyade taburuyla bir batarya top tahrir ettirmiş, Hekimhan'a gelen bu kuvvet müdür İsmet Efendi tarafından iase edilmiş ve köyler de bu iaseye teşrik edilmiş ve müdürün bidayetden (başlangıçta, N.Ö.) azil ve sonra da yine nasp edilmiş olduğu, mezunen (izinliyen, N.Ö.) gidip gelirken o civardan yükselen feryatlardan ve Malatya'ca tutulan evraki tahkikiyeden anlaşılmıştır.

Binaenaleyh bir kumandanın kendi hakkını istifa etmek üzere bir piyade taburuyla bir batarya tahrir ve istimaline ne derece hakkı olduğu ve ahali kesesinden iase ettirmesi muvafık-ı kanun değilse bunlar hakkında ne yapıldığının Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden sual buyrulmasını teklif ederim.

15.II.1337, Diyarıbekir Mebusu Kadri Ahmet

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Satveti Hükümeti göstermiş, pekâlâ olmuş kendi hakkı ne demek! Devletin hakkıdır.

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Mazhar Müfit Bey orada valilikte bulunmuşlar. Buna dair lütfen izahat versinler.

*MAZHAR MÜFÎT B. (Hakkâri) — Efendim, El-cezire cephesi kumandanı Nihat Paşa ve **Musul vali ve kumandanı Abdülkadir Bey** ve maiyetleri Sivas vilâyetinin Alacahan nahiyesi ile Malatya'nın Hekimhan nahiyesi civarında eşkıyanın taarruzuna*

uğramış.

Eşkîya on kişi, bunlar da on sekiz kişi varmış, amma fena bir pusuya düştükleri için yalnız zavallı bir yaver silâh atmak vaziyetinde bulunurken şehit olmuş ve yolun yanında gömülüdür.

Eşkîya bunların ellerini bağlar. Paşanın ailesi de yanında imiş, dereye götürürler. On saat kadar envai işkence yaparlar. Kâh öldürmeğe kalkarlar, kâh öldürmezler. Bütün eşyalarını, hatta paşanın haremının boynundaki elmasa, kulağındaki küpelerine varıncaya kadar her şeyi, arabanın atlarını da alırlar. Gece derler ki; siz buradan geriye gidin, gece hareket ederler.

Ertesi gün sabahı Sivas valisi ve elyevm Kastamonu valisi bulunan Reşit Paşa –bendeniz o sırada Harput'ta vali bulunuyordum– bendenizi makine başına çağırıldı ve dedi ki:

Nihat Paşa ile **Musul Vali ve Kumandanı Abdülkadir Beyefendi** falanca mevkide eşkıyanın taarruzuna uğramışlardır. Sivas'tan lâzım gelen kuvvetler sevk edildi. Siz de Harput'tan kuvvet sevk edin.

Malûmu ihsanınız o mevki ile Harput arasında tabii bizim bir vazifemiz olamazdı ve karışamazdık. Paşaya dedik ki: Malatya müstakildir. Biz emir veremeyiz ve elli saatlik bir mesafededir.

Mamañih eğer Malatya'da kuvvet yoksa ben size muavenet ederim ve elli, altmış kişilik bir kuvvet sevk ederiz dedim ve derhal Malatya mutasarrıflığına haber verdiğimiz gibi, o zaman Diyarıbekir kumandan vekili bulunan Kenan Beyi makine başına davet ettim ve kendisine vukuatı anlattım.

REİS: — Mazhar Bey, müsaade buyrulur mu? Ekseriyetimiz kalmadı. Bunu arzu buyurursanız perşembe gününe talik edelim. (Yarın, perşembe günü sesleri). Perşembe günü aynı saatte içti-ma etmek üzere celse tatil edilmiştir.

Abdülkadir Bey'in Bitlis Valiliği'ne atanması da bu dönemde kayıtlarda yer alır.

Tarih: 19/11/1921 Sayı: 1195 Dosya: 71-50 Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 4.37..6.

Elazığ ve Bitlis valiliklerine Süleyman Bey ile Abdülkadir Bey'in tayinleri.

Abdülkadir Bey'in Bitlis Valiliği'ne hiç gitmediği de başka kayıtlarda ortaya çıkmaktadır. Herhâlde o dönem daha farklıdır: görevi kabul etmeyen vali müstafî sayılmamaktadır. 45 gün sonra Bitlis Valiliği'ne başka atama yapılır.

Tarih: 5/1/1922 Sayı: 1295 Dosya: 71-61 Fon Kodu: 30.18.1.1 Yer No: 4.43..10.

Bitlis Valiliği'ne Zihni'nin tayini.

Abdülkadir Bey'in Elazığ Valiliği Konusunda TBMM'deki Görüşmeler

TBMM tutanaklarında da vekiller Abdülkadir Bey'in Bitlis Valiliği'ne gitmemiş olması üstünde durmaktadır.

Abdülkadir Bey'in Elazığ Valiliği sırasındaki bazı işlemleri hakkında Büyük Millet Meclisi'nde çeşitli görüşmeler yapıldığına da tanık olunmaktadır.

Ayrıca aşağıdaki tutanakta bir milletvekili hakkında Abdülkadir Bey'e atıfta da bulunularak sitayişle söz edildiği görülmektedir.

TBMM Tutanaklar İ:18 1.4.1338 (1922) C:1

Bu Mebus, Musul Valisi Abdülkadir Bey tarafından cepheye beraber getirilmiş Urfa Mebusu Ali Saip Bey olup Harbi Umumide Dizor Ester Süvari Taburu Kumandanı iken Elcezire çölünde icraat ve cesareti ferriyesi ile aşair üzerinde ihrazı nüfuz etmiş bulunduğunu öğrendim. Cepheye asayişî dâhilîde kullanılmak üzere teşkil olunan ester suvar müfrezesinin emri teşkil ve takibatında mumaileyhin kıymettar hidematından (hizmetlerinden, N.Ö.) istifade edilmiştir. Hacı Şükrü Beyin muhterem refiki aleyhinde açık telgraflarla vuku-bulan ve hiçbir vakit ispatına kadir olamayacağı böyle bir isnatla daha ziyade Meclisi Âliyi Milli'nin şerefini ihlâl eylediği.

O günlerde aleyhinde konuþan bir bölüm evre milletvekillerine karþın Abdülkadir Bey'in itibarının çok üst düzeyde olduğu da TBMM tutanaklarındaki konuþmalardan anlaşılmaktadır. Aþağıdaki –belki biraz uzun– TBMM grþmeleri doğunun o günlerdeki genel görünümünü verdiği için okuyucuya sunulmaktadır. Ana konu Abdülkadir Bey'in Elazığ Valiliği sırasındaki davranışlarıdır.

TBMM Tutanaklar İ:18 1.4.1338 (1922) C:1

HASAN HAYRİ B. (Dersim): — Bundan altı ay evvel (demek ki 19.11.1921, bir önceki belge, N.Ö.) Elâziz vali-i sabıkı Abdülkadir Bey azledilmişti. Fakat bugün Musul valisi namıyla maaş alıyor. Bu adama ne suretle maaş veriliyor? Musul valimiz var mıdır? Yok mudur? Ve bunun maaşı bütçenin hangi faslından veriliyor?

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul): — Bir defa efendim bütçemizde Musul valiliği vardır. Fakat Abdülkadir Bey buyurduğumuz gibi Musul valisi olarak maaş almamaktadır. Filvaki evvelce Musul'a vali tayin edilmişti. Fakat muahharen (sonra, N.Ö.) Bitlis valiliğini teklif ettim. Kabul etmediği için maaşı kat edilmiştir (kapatılmıştır, N.Ö.). Hâlâ Musul valisi sıfatıyla maaş aldığı vaki değildir.

HASAN HAYRİ B. (Dersim): — Bitlis'i kabul etmediği andan itibaren bittabi Musul vilâyetinden maaşı kat edilmiştir. Kânu-nuevvel iptidasına (Aralık başına, N.Ö.) kadar altı ay müddetle maaş verildi. Bunlar ne suretle verildi?

LTFİ B. (Malatya) — Valilik hizmetinin mukabilinde alacaktır. Bilâ hizmet ne nam ile maaş alıyor?

ALİ RIZA B. (Kars) — Fethi Beyefendiden şunu sual edeim: Cephe olan yerlerin usulü başkadır, buyurumuz, o hâlde sual edeim, şarkta da cephe var mıdır, efendim?

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — şarkta cephe yoktur. şark harp mıntıkası değildir. Orası tamamıyla serbesttir.

ALİ RIZA B. (Kars) — Orada Sultan Hamit zamanında göze

görünmez cinler vardı. Yine onlar var mıdır? Yok mudur? Yani (P) şubeleri var mı? Yok mu? Onu soruyorum. Ahaliyi tazyik edenler var mıdır? Yok mudur?

Konuşmalarda geçen 'P', polis kelimesinin baş harfidir. İstihbarat örgütleri arasındaki dağınıklığı gidermek, ordu içerisine sızan düşman casusluk faaliyet ve propagandasına karşı koymak amacıyla 18 Temmuz 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından Askerî Polis Teşkilâtı (AP veya P) kurulmuştur.

Savaş yıllarında esasen başarılı hizmetler vermiş olan 'P' örgütünün faaliyetlerine 21 Mart 1921 tarihinde son verilir. Kısa bir süre için yerlerine geçici olarak "Tetkik Heyetleri" kurulmuştur.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — Yoktur. Gerek benim tarafımdan gerek Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa tarafından mıntika-i harp olmayan yerlerde (P) teşkilâtının ilgasına dair kati emirler vardır.

ALİ RIZA B. (Kars) — Hâlbuki orada hâlâ askerî heyetler vardır. Birkaç gün evvel Trabzon Mebusu muhteremi Ali Şükrü Beyefendi de söylemiştiler.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — Tetkik heyetlerinin icrai hiç bir vasf ve salâhiyeti yoktur. Onlar yalnız orduya gelmekte olan zabitanın vaziyetini, ahvalini tetkik etmek, düşman hakkında bazı malûmat istihsal etmek için mevcut olan heyetlerden ibarettir ki, bunların hiçbir surette başka şeye müdahale etmeye, filâna «şuraya gideceksin şunu yapacaksın» demeye hakları yoktur. Bunlar bu bapta malûmatlarını ciheti mülkiyeye verirler. Ancak ciheti mülkiye icra eder.

LÛTFİ B. (Malatya) — Altı ay evvel azlolunan Abdülkadir Bey, bugün hâlâ Elâziz'de bulunuyor. Niçin başka tarafa gitmiyor? Başka tarafa gitsin yahut memur edilsin.

DÂHİLİYE V. FETHİ B. (İstanbul) — Şimdi orada bulunduğundan şikâyet ediliyor değil mi?

LÛTFİ B. (Malatya) — Hayır efendim. Mamuretülaziz'de

orada idare-i vilâyetle iştigal etmesindeki sebep nedir! İdare-i umura müdahale ediyor.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — Vali müdahale ettirir mi efendim? Bugün **Abdülkadir Bey** infisal etmiş (ayrılmış, N.Ö.) bir memurdur ve hiçbir zaman bizimle alâkası yoktur. İstedği mahalde ihtiyarı ikamet hakkını haizdir. Bizim ona filân yerde ikamet edeceksin demeye de hak ve salâhiyetimiz yoktur, serbesttir.

RASİM B. (Elâziz) — Bendeniz bunu temin ederim, Elâziz Valisi **Abdülkadir Bey** makam-ı vilâyete memur olduğu zaman vazifesini bilhakkın (hakkıyla, N.Ö.) ifa etmiştir. Eğer bugün **Abdülkadir Bey** oraya iade edilmek lâzım gelse Dersimde vaki olan tecavüzatı belki defedebilir. (Bravo sesleri)

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Taraftarlık vardır.

REİS — Efendim; Dâhiliye bütçesinin heyeti umumiyesinin müzakeresinin kıfayeti hakkında dört tahrir var. Sonra bazı suallere gelen cevaplar vardır. Söz alan altı arkadaşımız vardır. Efendim; Dâhiliye bütçesinin heyeti umumiyesi hakkındaki müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Heyeti umumiyesi hakkında müzakere kâfi görüldü.

Bir hafta sonra TBMM’de yine Abdülkadir Bey’le ilgili bir görüşme yapılmaktadır. Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey Abdülkadir Bey’e takmıştır. Dersim Elazığ’a bağlıdır. İlçelerin de milletvekilleri vardır.

Ancak anlaşılan odur ki Abdülkadir Bey, Dersim’de asayişsizliğe göz açtırmamıştır. Abdülkadir Bey’in Elazığ Valiliği görevinden Haziran 1921’de alınmasından sonra, Dersim Elazığ’dan ayrılmıştır.

T.B.M.M. ZABIT CERİDESİ

Yirmi ikinci İçtima

8.4.1338 Cumartesi

İstizahlar (Gensorular, N.Ö.)

Dersim Mebusu Hasan Hayri Beyin Elâziz Vali-i sabıkı Ab-

dükkadir Bey ile Jandarma Kumandanı Hamdi Beyin bazı yolsuz icraatı hakkında 9 maddelik istizah takriri ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Beyin cevabı

REÎS — Evvelce Heyeti Celilenizin kabulüne iktiran eden Dersim Mebusu Hasan Hayri Beyin Dâhiliye Vekâletinden istizah takririni Vekil Bey bugüne talik buyurmuştu. Fethi Beyefendi, bugün cevap verecek misiniz efendim?

DÂHİLÎYE VEKÎLÎ FETHÎ B. (İstanbul) — Hay, hay efendim. Riyaseti Celileye

Elâziz vali-i sabıkı Abdülkadir Beyle Alay Kumandanı Hamdi Bey baş başa vererek mütecasir oldukları gayrikanunî ve keyfî muameleleri havalii mezkûrede elim tesir bıraktığından bu gibiler şimdiye kadar mesul olmadıklarından berveçhi ati (aşağıdaki gibi, N.Ö.) mevaddını (maddeleri, N.Ö) Dâhiliye Vekâletinden müstacelen (acilen, N.Ö.) istizahını talep ederim.

1. Üç yüz otuz altı senesinde Dersimliler tarafından iltizam edilen Harput kazasının Çölmek ve saire kura (köyler, N.Ö.) aşarından yapmış oldukları yolsuzluktan dolayı azledilen vali Mazhar Müfid Beyle Harput kazası Kaymakamı ve Dişili nahiyesi Müdürü Abdülkadir Bey tarafından tekrar aynı mahallerde istihdamlarındaki hikmetin ne olduğu.

2. Dişili nahiyesi takım kumandanı Abdülaziz Efendi tanzim ettiği sahte bir evrakla Dersimlilerle muhabere ettiği bahanesiyle Harput'un Hozik karyesi imamı İsmail Efendi'yi darp ederek pederinin gözü önünde darp ve işkence ettiğinden evlâdının acısına tahammül edemeyen İsmail Efendi karye kadınlarından toplamış olduğu otuz adet kulplu Osmanlı altınını vererek çocuğu işkenceden kurtarmış, akabinde Harput'a gelerek ettiği şikâyet üzerine bölük kumandanınca Aziz Efendi'nin cürümü sabit olduğu halde Alay Kumandanı Hamdi Bey, mülâzimi mumaileyhten nısıf fiyatla mubayaa ettiği veyahut parasız aldığı bir hayvanın hatırası için Aziz Efendi'yi debboy memuru sıfatıyla alay merkezine aldığı, bilâhare meselenin kapatılması için îzo-

li takım kumandanlığına kaçırılarak merhum İsmail Efendi'nin parası iade edilmediği gibi Aziz Efendi'nin de tecziye edilmediğinin hikmeti nedir?

3. *O havalide namuskârlığıyla tearüf eden Elâziz Jandarma Bölük Kumandanı Ali Niyazi Efendi bir esbabı kamuniye ve sübutiye beyan edilmeyerek **Abdülkadir** ve Hamdi beylerin kâzibane (kötü niyetli, N.Ö.) işarları üzerine Suruç'a naklettirilerek yerine suihalinden on ay açıkta kalan bilâhare Suruç'a tayin edilerek mevkii memuriyetine gitmeyerek taallül (işten kaçmış, N.Ö.) ve temaruz etmiş (hasta gibi göstermiş, N.Ö.) olan Yüzbaşı Ali Rıza Efendi'nin tayin edilmesinin esbabiyle Yüzbaşı Ali Niyazi Efendi'nin tebdilindeki esbabın beyanı lâzımdır.*

4. *Namuskârane ifayı vazîfeye devam eden Elâziz Polis Müdürü Ahmed Bey'in Vali **Abdülkadir Bey** tarafından ne esbaba mebni (neden ötürü, N.Ö.) işten el çektirildiği?*

5. *Elâziz'e üç kilometre mesafede vâki Hasibek karyesinden mütevattın Kiği muhacirlerinden Ali Ağa mahdumu Hasan'la mezunen (izinli olarak, N.Ö.) karyesinde bulunan jandarma Halil beynindeki âdi su münazaasından (tartışmasından, N.Ö.) dolayı Mülâzım Fuad Efendi kumandasında elliyi mütecaviz atlı ile Ali Ağa hanesini abluka altına alarak kadınlarına varıncaya kadar bütün çoluk çocuklarının mahfuzen götürülmek istenildiği meselesinden dolayı merhum Hasan'ın biraderi Mehmed Emin Efendi'nin vaki şikâyetine siyasi renk verilerek **Abdülkadir** ve Hamdi beylerin adliyeye tahakkümle mumaiyleh iki mah bigayrihakkın tevkif edilmiş, bilâhare serbest kalmasına mecbur kaldıklarından mumaiylehin açmış olduğu hukuk davasını bastırmak için Elcezire Cephesi kuvvetiyle Elâziz havalesini Der-simlilere bildirmiş olmak bahanesiyle tahliyesinden birkaç gün sonra Merkez Ordusu Kumandanlığından Divani Harbi örfiye tevdi için istenilerek mahfuzen Sivas'a götürülmüş; üç ay kadar Sivas'ta gayri mevkuf süründürüldükten sonra, arkasından hiçbir evrakın vürut etmemesinden (gelmemesinden, N.Ö.) Divanı*

Harpçe memleketine gitmesine mezuniyet verilmiştir. Bigayri-hakkin, Elâziz'de mevkufkaldığı iki ay ile Sivas'ta süründüğü üç ay ki, ceman beş mah ticaretinden alıkonulduğu ve Sivas'a gidip gelmesi yüzünden lâakal bin beş yüz lira mutazarrır edilmesi yüzünden mumaillehyimin duymuş oldukları ezvaktan (zevklerden, N.Ö.) büyük bir istifade varsa Meclisi Âli'nin de müstefid (yararlanan, N.Ö.) olması için esbap ve hikmetinin izah buyrulması,

6. Palu Jandarma Bölük Kumandanı Mecid Efendi bigayrihakkin açığa ihraç edilerek yerine müteaddit defalar sui-halinden dolayı tekaüde sevk edilmiş olan Hikmet Efendinin tayin edilmesi, Mecid Efendi'nin de müddeti medide (uzun süre, N.Ö.) Elâziz'de süründükten sonra bilâhare tekaüde sevk edilmesi, Harput Bölük Kumandanı Ali Rıza Efendi Keban'a nakledilerek yerine Hükümeti hazıra aleyhinde tefevvühatı (Kötü söz, N.Ö.) lisaniyede bulunduğu dair evrakı olan Rüşdü Efendi Alay Kumandanlığının keyfine uygun olduğundan nakledilmesi ve Ali Rıza Efendi'nin bilâhare tekaüde sevk edilmesi, Arapkir Bölük Kumandanlığına tayin edilen Yüzbaşı Edbem Efendi'nin Bölük Kumandanlığında ademi istihdamına Divanı Harp kararı sâdır olduğu (ortaya çıktığı, N.Ö.) halde Alay Kumandanlığınca istihdam edilerek bilâsebeb Arapkir Bölüğü Kumandanı Hayreddin Efendi'nin Çemişgezek'e nakledilmesi, Eğin Bölük Kumandanı Şükrü Efendi bilâsebeb ihraç edilerek yerine kendi bendegâ-nından Alay Mülhakı Mülâzımı-evvel İbrahim Efendi'nin tayin edilmesiyle hukuku zayi edilen mağdurin ile bu keyfî azil ve nasıplardan hazinenin tesviyesine mecbur kaldığı harcırahlara karşı meskûtunanh (temas edilmeden, N.Ö.) geçilmesi esbap ve avamilinin (etkilerinin, N.Ö.) beyanı,

*7. Yirmi dört katil, hane ihrakı, (yakma, N.Ö.) nehip ve garattan ceman dört takım evrakla adliye, tarafından cinayetle mahkûm edilen ve tevkifleri icra kılınan Palu'nun Ohi karyeli Necib Ağa ile biraderleri ve rüfekaşı **Vali Abdülkadir Bey** tarafından adliyeye tahakküm etmek suretiyle himaye edilerek tevkif*

edilmeyip kasabalarda serbest gezdirilmeleri, merkumana (adı geçenlere, N.Ö.) Dersimlilere mukabele etmek fikriyle devletin şu zamanda en ziyade muhtaç olduğu bini mütecaviz tüfek ve o nispette kendilerine cephane verilmesi ve bu esliha ve cephane-nin kendilerinden istirdad edilmemesinin (geri istenmemesinin, N.Ö.) hikmeti,

8. *Bu gibi gayrikanunî muamelelerden ve daha sair birçok devair (daireler, N.Ö.), rüesa (reisler, N.Ö.) ve memurini keyfine uygun olmadığından tebdil ederek hazineyi beyhude birçok har-cırahların tesviyesine mecbur kıldığından ve aleyhindeki şikâ-yetlere rağmen yine azledilmeyip âdeta vatana birçok mesbuk hidemattan (geçmiş hizmetten, N.Ö.) dolayı yorgun düşenler gibi istirahat buyurması için altı ay hizmetten affedilen **Abdül-kadir Bey** bu müddet zarfında elan Musul Valiliği unvanıyla bi-rinci sınıf muhassesatla Elâziz 'de ikamet ettirilmekte ve Elaziz 'e de diğer bir valinin tayin edilmemesinden mağrur olan mumai-leyh kemakân (eskisi gibi, N.Ö.) bütün devaire (dairelere, N.Ö.) tahakküm ettiği gibi ilerde teşekkül edecek müfettişliklere tayin edileceğinden birkaç vilâyete birden hükmü cari olacağından bahis ile bendegânı (kulları, N.Ö.) vasıtasıyla kendisine aleyh-tar bulunan eskârı umumiye-yi tehdit etmekte ve bu gibi tehdida-tına iğmazı ayn edilmesiyle beraber Elâziz 'de ikametine müsaa-de edilmesindeki hikmeti Hükümetin beyan edilmesi,*

9. *Elâziz'in Hulunek karyesinde (köyünde, N.Ö.) bulunan Yüzbaşı Niyazi Efendi'nin biraderinin çiftçisinin hanesini müs-ki-rah taharrisi (araştırması, N.Ö.) bahanesiyle jandarmalar vasıtasıyla yağma, nakit ve eşya olarak beş yüz madeni liralık eşyasının gasp edilmesi, Yüzbaşı Ali Niyazi Efendi'nin bu hu-susta vaki iddiası üzerine Ali Niyazi Efendi'nin Alay Kumandanı Hamdi Bey tarafından tahtı tevkife aldırılması ve elan tahliye edilmemesi esbabının müstacelen istizahını teklif ederim.*

13. IV. 1338

Dersim Mebusu Hasan Hayri

HÜSEYİN B. (Elâziz): — Reis Bey, müsaade ederseniz usulü müzakereye ait bir iki söz söyleyeceğim.

REİS — Müzakere usulünden çıkmamıştır.

HÜSEYİN B. (Elâziz) — İstirham ederim, buradan söyleyeceğim. Bu takririn tarihi çok eskidir. Hatta bir vakit bu takrir Meclise sual tarzında gelmişti. Dâhiliye Vekili buna cevap vermek üzere kürsüye gelmişti. Fakat takrir sahibi burada olmadığından takrir öyle kalmıştır. Geçen gün tarihi tetkik edilmeksizin istizaha (gensoruya, N.Ö.) kalbedildi. Daha başka söyleyeceklerimi de bilâhare söylerim.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — Efendim, Derdim Mebusu Hasan Hayri Bey biraderimizin vermiş oldukları bu istizah takriri pek çok mevaddı cami (toplu maddeden N.Ö.) olduğu için ezberden bunların cevaplarını vermek biraz müşkül, bilhassa zamanı-idaremden evvel olduğu için tahriren bazı şeylerini arz etmek istiyorum. İcap eden yerlerini de şifahen söyleyim.

1. Dersimliler tarafından Harput kazasında iltizam edilen bazı karyelerin aşarında yolsuzluk vukuu sebebiyle azledilmiş memur yoktur. Dersimli bazı mültezimlerin aşarını iltizam eyledikleri karyelerde nispeti nizamiyeden fazla üşür cibayet (tahsili, N.Ö.) ve ahaliyi diğer suretlerle mar eylemek (bozmak, N.Ö.) gibi muamelelerinden dolayı ol vakit Maliye Vekâletiyle muhabere edilerek 1336 senesi aşarının ihalesi sırasında ahvali mümasilenin (benzer durumların, N.Ö.) men'i tekerrürü için o kabil mültezimlere aşar ihale edilmemiştir. Harput Kaymakamı Rüşdü Bey El-cezire Cephesi Kumandanlığından gösterilen lüzumu idariye binaen Devrek Kaymakamlığına tahvil ve müteakiben aynı kumandanlık tarafından mumaileyhin afif ve müstakim memurini idareden olması hasebiyle o mıntıkadan çıkmasının zayiattan madud olacağı (sayılacağı, N.Ö.) beyan ve Elâziz vilâyetince de şahadeti vakıa teyit olunmakla memuriyeti sabıkasına iade kılınmıştır. Dişili nahiyesi müdürü İsmail Efendi ise

ne azledilmiş ve ne de tebdil edilmiştir, bulunduğu yerde ipka edilmiştir.

2. Dışili Jandarma Takımı Kumandanı Aziz Efendinin sahte evrakla Dersim İllerle muhabere ettiği bahanesiyle Harput'un Hozbek karyesi (köyü, N.Ö.) imamını ve oğlunu darp ve kendisinden otuz madeni lira ahz eylediği hakkındaki şikâyet üzerine muktezi tahkikata tevessül olunarak elyevm (bugün hâlâ, N.Ö.) gerek bu meselenin ve gerek tevatür edercesine varan diğer suiistimalâtı hakkındaki mesmuatın (duyulanların, N.Ö.) tespiti için ehemmiyetle tahkikat cereyan etmekte olup neticesine göre lâzım gelen muamelenin ifa edileceği mahallinden işar kılınmıştır. Mahaza mumaillehyin (adıgeçenin, N.Ö.) bu haliyle devamı istihdamı gayri-caiz görülerek açığa ihracı mahalline emredilmiştir. Efendim tahkikat ikmal edilmektedir. Gerek bunun ve gerek Jandarma Alay Kumandanı hakkında tahkikat yapılmaktadır.

3. Elâziz Jandarma Bölüğü Kumandanı iken Suruç Bölüğü Kumandanlığına nakledilen Yüzbaşı Ali Niyazi Efendi Elâziz'de muvaffakiyetkârane hizmet edemeyeceğinden tebdili lüzumu El-cezire Cephesi Kumandanlığından talep edildiğinden bahis ile Alay Kumandanlığında vuku bulan işarın (bildirimin, N.Ö.) ledelistilâm vilâyetçe de teyit edilmesi üzerine ahvali sıhhiyesinin tebdili mevkiini müştekim olduğu etıbbâ raporuyla tebeyyün eden Suruç Bölüğü Kumandanıyla becayişleri icra edilmiştir.

Dördüncü maddeye cevap veriyorum:

Elaziz Polis Müdürü Ahmed Bey vazifesindeki kayıtsızlığından dolayı vilâyetten vuku bulan işar üzerine tebdil edilmiştir. Efendim bu zatın müteaddit defalar azil ve tebdili buradan mahalline tebliğ edilmiş. O zaman orada vali bulunan **Abdülkadir Bey** bunu terviç etmemiş (desteklememiş, N. Ö.) ve memuriyetinde ipkası (kalması, N. Ö.) için ısrar etmiştir. Bilmiyorum, eski zamanlarda olmuş. Belki bazı müracaatlar üzerine olmuştur. (Ne gibi bir şey olmuştur sedaları)

Sonra oradaki vali vazifesinde kayıtsızlık görmüş; azil ve tedbiri hakkında vekâletin müteaddit defalar vaki olan şeysini hatırlatmış ve bu defa vekâlet tarafından azil ve tebdil edilmiştir. Mamafih şimdiye kadar bu Ahmed Bey hakkında aldığım malûmata göre kendisi hakikaten ilim ve fazıl sahibi, müstakim ve değerli bir memurumuzdur. Kendisinin uzun müddet açıkta kalmasına ben de razı değilim. Bir yer açıldığı zaman tercihan oraya tayin etmek isteriz.

Beşinci maddeye cevap olarak diyorum:

Kiği muhacirlerinden Ali Ağa'nın mahdumu Hüseyin ile Halil beynindeki su münazaasına (ihtilafına, N.Ö.) ait olan fıkra sureti cereyanı hale göre muhilli intizam (düzen bozucu, N.Ö.) bir şekil alan münazaa-i mezkûreden (sözü edilen ihtilaftan, N.Ö.) dolayı valinin kuvveti kâfiye göndererek mütecasirleri evrakıyla ciheti adliyeeye tevdi etmesinden ibaret olmasına göre vali vazifesini ifa etmiş addolunur. Ciheti adliyece tahliyelerinden sonra, Merkez Ordusu Kumandanlığından kendilerinin divanı harbe sevki meselesi Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sual olunmak icap eder. Valinin bu işte yaptığı mesele su münazaasından dolayı; muhilli asayiş olacak bir vaziyet alan münazaayı bastırmak için mahalline kuvvet sevk etmesinden ibarettir ve münazaayı bastırarak sükûnete tebdil etmesidir. Ve bu sükûneti ihlâl edenler hakkındaki evrak adliyeeye verilmiştir. Ciheti askeriyece tahkikat bittikten sonra, Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından takririnizde mevzuu-bahis olduğu üzere Sivas'a sevk edilmiştir. Ahval ve harekâtından Müdafaa-i Milliye Vekâletinin mesul olması lâzım gelir.

Altıncı maddeye cevap olarak diyorum ki:

Burada Mehmet Emin Efendiden bahsediyorsunuz. Mehmed Emin Efendi jandarma zabitini setim ve tahkir ve darp etmiştir. Zabıt varakasıyla birlikte jandarma alayı tarafından müddei-umumiliğe gönderilmiş ve müddei-umumî tarafından hakkında takibatı adliye yapılmıştır. Palu Jandarma Bölük Kumandanı

Yüzbaşı Mecid Efendi efrat maaşatından ve mahrukat esmanından (yakacak bedelinden, N.Ö.) zimmetine para geçirmesinden ve devairi resmiye (resmi daireler, N.Ö.) namına kuradan meccanen odun ve kömür naklettirmesinden ve jandarma hayvanatı için getirtmiş olduğu ot ve samandan bir kısmını kendi hanesine göndermesinden ve münasebeti sıhriyesi (hısmı, N.Ö.) olan bir serçavuşun envai suiistimalâtına iğmazı ayn eylemesinden dolayı açığa çıkarılarak hakkında tutulan evrakı tahkikiye ile mahkemeye tevdi olunmuş ve yerine Balı Takımı Kumandanı Hikmet Efendi gönderilmiştir. Hikmet Efendi gerçi mukaddema Dersaadet'çe tekaüde sevk edilmişse de bilâhare tekaüdünü icap ettiren maddenin de indelmuhakeme (muhakeme sonunda, N. Ö.) be-raatıyla neticelenmesinden ve tekrar hizmete alınması için vuku bulan müracaatı üzerine yapılan tahkikatın lehine zuhur etmesiyle hemen bir buçuk sene evvel hizmete alınmış genç ve tüvana (güçlü, N.Ö.) bir zabittir. Buyurduğumuz kadar ihtiyar bir zabıt değildir. Harput Bölük Kumandanı Ali Rıza Efendinin Keban Bölüğü Kumandanı Rüşdü Efendi ile becayışleri ise Rüşdü Efendinin altı seneden beri bulunduğu Keban'da ahaliyle hususiyet derecesine varan münasebatının vazifesine sui-tesir edeceği mülâhazasıyla vilâyetçe gösterilen lüzum üzerine icra edilmiştir ki, bu keyfiyet de valilerin İdarei Umumiyei Vilâyat Kanuniyle kendilerine bahşedilen salâhiyet cümlesindendir. Rüşdü Efendinin Hükümeti hazır aleyhinde tefevvühatta (kötü söz, N.Ö.), bulunduğu dair Olan ihbaratın da indeîtahkik sabit olmadığı tetkikatı vakıadan anlaşılmıştır. Ali Rıza Efendi kadroda tevazün husulü için yapılan tasfiye muamelesine tâbi tutularak emsali meyanında sevk edilmiştir. Yüzbaşı Hayreddin Efendi Kürtçe lisanına aşına bulunması ve ahvali muhailiyeye vukufu gibi esbabı idariyeden dolayı Çemişgezek Bölük Kumandanlığına nakledilmesinden münhal kalan Arapkir Bölüğü Kumandanlığına, memuriyeti lâğvedilen alay mülhaka Yüzbaşı Edhem Efendinin memuriyeti icra edilmiştir. Yüzbaşı Edhem Efendinin bölük ku-

*mandanlığında istihdam edilmemesi için bir divanı harp kararı yoktur. Eğin Bölüğü Kumandanı Şükrü Efendi bazı seyyiatı idariyesinden dolayı, işten el çektilerilerek merkeze alınmış ve yerine alay kaleminde müstahdem İbrahim Efendi gönderilmiştir. Şükrü Efendi de meclisi idare-i vilâyet encümenince tetkik olunan evrakı tahkikiyesi üzerine mânii istihdam bir hali olmadığına bir karar verilmesiyle bilâhare başka mahalle tayin ve izam kılınmıştır. Bu da **Vali Abdülkadir Beyin** memuriyetinden evvel olmuş bir meseledir.*

Yedinci maddeye cevap veriyorum:

Ohi karyeli Necib Ağa ile biraderleri hakkında Mazgirt İstin-tak Dairesince icrasına başlanılan tahkikat Mahkeme-i Temyiz kararıyla Erzincan İstintak Dairesine nakledilmiş ve o dairede tahkikat cereyan etmekteyken, bunların seferberlik esnasında gösterdikleri sadakat ve hizmet sebebiyle haklarındaki tahkikatın tecili lüzumuna, ciheti mülkiye ve askeriyenin o vakit vâki olan işarı üzerine Heyeti Vekilece karar verilmiş. Şu muameleye göre ne ciheti adliyeye tahakküm ve ne de hükmü icra edilmemiş bir emri kanuni hâsıl olmuştur. Silâh ve cephe meselesi ise cephe kumandanlığının salâhiyeti dâhilinde bir şey olup vilâyetçe buna dair hiçbir işar vaki olmamıştır. Bunu Müdafaa-i Milliye Vekâletinden sormak icap eder. Yüzbaşı Niyazi Efendi Elbistan'a tayin olunmuştur. Memuriyetine gitmemiştir. Umum Kumandanlık, memuriyetine gitmesini emretmiş bu emri tebliğ ettiği esnada Hamdi Beye birkaç kişi huzurunda serkeşlik göstermiş. Divanı Harp on beş gün hapsine karar vermiştir.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendi o kadar bir malûmat alabilmiştir. Tabii kendi vekâleti zamanında olmayan bir vukuattır. Bu malûmatı aldığını söylüyor. Fakat bütün yanlış almıştır. Çünkü bütün bu malûmatı kâffeten (tümüyle, N.Ö.) yanlıştır. Yapılan şeylerin ve alınan cevapların kâffesi yanlıştır. Şimdi zannederim 1336 senesi Dersim, Harput aşarları hakkında geçen sene, 1337 senesinde de biz burada Dâ-

hiliye Vekili ve Maliye Vekili Beylerden istizah ettik. Dediler ki, bazı mültezimler aşar alıyorlar, fakat para vermiyorlar. Efendim, Dersimliler alıyorlar da ölçüyorlar. Para vermiyorlar. Aynı zamanda ahaliden haddi nizamisinden fazla zahire alıyorlar, zulmediyorlar. Onun için biz bunu tuttuk; kura ahalisine devrettik, dediler. İhtimal ki bazı arkadaşların hatırındadır. Bendeniz gittim; tahkik ettim. O aşarı alan zatlar 15-20 seneden beri aşar iltizam eden mültezimlerdir ki; hiç, on para borçları yoktur! En medeni yerlerin yüzlerce, binlerce borçları olduğu halde Dersimlilerin hiç on para borçları yoktur. Sonra efendim; «Aşar köylülere devredilmiş» deniyor. Hâlbuki bu aşar kura heyetine verilmemiş. O aşar Rüşdü Beyin kayınpederi olan bir hâkim mâzulüne verilmiştir. Sırf buna verilmiştir. Ne kura (köylere, N.Ö.) ahalisine verilmiş ve ne de başka birisine. Ve köylere verdik demek sırf arada bir entrikadır. Hakikatte Rüşdü Beyin kayınpederine verilmiştir. Sonra bunun yüzünden Elcezire Cephesi Kumandanından vaki olan şikâyetler üzerine vali dâhil olduğu halde, bunlar işten el çektirilmiş. Mazhar Müfid Bey bu yüzden azledilmiştir. Bunlar çekiliyor, peki bu kadar fezahat (rezillik, N.Ö.) yapılıyor. Sonra bu aşar Rüşdü Beyin kayınpederine devrediliyor. Rençperin elinden almıyor. Kaymakamın kayınpederine devrediliyor. Hâlbuki kura ahalisine katiyen aşar verilmemiştir. Bütün kaymakam Beyin kayınpederine verilmiştir. Dolayısıyla kaymakam Beyin kesesine giriyor, kaymakam yine aynı yerde istihdam ediliyor. Mesele budur. (Gürültü) Beyefendi, kaymakamın kayınpederine gitmiştir bu aşar. Efendim, Dersimliler ocağında birtakım arazi vardır Harput keçesinde. O araziye gelip yerleşmişler. Nahiye Müdürü İsmail hakkı Efendi namında biri bir Hıristiyan kızı almış, gelmişler, orada yerleşmişler. Daima Dersimliler buraya gelsin; burada bulunsun diyorlar. Onlara hakaret etmek, hâtta tard etmek için. Hattâ bu yüzden geçen sene hudanegerde (Allah göstermesin, N.Ö.) az kaldı büyük bir vukuat çıkacaktı. Nahiye Müdürü yok değil ya!

Başka bir nahiye müdürü gönderilsin. Bu adam üzerinde ısrardan maksat nedir? Sonra Takım Kumandanı Aziz Efendinin meselesini vekil beyefendi aynen söylediler ve tahkikat da aynen öyle cereyan etti. Fakat Elâziz Jandarma Bölük Kumandanı Ali Niyazi Efendi diyor ki; maskatı re'si (doğum yeri, N.Ö.) olmak itibariyle bu havalide bu adam iş göremez. Bir kere Elâziz'e tayin edilmezden evvel Elâziz kasabası ne haldeydi? Elâziz bir eşkiya yatağıydı. Bu adam Merkez Bölük Kumandanlığına tayin olunduğu zaman, Elâziz'den hırsızlık çekildi, El-cezire Cephesi Kumandanı buna lüzum göstermiş ve bu tebdil edilmiştir. Beyefendi bu katiyen hilaftır. Buna lüzum gösteren El-cezire Cephesi Kumandanı değildir. Bu, Elâziz Jandarma Kumandanlığı dosyasında mevcuttur. Ve onda diyor ki; bu Dersim Mebusu Hayri Beyin mensubatındandır ve bunun tesirinden hariç değildir ve bunun buna mensup olmasından dolayı Dersim aşairinin teşvik edilmesi ihtimali vardır. Bunun burada istihdamı çitiz değildir. Bu yolda buraya yazıyor. Burası da tutuyor vilâyetten soruyor. Vilâyet de; evet, doğrudur diyor. Azlediyorlar. Şimdi, maksat budur, efendim! Dersim Mebusu Hayri Beyin mensubatındandır diye tebdil edilmiştir. Orası teşvik ediyor.

YUSUF ZÎYA B. (Bitlis) — Mensup mudur?

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Mensuptur. Oranın yerlisidir. Mensubiyeti vardır.

DÂHİLÎYE VEKİLİ FETHÎ B. (İstanbul) — Öyle bir şey yoktur.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Vardır. İşte, mebus arkadaşlarımı da şahit tutuyorum. Kendim jandarma kumandanının dosyasını okudum. Kendim bizzat okudum; gördüm. Efendim, benim akrabam olduğu için azlediliyor Bendeniz söylüyorum. Benim bir kabahatim varsa, benim elim varsa meydana konsun. Çünkü başkaca sebep gösteremiyor. Başka sebep varsa göster-sin. (Devam, sesleri) Kabahati odur, başka kabahati yoktur. Şimdi bu çocuğun azli de bu yüzdendir, efendim. Sonra Ahmed Bey

meselesi var, efendim Ahmed Bey hakkında ne gibi bir muamele cereyan ettiğini ben bilmiyorum, vekil beyden yeni işitiyorum, yani bu adamla benim münasebetim yoktur. Fakat mesmuatıma nazaran (işittiklerime göre, N.Ö.) orada bu Harput uleması bir zaman vali beyle uğraştılar. Bu da tabii o memleketli olduğu için o ulema ile arası iyidir. Bir zaman olmuş ki güya bu ulema Der-simlilerle şey ederek Kürtlerle beraber Kürdistan Hükümeti ilân edeceklermiş... Bu sözleri söylemişlermiş. Bu adama bundan dolayı bir jurnal verilsin de bunlar bu yüzden büsbütün taziyik edilsin denmiş. Bu adam bunu kabul etmemiş. Ben böyle jurnal yapmam, iftira yapmam dememişse de bunu ima etmiştir. Bunun için bu adam azledilmiştir. Bu mesele de böyle cereyan etmiştir. Sonra Hasibek meselesi: Vekil Beyefendi aldığı malû-mat üzerine buyuruyorlar ki, evet orada bir cürüm olmuştur. Bu kuvve-i müsellâha (silahlı, N.Ö.) gitti, bunu menetti. Hâlbuki efendiler böyle bir şey yoktur. İki şahıs tarlada kavga etmişler. İki şahıs başka kimse yok. O onun kafasını kırmış; o da onun kafasını kırmış. Daha başka bir vukuat yok ki efendim. Otuz tane atlı binmiş, gitmişler. Mehmed Efendi ve Ali Ağanın tar-lasını abluka etmişler. Oğlu dışarıya çıkmış, «Ne istiyorsunuz? Buyurun bir kahve için» demiş. «Hayır, şimdi sizi bağlayıp götü-receğiz. Çıkınız dışarı» demiş. O da «Neden çıkarıyorsun? Eğer kardeşimle jandarma Hasan birbiriyle dövüşmüşlerse al götür. Hepimizi alıp götürmeye ne hakkın var?» demiş. «Yok, hepinizi götüreceğim.» «Ağa efendi! Hepimizi götürecekse vali beyden, jandarma kumandanından bir karar varsa bize irad ediniz de biz de emre itaat edelim. Keyif için bizi çoluk çocuğumuzla niçin götürüyorsun? Al kardeşimi götür!» «Yok kâffenizi (tümünüzü, N.Ö.) götüreceğim.» O dedi ki: «Beni götüremezsin, ben atıma binip kendim gideceğim.» O, çeker atından indirir. «Yok, yayan gideceksin.» der. Bunun üzerine öteki «Ben kendim şikâyet'e gi-diyorum. Sen bana kamunsuz olarak muamele yapıyorsun. Alay kumandanına ve valiye şikâyet'e gidiyorum» der. Orada teşhiri

silâh ediyor Mehmed Efendiye. Teşhiri silâh ettiği sırada –hepsi de şahittirler– «Beni vur» diyor. Orada hepsi görüyor. O sırada köylü dağılır. Bırakmazlar, zabiti bırakmazlar vursun diye. Atla gönderip vali beye ve jandarma kumandanının yanına gitmezden evvel bunu içeri tıktırıyor. Üzerine kapıyı kapıyor. 'Silâh meselesinde diyor ki: Güya Mehmed Efendi zabiti tahkir etmiş. Yani «Bu Hükümeti tanımam, bu kanunu tanımam, böyle bir Hükümet bize lâzım değildir. (Böyle kanunu ben tanımam, bu Hükümet Hükümet değildir» demiş, öteki de «Ben de bu Hükümeti tanımayan adamı Hükümetin silâhıyla vurdum» diye o yolda bir mazbata uydurmuşlar. Bu adamı adliyeye havale ettiler; şey ettiler. Bundan maksat nedir? Yani bu vukuata sebep, bu vukuat mürettep bir vukuattır. Bunun sebebi nedir? Bunlar, vesile oldu. Zaten bunlar bu Mehmed Efendiyi ezmek, daha doğrusu sürmek niyetindedirler. Dersimde birtakım şeyler çevirmek istiyorlardı. Ben Mehmed Efendiyi Dersim'e nasihate gönderiyordum. Onlar orada akim bırakıyorlar. Bu yüzden bu çocuk bunların gözlerine diken olmuş ve bunu ezip bunun elinden kurtaralım demişler. Bu da benim yüzümden olmuştur. Anladınız mı efendim? Sonra bu çocuğu bilâmuhakeme, bilâvukuat iki ay yatırdılar. Sonra tuttular, sahte bir evrak yaptılar. Harput havadisini El-cezire cephesine bildirmişler. Sanki Dersim düveli hariciyeymiş de bu adam casusluk ediyor. Tutmuş Merkez Ordusuna yazmışlar. Bunu haydi yallah! Merkez Ordusu mahfuzen Divanı Harbe sevk ediyor, ne evrak var, ne ispat var. Üç ay Sivas'ta süründü. Divanı Harp dedi ki: Haydi oğlum gidiniz. Bunun üzerine savuştu, geldi, bunun meselesi de budur. Sonra jandarma zabitanının tebdili meselesi, efendim; benim orada tahkikatım var. Orada yapılanı ben öyle anladım. O yolda malûmat aldım. Vekil bey de öyle cevap verdiler. Ne bilelim ki, bu sahih midir, değil midir? Ben orasına pek vâkıf değilim. Her halde birtakımları vardır ki: Bigayrihakkın (haksız yere, N.Ö.) tebdil edilmişler ve bigayrihakkın harcırah verilmiş. Meselâ: Şükrü Efendi Eğin'den alınmış. Mec-

buren buna harcırah verilmiş. Şükrü Efendi'yi ben ne bilirim, ne tanırım, bu çocuk oradan aldırılmış, mağdur edilmiş. Diğeri-ne harcırah verilmiş. Evrakı tetkik etmiş de bunun bir kabahati çıkmamış. Ah! Niçin böyle oluyor, efendim? Sonra efendim bu şey meselesi: Yedinci madde ki, Palulu Necib Ağa meselesi.. Bu adam, memlekete hizmet etmiş bir adamdır. Bunu hakikaten ben teslim ederim. Hanedandandır ve vatana hizmeti sebk etmiş (öne geçmiş, N.Ö.) bir adamdır. Ben bunu tasdik ederim. Fakat bu zavallı birtakımlarının fikirlerine alet oluyor. Geçen sene Palu Kaymakamı bir tahrirat yazmış; «Altı bin lira gönderirseniz ben Dersim aşairini (aşiretlerini, N.Ö.) birbirine vuruştururum; mukatele (kavga, N.Ö.) meydana getiririm.» Tahsisatı mestureden (örtülü ödenekten, N.Ö.) altı bin lira istiyor, aşairi birbirine vuruşturmak için. Bakınız! Bir kaymakam böyle yazıyor. Vali Mazhar Bey bunu haber alıyor ve kaymakamı azlettiriyor. Böyle adamların fikirlerine âlet olmuş bir adam tutuyor; Dersim'den Harput'a giden iki adamı da öldürüyor. Sonra, bir kürt oradan geçiyor, o da öldürülüyor. Bilmem ne.. Peki, ne olacak efendim böyle? Bu adamı dövüştürmeyin, bu adama böyle şeyler yaptırmayın, bu adam Dersim hududundadır. Yarın aşair birbiriyle mukatele (kavgaya, N.Ö.) tutuşur, sen bırakıp gidersin. Sonra bunlar kucak kucağa giderler. Efendim yapan Necib Ağa değildir. Yaptırıyorlar. Sonra aynı zamanda silâh, cephane veriyorlar. Silâh, cephane vereceğinize mektep açın, adam gönderin, onları ıslah edin. Öyle değil mi efendim? Hudut tarafında buna silâh veriyorsun, bu doğru mudur? Bu silâhlar hâlâ duruyor. Sonra efendim, yirmi dört katil meselesi. Bu meselede Necip Ağanın hidematına (hizmetlerine, N.Ö.) binaen affedilmiyor. Evet, ölenler Dersimli olduğu için affediliyor. Yoksa bu af Necip Ağanın hidematına, vesairesine değil. Hidematına mükâfaten olsa bile başka suretle taltifi lâzım gelirdi. Mirimiranlık (Emirülümeralık ile Rumeli Beylerbeyliği arasında bir aşama, N.Ö.) var, rütbe var. Mükâfatı nakdiye var, her bir şey vardır. Bu sırf Dersimlile-

ri öldürdüğü içindir; (Suizan sedaları) (yok sedaları) yok değil, efendim, başka türlü taltif yok mudur? Peki, bu cürümler neden affediliyor? Ölen Dersimliler için mi affediliyor?

HÜSEYİN B. (Elâziz) — Kim öldürmüş? Meydanda katil yok.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — 24 tane katil var.

HÜSEYİN B. (Elâziz) — Sizin sözünüz bence mesmu (işitilmiş, N.Ö.) değildir.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Fethi, senin sözün ise bence hiç mesmu (işitilmiş, N.Ö.) değildir. Herkes sözünü bilir anlamın mı?

HÜSEYİN B. (Devamla) — Peki hangi tarihte öldürülmüştür.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Fethi hangi tarihte olursa olsun bilmiş olmalı ki, bütün işler milletin nazarında mestur kalıyor. Oradan çekilen telgraflar Meclisi Âlinin nazarında mestur kalıyor. Hiçbirisi Meclisi Âlide okunmamıştır. Rica ederim, Koçgiri hâdisesi çıkmazdan evvel ben birçok telgraflar yazdım. Hangisi ehemmiyete alındı? Hangisi okunmuştur? Hiçbir şey okunmamıştır. (Necib Ağa tarafından yapılan bu meselenin tarihi nedir sesleri) Bu, efendim muhtelif tarihlerde olmuştur.

Sekizinci maddeye gelince:

Abdülkadir Bey, her ne hâl ise vilâyetten affediliyor. Affedildi. Ama yine Musul Valiliği unvanıyla altı ay maaş aldı.

MUSTAFA SABRÎ Ef. (Siirt) — Esasen Musul Valisidir efendim.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Efendim, kadromuzda Musul Valisi yoktur. Tahsisatı da yoktur. (Kadro vardır, sedaları) Kadroda varsa da ona dair tahsisatımız yoktur. Ne vakit vali vazifesini görürse o vakit tahsisatını alabilir.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Abdülkadir Bey'e valiliği çok mu görüyorsunuz?

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Evet, ben çok görüyorum. Ama kim az görürse görsün. Sonra efendim altı ay tahsisat verildi. Bu tahsisatın istirdadını rica ederim.

Dokuzuncu madde:

*Elâziz'e iki saat mesafede çiftçi bir Ermeni'nin arazisini Yüzbaşı Ali Niyazi Efendi almış. Oraya jandarmalar gitmiş. Bunun çiftçisinin evini müskirat taharrisi dolayısıyla darma-
dağın etmişler. Ne kadar nakdî mevcudu varsa almış götür-
müşler. Yüzbaşı Ali Niyazi Efendi gitmiş şikâyet etmiş. Demiş
ki, (Jandarmalar gitmiş, evi taharri bahanesiyle bütün eşyasını
yağma etmiş verin) der. (Sen burada ne duruyorsun? Git) Der-
ler (Efendim, bunu ver de ben gidip gitmeyeceğimi biliyorum)
diyor. Sonra bu adam Umum Jandarma Kumandanına şikâyet
ediyor. (Ben, diyor alay kumandanı ile divanı harp olacağım.
Beni muhakeme ediniz. Benim bu adamda hukukum vardır. O
nazarı itibara almıyor) ve birkaç defa da istifasını vermeye ça-
lıştı o tutuyor, bu çocuğu hapsediyor. On beş gün sonra tahli-
ye ettiler. Sonra burada bir mesel vardır. Müsaadenizle burada
beş on dakika vaktinizi zayi edeceğim. Benim meselem, benim
hakkımda suizanda bulunduklarından dolayı hakikaten teşekkür
ederim. Gerek Makamı Riyasete ve gerek Heyeti Vekileye benim
hakkımda suizanda bulunduklarından dolayı teşekkür ederim.
Benim namuskârlığım Büyük Millet Meclisinin huzurunda ispat
edildi, geçen sene bendeniz bir takrir verdim. Benim hakkım-
da bu yolda ihbaratta bulunuyorsunuz. Bunu ispat ediniz, ispat
edemediğiniz halde bu gibi ihbaratta bulunanları tecziye ediniz
diye. Bu takriri Paşa Hazretleri meydan-ı müzakereye koymadı.
Heyeti Vekileye havale etti. Onlar da şöyle yaparız, böyle yapa-
rız, diye vakit geçirdi. Sonra iş buraya dayandı. Mesele nedir
efendim? Bu zatların benim hakkımda suizanda bulunmamlıkları
meselesidir. Müsaade ederseniz 1332 senesinden beri olan ta-
rihçe-i hayatımı arz edeyim ki, mesele orada çıkar.*

REİS — Efendim, istizaha dair söyleyiniz.

*HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Efendim, asıl buradan çıkı-
yor mesele. Birtakım zevat benim yüzümden azledilmesin, bana
yapılsın ne yapılacaksa..*

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — Hayri Bey'e mensup olduğundan dolayı azledildi diye söylemedim.

HASAN HAYRİ B. (Devamla) — Beyefendi doğrusunuz, bunlar zamanı vekâletinize ait değildir.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (İstanbul) — Bu husus zatîalınızın tevehhümünden ileri geliyor. Yoksa size mensubiyetinden dolayı kimse azledilemez.

HASAN HAYRİ B. (Devamla) — Dosyayı okumuşum. Der-sim Mebusu Tevfik Beyle beraber gördük ve okuduk. Jandarma dairesine gittik, okuduk. Ali Niyazi Efendinin dosyasını getirdik, ikimiz gördük, öyle yazıyor. Jandarma Alay Kumandanı yazıyor, diyor ki: Ali Niyazi Efendi Hayri Bey'e mensuptur. Ve bunun Der-simlileri teşvik etmesi ihtimali vardır. Onun için bunun, bu mu-hitte ikameti caiz değildir. Bunu başka muhite naklediniz.

Sonra Umum Jandarma Kumandanı vilâyetten soruyor. Vilâ-yet de onu muvafık görüyor. Onun üzerine tebdil ediliyor. Ben bunu iddia ediyorum. Bu Polis Müdürü Mehmed Efendi, sonra Hafız oğullarından Ali Rıza Efendi ki, tekaüde sevk edilmiş, bil-mem Rüşdü Efendi tebdil edilmiş. Rüşdü Efendi beş altı seneden ziyade ahali ile beraber bulunmuş, hembezm (aynı içki sofrasın-da, N.Ö.) olmuş da onun için Harput'a nakledilmiş. Harput'a nakledileceğine Palu'ya nakledilsin. Orası birbirine bitişiktir, başka yer yok mu? Palu'ya nakletsin. Sonra Ali Rıza Efendinin tebdil edilmesi hep benim yüzümdendir. Dersim'e gidiyorum, kış vakti birden bire hayvan bulamadım. Bana hayvanını gönderdi, bin de git diye. Bu çocuğun bu hayvanı bana göndermesi kendisi için kabahat olmuştur.

HÜSEYİN AVNÎ B. (Erzurum) — Bunları nasıl anlıyorsunuz?

HASAN HAYRİ B. (Devamla) — Tahkikatla anlıyorum. Birinci dosya, işte dosya meydandadır. Sonra efendim, bunu jandarma kumandanı ve Abdülkadir Beyden, ben bu hatayı onlar-da görmüyorum. Çünkü buradan kuvvet almasa böyle bir şey yazamazlar, cesaret edip de böyle işarda bulunamazlardı. Çünkü

buradan kuvvet almasa bunu bir jandarma alay kumandanı nasıl söyleyebilir? Yalnız onların kabahati nedir ki? Evet, yalnız benim hakkımda suizanda bulundu ve yazıldı ise de, onlar benim ahvalimi görüp ona göre tashih etselerdi. Maksat budur. Bunlar tashih etmek meselesini yapmamışlardır. O ehemmiyetsiz bir şeydir Şimdi maksat bunu ispat etmeli. Yoksa beyefendi şunu arz ederim ki, bu fezahat (rezillik, N.Ö.) nedir? Ve bu fezahat yine icra edilirse –benim şahsıma ne kadar yaparsanız yapın ben onunla iftihar ederim, namuskârlığım teali eder– fakat ahalinin hakkında yapılan zulüm devam ederse emin olunuz ki bunlar kendi elleriyle haklarını alırlar. Bu da bizim hakkımızda büyük bir züldür. Biz ki, burada toplanmışız; vazifemiz milletin amali-ne hizmet bu vatani kurtarmaktır, istirham ederim ki, bu milletin amalini gözetmeli ve buradan gidecek memurlar da daimî dikkat etmeli. Bunu istirham ediyorum.

REÎS — Buyurun Hacı Şükrü Bey.

Hüseyin B. (Elâziz) — Söz benimdir.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Efendim, Hayri Beyefendi biraderimizin istizahına Dâhiliye Vekili beyefendi gayet mukni (inandıran, N.Ö.) izahat verdi. Ben de istizahın iki maddesinde mevzuubahis iki vatanperver hakkında izahat vereceğim. Lütfen istima buyurunuz (dinleyiniz, N.Ö.). Bu iki zattan birisi Ohi'li Necib Ağa'dır. Bu Necib Ağa, gayet namuslu afif, faziletkâr bir aşiret ağasıdır. Harbi Umumide Erzurum'un sukutunu müteakip Ruslar Mamahatun'a geldiği vakit Dersim aşairinin bir kısmı isyan etmiş ve Çapakçur ve Palu boğazlarını tutmak üzere yürümekte bulunmuş oldukları bir zamanda Necib Ağa kendi aşairiyle bunları tevkif etmeye gelmiş ve bu esnada Necib Ağa'nın dört köyü Dersimliler tarafından yakılmıştır. Bilâhare bir ay sonra Orduyu Osmaniden oraya gönderilen 13üncü Fırka Dersimlileri tenkil etmiş ve Dersim'i düşmanın istilâsından kurtarmıştır. Bu silâhlar işte o zaman Necib Ağa'ya verilmiştir. Efendiler fakat o zaman kendisine verilen bu silâhlar ile Necib Ağa memleketin

namusunu, memleketin ismetini müdafaa ve muhafaza etmiştir. Ohi'li Necib Ağa o zamandan bu ana kadar ve Hükümeti milliyenin teessüsünden beri vatanına hizmetten başka hiçbir şey yapmamıştır.

Konuşmada geçen Ohi, Palu ilçesine bağlı nahiyedir. 1936 yılında Palu İlçesine bağlı Ohi ve Lahan (Başyurt) nahiyeleri ile Bingöl'ün Kiğı ilçesine bağlı Çan Nahiyesi ve bunlara bağlı köyler birleştirilerek, Ohi Nahiyesi Tepe Köyü merkez olmak üzere Elazığ'a bağlı Karakoçan ilçesi kurulmuştur. Karakoçan ilçesi Elazığ İlinin kuzeydoğusunda yer alır.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Fenalık yapmak imkânı da yoktur.

HACI ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bilâkis bu Hükümete daima merbut kalmış ve vatan için çalışmıştır ve Hükümeti milliyenin ve Meclisi Âlinizin amalini terviçe kesbi şeref eden bir insandır. İkinci zata gelince: Bu da Harput Vali-i sabıkı Abdülkadir Beyefendidir, Abdülkadir Beyefendi her suretle âfif (iffetli, N.Ö.) ve Hükümet memurlarının en faziletkârlarından bir zattır.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) — Hep öyle işittik. Tasdik ederiz.

ŞEVKET B. (Bayazit) — Böyle eşhastan bahsetmek doğru mudur?

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Mademki, mevzuubahis oldu, hakikat tezahür etmelidir. Aleyhindeki sözleri dinlenilir, lehindeki sözleri de dinlemelidirler.

RASİM B. (Elâziz) — Burada söylenen sözleri onun namına reddetmek yine mebus arkadaşların vazifesidir. Ve bizim de dinlemekliğimiz lâzımdır. (Devam, sedaları)

HACI ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Efendiler sizi temin ederim ki Abdülkadir Beyefendi o havalide en müşkül vezaiî deruh-te etmiş ve vazifesini daima namuskârane ifa etmiştir. Harput mebuslarını işhad ediyorum (şahit gösteriyorum, N.Ö.) ve soruyorum: Abdülkadir Bey orada bulunduğu zamanlarda Harput asayîşi ne suretle temin edilmiştir?

(Havali-i mezkûre mebusları: Pek güzel temin edilmiştir.)

HACI ŞÜKRÜ B. (Devamla.) — Binaenaleyh Dersim Mebusu muhteremi Hayri Beyefendiden rica ederim; bu iki zat hakkında takrirlerinde münderiç olan mevaddı (yer alan maddeleri, N.Ö.) geri alsınlar, bu kendileri için en büyük bir fazilettir.

HÜSEYİN B. (Elâziz) — Efendim arkadaşım meseleyi iyi öğrenmemiş. Hasan Hayri Bey Harput aşarından bahsediyor. Harput'ta birtakım köylerin aşarını alıyorlar da bir kişi yerine yirmi kişi getiriyorlar. Bu vesile ile etraftaki köylerde çapulculuk etmek için. Birin yerine yirmi kişi getirmişlerdir. Harput ahalisi umumiyetle kendi mebuslarına ve devairi iadesine (ilgili dairelere, N.Ö.) müracaat ettiler. Biz birleştik Maliye Vekâletine, Dâhiliye Vekâletine gittik, dedik ki: Her halde siz bu Dersimlilerin birden aşar almamalarını temin ediniz, çünkü çapulculuğa kapı açıyorsunuz. Bunlara aşarı vermemekle bu kapıyı kapatacaksınız. Onlar da alelusul bir emir verdiler. Bu aşarı vermeyin, dediler. Bu aşar meselesi böyle olmuştur. Sonra gelelim; bu Necib Ağaya. Bu Necib Ağa meselesi Necib Ağa'ya asker ve silâh verilmesi meselesidir. Zannedersem, cümlenizin hatırlındadır ki, 1331 senesinde Dersimliler isyan ettiler.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) — Dersimlilerden bazıları deyiniz.

HÜSEYİN B. (Devamla) — Efendim hangilerinin isyan ettiğini biz de biliriz, sahibi istizah da bilir.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Hepsini de bilirim.

HÜSEYİN B. (Devamla) — Efendim Çarsancak, Mazgirt, Nazimiye doğrudan doğruya bu kazalardaki memurları kordular. Mazgirt Kaymakamını ve kâmilen ailesini kestiler. Bunu zannedersem hepiniz iştmişsinizdir. Bunun üzerine isyan ettiler. Bir taraftan da Ruslar geliyordu. Hükümet emrivaki karşısında kaldı. Ne yapmak lazımsa onu yapmaya mecbur oldu. Etraftan birtakım aşair rüesasına, aşair efradına müracaata mecburiyet hâsıl oldu. Aşairden her birisi bir tarafa gittiler. Birer mevki tut-

tular işte bu Necib Ağa o zaman çok büyük hizmetler yapmıştır. Dersim'inyolunu tutmuş ve bunları kımıldatmamıştır. Hakikaten çok fedakârlık etmiş ve bunları durdurmuştur. Mesele böyle olmuştur.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Gülerim.

HÜSEYİN B. (Devamla) — Arkadaş hakikati tebdil ederek söyleme: Meclis hiçbir zaman ne senin ve ne de benim sözüme tâbi olamaz... Sonra beyefendiler **Vali Abdülkadir Bey** bahsine gelince: Birçok arkadaşlarımı gösterebilirim.

ŞEVKETB. (Bayazıt) — Tezkiye (aklama, N.Ö.) şuhudu ikidir zaten.

HÜSEYİN B. (Devamla) — **Abdülkadir Bey** bizim vilâyete gittiği günden itibaren asayiş bilhakkın temin etmiş, şunun, bunun birçok tecavüzatını menetmiştir. Biz bu adamı hürmetle yad ederiz. Hakkında başka bir şey söyleyemem.

Dr. ABİDİN B. (Lâzistan) — Muhterem arkadaşlar, ben-deniz **Vali Abdülkadir Beyin** Elâziz'de vali bulunduğu zaman oradaki icraatını tabii bilmiyorum. Çünkü oraya gitmedim ve tetkikat yapmadım. Yalnız şunu kemali samimiyetle ve büyük bir vicdanla söylerim ki, **Abdülkadir Bey** bugünkü **Abdülkadir Bey** değildir. Meşrutiyetin ilk kahramanlarından ve hakikaten bu milletin uğrunda fedai can etmeye azmetmiş bir şahsiyettir. Arkadaşlar böyle şahsiyetler hiçbir vakit gazele, tarafgirlikle hareket edemezler. Çünkü onların seciyeleri buna mânidir. Arkadaşlar gayet kısa, çok kısa söyleyeceğim. Jandarma Kumandanı Ali Niyazi Efendi... Vekili muhterem çok güzel bahsettiler. Ve Hayri Beyin akrabası; taallukatı olup olmadığını bahsetmeyerek yalnız jandarma kumandanı diyerek geçtiler. Beyefendi hazretleri kendi üzerine aldı ve dediler ki, akrabamdır, binaenaleyh benimle zıddiyetinden dolayı bunu tebdil etmişler. Arkadaşlar ben bunu inkâr ederim, yani **Abdülkadir Bey** bunu yapamaz. Çünkü seciyesini daha evvel size izah ettim. **Abdülkadir Bey** bu milletin istiklâli için uğraşanların en başında bulunan zevattandır. Bina-

enaleyh Hayri Beyefendiden bir ricam var. Kendisine çok hürmet ederim. Hacı Şükrü Beyin dediği gibi Ben takrirlerini dinledim. Bu ancak bir sual olabilir, yoksa bir istizah mahiyetinde olamaz ben de çok istirham ederim, bu takrirlerini geri alsınlar.

HÜSEYİN AVNÎ B. (Erzurum) — Arkadaşlarımız zatı meseleden ayrılmasın. Mesele **Abdülkadir Bey**, Necip Ağa meselesi değildir, mesele gayrikanunî hareket var mıdır, yok mudur? Arkadaşımız olduğunu iddia ediyor. Vekil Bey de çıkar. Ya var der, ya yok der. Varsa tecziyesini (cezalandırılmasını, N.Ö.) isteriz.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Bizim Hacı Şükrü Beyle Doktor Beye cevap vereceğim... Efendiler bendeniz Necip Ağanın fenalığından, namussuzluğundan; filân bahsetmedim. O adamın hanedanlığına karşı ben de hürmetkârım. Necip Ağaya yaptıran vardır. Ben demedim ki, yapıyor. Yaptıran vardır. Necip Ağa akıllı adamdır, candan adamdır. Hakikaten ismi gibi. Fakat yaptıran vardır. (Yaptıranların ismini söyleyiniz sedaları)

ABÎDÎN B. (Lâzistan) — Çok rica ederim söyleyin, istirham ederim.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Pekâlâ, söyleyeyim efendiler. Meşrutiyetin ilk ilânında düveli ecnebiyle baktılar ki, Türkler meşrutiyeti ilân ettiler. Bunlar adam olacaklar. Bunların üzerindeki hükmümüz zayi olacak dediler. Tuttular propaganda yaptılar. Ezcümle İngilizler ve Rus Çarlığı propaganda yaptılar.

ŞEVKET B. (Bayezid) — Mesele biraz mühimdir, bunun hafî (gizli, N.Ö.) celsede olması daha muvafıktır.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Bunlar kitle-i Osmaniye'yi, bu imparatorluğu parçalamak için araya fesat tohumunu saçmaya başladılar. Arnavutlukmuş, Türklükmüş, Araplıkmuş, Kürtlükmüş.. Sonra Kırım'da İsmail Gasprenski'yi de elde ettiler. Derken efendim meydana bir kavmiyet meselesi çıktı. Biz de ilerisini, gerisini düşünemeyerek ne hale geldiğimizi biliyoruz (Gürültüler) Ben söylemek istemiyorum.

ŞEVKET B. (Bayezid) — Meclisin muvafakatiyle söylüyor.

MUSTAFA LÛTFÎ B. (Siverek) — Kıvrımlı Tercüman (gazete, N.Ö.) sahibi İsmail Gasprenski vefat etmiştir. O adam millete kırk sene hizmet etmiştir. Katiyen İngilizlerin işgalatına kapılmaz ve kapılmamıştır.

REÎS — Hayri Bey mevzuun haricine çıkmayın.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) ~ Sonra efendim otuz bir sene-sinde ...

SALÎH Ef. (Erzurum) — Hayri Bey, sizden çok istirham ederim hemşerilik namına, mevaddı adıye (sıradan maddeler, N.Ö.) üzerine isim tasrih etmeyelim. Dava şudur; yapılan şudur; filân şudur demeli. Yalnız şahsiyattan bahsetmeyiniz efendim.

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Yalnız efendim Hüseyin Beye karşı cevap vereceğim. 1331 senesi Martında Dersim'de (Gürültüler) (Usul haricine çıkıyor sesleri) Bir vaka zuhur etti. Necip Ağanın orada işi yok. Bütün alay Dersim'e gitmişti. Dersim önünde durmadı efendim. Yüzbaşı Niyazi Efendi kendi bölüğüne bir tane Palulu sokturmadı efendim. (Ayak patırtıları) hatta bu yüzden kendisine iki sene kıdem zammedildi. 150 lira da mükâfatı nakdiye gönderildi. O havalide Dersimlilerin çiğnendiği kadar hiç kimse çiğnenmedi. Sonra efendim Dersimliler Mazgirt kaymakamını çoluk ile çocuğu ile kestiler diyorlar. Evet, doğrudur efendiler. Dersimliler her ne kadar vahşi iseler de ben bu sözden içtinap ederim. Kaymakamı niçin kestiler? Bunlar heyecana gelmişler; kaymakamı çağırmışlar; beraber konuşalım demişler. Bunun üzerine kaymakam beş altı kişisiniz; geliniz de konuşalım diyor. Bunlar ayrılıp hükümete giderken, kendilerine ateş edilince onlar da kaymakama hücum ediyorlar. Bu esnada ahaliden beş altı kişi öldüğü gibi onlar da kaymakamı öldürüyorlar. Yapılan bir yanlışlık meselesidir. Sonra efendim Ali Niyazi Efendi ile benim meselem: Bu efendim İstanbul Meclisi Mebusanı açıldığı sırada mebus intihabı zamanında vali bey beni intihap ettirmemek için... (gürültüler) Büyük Millet Meclisi teşekkül ettiğinde Harput'ta birtakım çeteler teşkil ettiler. Eşki-

yalık türettiler. Maksat nedir? Büyük Millet Meclisi dâhilindeki ahali dağılıyor, bu meclis dağılsın, durmasın. Bunların Harput ovasındaki yaptığı adilik sonra Dersim'e sirayet etti. Ben o sırada valiye gittim. Beyefendi dedim bu kasaba dâhilinde hırsızlık, eşkıyalık yaptırılıyor. Rica ederim, bunu Dersim'e sirayet ettirmemek için bunu bastırınız. Dersim iki üç seneden beri sakıt duruyor vali bey dedi ki ben çare araştırıyorum; bastıramıyorum. Hâlbuki vali beyin öyle bir şeyi var ki...

ARİF B. (Bitlis) — Reis Bey Dersim'in tarihini mi yapacağız?

ALİ ŞEVKİ B. (İçel) — Zatiâlinizin ittiham olunduğuna dair bir mesele yoktur. Zatiâlinin niçin intihabınızdan vesaireden bahsediyorsunuz?

HASAN HAYRİ B. (Devamla) — İstizahı ait mesele bundan çıkacaktır, azizim. Sonra efendim **Abdülkadir Bey** hakkında fena, kötü demedim, muktedir adamdır, iyi adamdır, tecrübe görmüş bir validir. Fakat **Abdülkadir Bey** oraya gider gitmez Dersimle taban tabana zıt gitti. Daima ezmek taraftarı idi. (gürültüler, ayak patırtıları) sonra efendim Dersimde şey etmemek için (devma sesleri, ayak patırtıları) sonra Dersim'de bunu öyle şey altına almıştı ki bir kimse Dersim'e girse, otuz, kırk bin lira Dersim'e girse, Dersim kendi yağı ile kavrulur, idare edilebilir. Bunlar bir alay teşkil ettiler; bir alay Erzincan'dan teşkil ettiler, Elâziz'de efendim üç tabur; üç bölük Eğin, Çemişgezek kasabalarına şey ettiler. Bunlar sade süvari alayını teşkil etmek için 80 bin lira hayvanat bedeli verdi. Ve bu 80 bin lira havaya gitti. Bu 80 bin lirayı alaya vereceklerine Dersim'in maari fi uğruna sarf edilmiş olsaydı daha iyi değil mi idi? Efendim, bunları abluka altına alıyorlar, sıkıştırıyorlar ve bu açlık üç senedir devam ediyor. Kazadan kazaya bırakılmıyor, gidilsin. (Kâfi artık, sesleri) Siz arazi gösteriniz bakalım giderler mi? Gitmezler mi? (Doğru, sesleri) Arazi var efendim: Verin Dersim bu açlığı 600 senedir çekiyor, Dersim'de arazi var mıdır? Gidiniz, bakınız, ahali si dağdan dağa gezer. Arazi gösterin bakalım. (Doğru, sesleri)

Sonra beyefendiler, oraya giden memurlar yanlış fikirler vermişlerdir, onlara. Şimdi efendim Koçgiri vukuatı vardır. Koçgiri vukuatının, dolayısıyla Dersim'e taallûku da vardır.

REÎS — Efendim, Sadetten çıkmayınız. (Sadet, sesleri)

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Müsaade buyurun, efendim. Koçgiri hâdisesi bundan çıkmıştır.

REÎS — Hasan Hayri Bey sadetten çıkmayınız, istizah ne ise o mevzu dâhilinde söyleyiniz: Sadetten çıkarsanız kelâmdan menederim, efendim. (Gürültüler)

HASAN HAYRÎ B. (Devamla) — Beyefendi zatiâliniz kimseyi hakkı kelâmdan menedemezsiniz... ('Kâfi' sesleri) Ben ancak milleti tanırım, kimseyi tanımam...

REÎS — Efendim, sadetten çıkan her mebusu kelâmdan menetmek Riyasetin hakkıdır, dedim. Ben menederim dedim, menettim demedim, buyurun söyleyin; (Müzakere kâfi, sesleri) müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Millet kendi hakkını alacaktır. (Gürültüler, ne söyledi? Sözüünü geri alsın, sesleri)

TAHSİN B. (Aydın) — Efendim, müzakerenin kifayetinden sonra bir kişinin söz söylemek hakkı vardır.

ABDULLAH AZMÎ Ef. (Eskişehir) — Sözüünü geri alsın. (Sözüünü geri alsın, sesleri)

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Hasan Hayri Bey bu kürsüye gelip sözünü geri al.

REÎS — Hacı Şükrü Bey ben size söz vermedim. (Gürültüler)

ŞEVKÎ B. (İçel) — Millet diyor efendim. Dersim demiyor yahu, bu haksızlıktır.

HÜSEYİN AVNÎ B. (Erzurum) — Sözde ehemmiyet yok, arkadaşlarımız anlamadı.

REÎS — Efendim susunuz, rica ederim. Bir sui-tefehüm (yanlış anlama, N.Ö.) var.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Efendiler! Dersim lâfi kullanmadım, niçin Dersim diyorsunuz? Ben millet diyorum. Millet

denince Hükümete karşı değildir. Efendiler ben millet dedim ki, Hükümette fesat yapan memurine karşıdır. Yoksa başka bir şey demedim. Hükümet milletindir.

REÎS — Efendim, mesele kalmamıştır. Beş teklif vardır.

ŞAHSÎN B. (Aydın) — Kifayeti müzakereden sonra bir kişi söz söyleyebilir, efendim.

REÎS — Efendim, müzakere kâfi görüldü, kifayeti müzakereden sonra bir kimse söz söyleyemez. Yedi takrir var. Üçü, müzakere kâfidir, ruznameye geçilmesini teklif ediyor. Dördü de izaha kâfidir, Dâhiliye Vekiline itimat edilerek... (itimat mevzuubahis değil, sedaları)

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — İtimat veyahut ademi itimadı (itimatsızlık, N.Ö.) mevzuu bahsetmiyorum. Sırf bir hakikati söyledim.

ŞEVKÎ B. (İçel) — İstizahlar itimat veyahut ademi itimat ile neticelenir.

DÂHİLÎYE VEKİLİ FETHÎ B. (İstanbul) — Efendim, sahibi takrir verdiği suallerden dolayı bana itimat etmiyorsa ve söylediğim sözlerden dolayı ademi itimat fikrini hâsıl etmiş ise, evvelâ kendisinin reyini soruyorum. O zaman Meclisi Âlinizden itimat talep ederim. Yalnız şunu hatırlatmak isterim ki; bu vukuatın ekserisi iki seneden beri hâsıl olan şeylerdir. Eğer kendilerinde böyle bir fikir yoksa ruzname-i müzakerata (müzakere gündemi-ne, N.Ö.) geçmek suretiyle iktifa edilebilir.

HASAN HAYRÎ B. (Dersim) — Bu vukuatın ekserisi ve hattâ cümlesi Fethi Beyefendinin zamanından evvel olmuştur. Bundan maksat itimat veyahut ademi itimat meselesi değildir. Ancak bunları tashih buyurmaları için rica ediyorum.

REÎS — Ruzname-i müzakerata geçilmesini kabul edenler, lütfen el kaldırsın. Ekseriyeti azîme ile kabul edilmiştir.

Konuşmalarda dikkati çeken hususlardan birisi de Hasan Hayri Bey'in aşar vergisi hakkındaki sözlerinin içinde “.. Hakikatte Rüşdü Beyin kayımpederine verilmiştir. Sonra bunun

yüzünden Elcezire Cephesi Kumandanından vaki olan şikâyetler üzerine vali dâhil olduğu halde, bunlar işten el çektirilmiş. Mazhar Müfid Bey bu yüzden azledilmiştir” demesidir. Böyle bir soruşturma konusu olmadığı gibi Mazhar Müfit (Kansu) tarihinde her zaman saygın bir yer edinmiştir. Heyeti Temsiliye üyesidir. Daha sonra milletvekilliği yapmıştır. Ancak, gerçekten de o günlerin kayıtlarında Mazhar Müfit Bey'in azledilerek yerine Abdülkadir Bey'in atanmış olduğu görülmektedir.

Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey, Abdülkadir Bey'in de bölgede bulundurulmasından rahatsızdır. Bölge Müfettişi olarak atanmasından ve bölgedeki tüm illerde karar sahibi olmasından çok çekinir. Hükümet kanadında böyle bir düşüncenin olduğu biçiminde söylentiler yayılmıştır.

Hasan Hayri Bey'in korktuğu başına gelmez: Abdülkadir Bey Ankara Valiliğine atanacaktır.

Abdülkadir Bey Elazığ Valiliği görevi bittikten sonra, herhâlde almış olduğu talimat gereği Musul Vali ve Kumandanı sıfatıyla Elazığ'da oturmayı sürdürmüştür. Bir süre sonra Ankara Valisi olacaktır. Aşağıdaki atama emrinde dikkat edilirse, Abdülkadir Bey'in Musul Valiliği unvanı sürmektedir.

Ancak, bu atamayla birlikte, Musul'da bir Mülki İdare bulundurulması konusu artık gündemden çıkar.

Mustafa Kemal bundan sonra Musul konusunda yeni bir strateji uygular. Antep Harbi kahramanı Özdemir Bey kumandasında, Musul çevresindeki yerel halktan İngilizlere karşı direniş örgütlenir. Gerilla taktikleriyle işgalcilere önce kök söktüren Özdemir Bey de ancak bir yıl kadar dayanabilir. Lozan'da ise Musul'u kesin olarak kaybederiz.

ABDÜLKADİR BEY ÖNCESİNDE ANKARA VALİLİĞİ

16.04.1922 tarihine kadar Ankara Valisi İhsan Bey'dir. Belirtilen tarihin iki hafta öncesinde, TBMM'de İhsan Bey'in liyakatine dair sıkı görüşmeler yapılmaktadır. Dâhiliye Vekili valisini savunmaktadır.

On sekizinci İçtima

4.1338 Cumartesi Sualler - Cevaplar

BÎRÎNCÎ CELSE

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Beyin, Ankara Valisi İhsan Bey'e dair suali ve Dâhiliye Vekili Fethi Beyin bütçe vesilesiyle cevabı

TUNALI HİLMÎ B. (Devamla) — .. Dâhiliye Vekili Bey burada olsun ve evvelce verdiğim takrirlere cevap ita etsin. Çünkü Maarif Vekili olan Vehbi Bey Dâhiliye Vekâleti Vekilliğine geçmezden iki üç gün evvel bana hükümet konağında tesadüfle şöyle bir gerilerek hay Allah senden razı olsun azizim dedi. Bu adamın hakkında, aleyhinde, bir an evvel kaldırılmasını Sıhhiye Vekili de yazdı, ben de yazdım. İnşallah seninle de uğraşır şu adamı kaldırırız. Zira ne mektep kaldı; ne bir şey kaldı. Kim dedim. Ankara. Valisi dedi. Ben de ona orada hay Allah sizden de razı olsun dedim.

SALÎH Ef. (Erzurum) — Ankara Valisi namuslu bir validir. Kanunşinas bir adamdır. İşgüzar bir adamdır.

NUSRET Ef. (Erzurum) — Ankara Valisinden pek bahsetme Hilmi Bey!

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Efendiler Ankara Valisinin namusundan bahseden arkadaşımıza karşı derim ki, o zatın namussuzluğundan bahsetmek arzusunda bulundum mu? İstirham ederim arkadaşlar. Diyorum ki, Dâhiliye Vekâleti vekili olan be-

yefendi hemen fırsattan istifade ile hakkı ihkak ederek (yerine getirerek, N.Ö.) bizzat kendisi muamele-i lazımede bulunarak kendisini de başka bir suretle teselli etsin. Heyhat asil olan vekil bey teşrif ettiler. Cevap yine yok. Bizim takrirler nerede? Yok mu haberi! Hayır var. Fakat cevap yok.

Arkadaşlar maatteessüf burada beni yine tekrar etmek mecburiyetinde bulunduran Salih Bey iyice dinlesin. Ankara Valisi temin ediyorum ki, iddia ediyorum ki, vicdanımla eminim ki zira bunu söyleyen zat gayet namuslu bir askerdir. Ankara valisi eski zihniyette, Kurunuvüsta zihniyetinde bir adamdır. (Şiddetli gürültüler) (Bilâkis sedaları) Ben fikrimi söylüyorum.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Delilini irae edeceğin (göstereceğin, N.Ö.) bir adam hakkında söz söyleme.

TUNALI HİLMİ B. (Davamlı) — Arkadaşlar, Sakarya harbinde... (Gürültüler, ayak patırtıları) Arkadaşlar, müsaade buyurunuz. Sözümü taksir ediyorum. Dinleyiniz. (Devamlı ayak patırtıları)

ESAD B. (Lâzistan) — Sözünü geri alsın.

TUNALI HİLMİ B. (Devamlı) — Hayır katiyen, müsaade buyurunuz.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) — İstirham ederiz, Reis Bey sözünü geri akın.

ABDÜLHAK TEVFİK B. (Dersim) — Hakkiyle söylüyor.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) — Yani mütedeyyin (dindar, N.Ö.) olması itibariyle..

REİS — Rica ederim karışmayınız; gürültü oluyor.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, müsaade buyurun izah edeyim. Meselâ bendeniz bir şahıstan bahsettim. Fakat âli musallidir (beş vakit namazındadır, N.Ö.), şöyledir veya böyledir diye efal-i şahsiyeden (kişisel işlerden, N.Ö.) bahsettim mi? Ben idareden bahsettim. (Gürültüler) Allah, Allah! Müsaade buyurun efendim izah edeyim. İzah edemezsem sözümü geri alırım. Benim bahsettiğim zihniyetler, zihniyeti şahsiye değil, zihniyeti

idariyedir. Ondaki zihniyet; zihniyeti idariye, bu adamın müstebitliği köylülerin Yahşihan'da aç kalmasına sebep olmuştur. (Gürültüler) (Şahsi sesleri) Müsaade buyurun efendim. Şahıs değildir. (Aslı yoktur, sesleri) Vardır efendim.

NEBİL Ef. (Karahisar Sahib) — Bu kürsüde bu adamın hakkı kelâmı yok mudur? Neden dinlemiyorsunuz? Dinlemeyecek olan efendiler dışarı çıkarlar. Her şey meydana çıkmalıdır.

YAHYA GALİB B. (Kırşehir) — Demek ki, bu adamın namusu ayaklar altına alınıp çiğnenmeli mi? (Devam sedaları)

(Yahya Galip Bey, İhsan Bey'den önce Ankara Valisidir. N.Ö.)

ATIF B. (Bayezid) — Köylüye ot yediren bir valinin bize lüzumu yoktur.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar tahattur ediniz (anımsayınız, N.Ö.). Burada bir mal müdüründen şahsi olarak ne kadar mübahase (diyalog, N.Ö.) geçmiştir? Ve kendisinden ne kadar fena bir surette bahsedilmiştir? Ben hiçbir vakitte şahıstan bahsetmiyorum. Ben arkadaşlarıma hitap ediyorum ve arkadaşlarımla vicdanına soruyorum ve ben bunu bu kürsüden söylediğim zaman hepiniz dinlediniz.

Arkadaşlar fahişeler, umumhanelerde doktorlar tarafından muayene ediliyor ve bunları sâri emrazla malûl oldukları zaman hastaneye gönderiyorlar. Hastanede doktorlar valinin emrini başka türlü ifa etmek mecburiyetiyle, yer yoktur diyorlar. Onlar valiye gidiyorlar. Vali diyor ki; idare-i hususiyenin (750) lira hastaneye borcu vardır. Bu borç ödenmedikçe (Hastane idare-i hususiyenindir. Borcu yoktur sesleri). Bu yedi tane zavallı kadına on beşer liradan birer aylığı peşin yatırmadıkça sizi kabul edemeyiz deniyor. Doktorlar bu yedi fahişeyi umumhaneye iade ediyorlar. Memleketin avladı, memleketin genci, askeri vesairesi orada zehirleniyor. Ey ümmeti Muhammed vekilleri size arz ediyorum. Bu, cinayeti sıhhiyedir.

TAHSİN B. (Aydın) — Arkadaşlar bu bütçenin müzakeresi

öyle bir zamana rast gelmiştir ki; dertlerin izahından meskût geçmeyi daha evlâ addederim. Yoksa hükümetin ilâmaşallah ne tarafından tutsan elinde kalacak. Zaman, hal buna müsait olmadığından dolayı fazla teşrihatta (ayrıntı, N.Ö.) bulunmayacağım. Yalnız vali beyefendi hakkında söz sırası geldiğinden bendeniz de bir şey arz edeceğim. Bundan zannedersem vali beyefendinin idare-i hükümet hususundaki zihniyeti anlaşılır.

Bir gün Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendinin yanına gitmiştim. O sırada Dâhiliye Müsteşarı Hâmid Beyefendi geldiler ve buradaki muhacirinden birkaç aile memleketteki izdiham', kesafeti bir parça tahfif etmek için vali tarafından Kastamonu'ya gönderilmek isteniliyor. Bunların kimsesi yok, buraya zorla yerleşmişler, bunların buradan tebidi (uzaklaştırılması, N.Ö.) her hâlde muvafık-ı adalet ve merhamet değildir. Bundan sarfinazar etmesi için ben kendisine meram anlatamadım Lütfen zatıâliniz kendilerine emrediniz.. Sonra Fethi Beyefendi Hazretleri telefonla valiye sordular. Böyle birtakım kadınlar buradan gönderiliyor diyorlar aslı var mıdır? «evet, vardır.», Niçin gönderiliyor? «Efendim, kalabalık çoğaldı. Bunu bir parça tahfif etmek için buna lüzum gördük.» dedi. Sonra Fethi Beyefendi itiraz ettiler. Bunun üzerine o işin önünü aldılar. Bir kere bunlar kadın, saniyen Türk, salisen İslâm, rabian (dördüncü, N.Ö.) yanlarında erkekleri yok, bir kere buraya çıkmışlar, bunların Kastamonu'ya gitmesi ne kadara mal olacağı malûm, bunun üzerine bir gün dedim ki; Amerika'dan dünyanın müntehasından buraya gelen bir adam şu saatte kanuna itaat etmek şartıyla burada yaşamak hakkını haiz değil midir? Neden bu kadınları buradan göndermeye teşebbüs ediyorsunuz? işte valinin zihniyeti ve kabiliyeti idariyesi bundan ibarettir. Artık ne söylenece azdır. Fakat zaman buna müsait değildir. Artık bunu Heyeti Celile takdir etsin.

HASAN BASKI B. (Karesi) — Efendiler; bu bütçe müzakerelerinde fer'e ait mesailden (sorunlardan, N.Ö.) ziyade asla müteallik noktaları hedef ittihaz etmek lâzım gelir. Burada teferru-

attan, eşhastan, şahsiyattan bahsetmek zannederim ki, o kadar doğru değildir.

ATIF B. (Bayezid) — Meselenin ehemmiyetine göre bahsedilmeli.

HASAN BASRÎ B. (Devamla) — Hattâ mümkün olsa, bu kürsüden, Mecliste hakkı müdafaası olmayan zevatın ismini mevzu bahsetmek bile tecviz edilmemelidir.

LÛTFÎ B. (Malatya) — Herkesin ağzını kapayacak mısınız?

REÎS — Müsaade buyurun efendim, şunu tekrar etmek mecburiyetindeyim ki; ahkâmına itaate mecbur olduğumuz Nizamname-i Dâhilî, şahsiyattan bahsetmeyi suret-i katiyede men etmiştir. Yalnız vakayı itibariyle vekilin nazarı dikkati celp olunur. Yoksa Mecliste mevcut olmayan şahıslardan bahsedilmez.

ALÎ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendim, bendeniz bütçenin heyeti umumiyesi hakkında evvelce söylemiştim. Fakat Tunalı Hilmi Bey biraderimizin söylediği bazı sözler hakkında birkaç kelime söylemek isterim. Memurini idamenin her hangi birinin umur ve muamelâtına ait olan bir vakayı hikâye ederek söz söylenir. Fakat şu Mecliste hakkı müdafaası olmayan bir memurun hakkında söz söylenmez.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Katiyen reddederim.

ALÎ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Müsaade ediniz. Hepinizi işhad ediyorum. Ankara Valisi İhsan Bey bu Meclis teşekkül etmeden evvel Heyeti Temsiliyede bulunmuş. Onların zihniyetiyle malûl bir zattır. İlim ve irfan sahibidir, idare adamıdır, namuskâr bir zattır. Binaenaleyh Hilmi Beyin buna izafe etmek istediği zihniyeti onun namına vekâleten ben reddediyorum. Çünkü onun burada söylemeye salâhiyeti yoktur. Onun için ben burada diyorum ki, onun zihniyeti bizimkinin aynıdır, hiçbir farkı yoktur, efendiler.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Köylülere ot yediren bir adam bu zamanda vali olamaz.

ALÎ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Yalnız İhsan Bey bu memlekette

*uzun müddet mebusluk etmiş bir zattır. Her halde bunun hakkın-
da fazla söz söylemek istemem. Onu tanıyan pek çok kimseler
vardır. Yalnız şunu söyleyeyim ki İhsan Bey kanunperverdir. Bazı
arkadaşlarımızın ihtimal ki, kendisine vuku bulan teklifatını isaf
etmediği içindir ki, aleyhinde bulunuyorlar. (Gürültüler) Ben
biliorum. Çünkü filân evi bana tahliye ettirin diyen arkadaşla-
rımız vardır. Efendiler, bunun için ihsan Beyin aleyhinde bulu-
nulmuştur. Mesele budur.*

*HÜSEYİN AVNÎ B. (Erzurum) —Efendiler, her mebus kar-
şısında vekili görür. Dolayısıyla her memur hakkında, yaptığı
hatadan dolayı, burada serbestçe bahseder. Yoksa şahıs mev-
zuubahis değildir, mesele mevzuubahistir. Meselâ filân efendi
filân, cürmü yaptı, filân memur filân kanunsuzluğu yaptı. Bu-
rada memurun hakkı kelâmı yoktur. Onun vekili hamisi bulunan
vekili vardır. O memur dolayısıyla bizim arkadaşımız, bizim me-
murumuzdur. Onun müdafii de vekili meşrudur. Yoksa bir mebus
burada şahısları müdafaa ederse bunun sonu çıkmaz. Bir mebus
şahsiyeti dolayısıyla değil, vazifesi dolayısıyla her şey söyler
efendiler. (Bravo sesleri).*

TUNALI HİLMÎ B. — Köylülere «Ot yesinler» demiştir.

*DÂHİLİYE VEKİLİ FETHÎ B. (İstanbul) — Süleyman Sırrı
Beyefendinin buyurdıkları doğrudur. Bazı bu gibi şeyleri din-
lemediğimiz içindir ki, Dâhiliye Vekâletine, memurlara şiddetli
hücumlar vaki oluyor. Efendiler bir memleketin siyaseten saade-
ti hususunda en mühim ve en müessir vasıta idare makinesidir.
Hakikaten mükemmel, muntazam idare makinesi o memleketin
refahı ve saadeti için refah ve rahatı namına en ziyade şayanı
arzu olan bir şeydir. Muntazam bir idare makinesi vücuda getir-
mek her memleketin kârı değildir.*

*Efendiler bu gayet güç ve nazik bir meseledir. Lâkin bu ga-
yeye doğru yürümek için çalışmak borcumuzdur. Memurin inti-
habında dikkat ve itina ediyoruz. Şüphe ettiğimiz adamları tayin
etmiyoruz ve hakkında her suretle hüsnü şahadeti olan adamları*

tayin ve intihap ediyoruz. Tayin ettiğimiz memurlarımızın ve yahut evvelce tayin olunan memurların haklarında vaki olacak şikâyetleri tetkik etmek için geçen sene lâğvedilmiş olan heyeti teftişiyeyi bu sene tekrar ihya etmek istiyoruz.

Efendiler, itimat buyurunuz ki, memleketimizde cidden değerli müfettişler ve memurlar vardır. Bunlar vazife ile tavzif olunacak olurlarsa Meclisi Âlinin memurlar hakkındaki nokta-i nazarları fiilen tatbik edilmiş olur. Bahusus bu hususta şikâyet mühim bir miktarda tenkis edilmiş olur. Onun için bütçemizde mevzu olan heyeti teftişiyeyi kabul buyurmanızı bilhassa rica ederim. (Hay hay sesleri) Memurlar hakkında bu umumi olarak şu suretle nokta-i nazarımı bildirdikten sonra edendiler, burada isimleri geçmiş olan; maatteessüf kürsüye gelip kendilerini müdafaa etmek hakkına malik olmayan zevat arzu ederdim ki: Burada isimleri zikredilmek suretiyle tenkit edilmesin. Fakat isimleri zikredildiği için vekil sıfatıyla müdafaa etmek hakkımdır. Hilmi Bey biraderimiz zannederim, haksız bir lisanla Ankara Valisi hakkında şiddetli tenkidatta bulunmuşlardır. Pekâlâ Mecliste o zaman hâsıl olan tezahürat gösteriyor ki, Mecliste vaki olan tenkidat aynı hakikat değildir. Çünkü daha Mecliste iken birçok itirazat vaki olmuştur, İhsan Bey bu davanın daha bidayetinde bütün canı ile, kalbi ile, hissi ile bu davaya merbut kalmış, çalışmış (Nerede çalışmış sedası)..

SALİH Ef. (Erzurum) — Hay hay.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (Devamla) — Vali ihsan Bey gayet vatanperver, kanunperver bir adamdır.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Onu bendeniz tasdik ediyorum.

DÂHİLİYE VEKİLİ FETHİ B. (Devamla) — Bir memurun azil ve nasbi ancak kanun dairesinde olmalıdır. Bu hususta zatîâlinizin buyurduklarınıza hakikaten müteşekkirim. Hakikaten memurlar mevkilerinden emin olurlarsa ancak o zaman müstakilen idare-i umur ederler. Ancak o zaman hukuku ammeyi daha müstakil bir surette muhafaza ederler. Ancak o zaman haklıyı

haksızı tefrik ederler. Bir şikâyetle derhal azil ve tebdil olunacaklarını bilirlerse, her ne taraftan kendilerine bir teklif vaki olursa, kendi menafîini (yararını, N.Ö.) muhafaza etmek kaygısına düşerler ve o tarafa meylederler. Onun için memurlar yalnız kanun nazarında mesul olmalıdır. Yoksa öyle tesirâtı siyasiye ve tesirâtı şahsiye ile bir memurun mevkii olmamalıdır. Ne dereceye kadar muhiktir, Hilmi Beyin şikâyatı bilmiyorum. Fakat buyurdıkları mevad (maddeler, N.Ö.) arasında Valinin mucibi azli olabilecek hiçbir sebebi kanuni yoktur.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Lütfen takririmdeki maddelere cevap veriniz.

DÂHİLÎYE VEKİLİ FETHÎ B. (Devamla) — Yahşihan menzil noktasıyla telefonla konuşurken köylüler için «ot yesin» demişler. Efendiler, Vali ihsan Beyin hamiyetini, vatanperverliğini bilen zevat ihsan Beyin ağzından böyle bir söz çıkmayacağına kanidirler. Böyle bir söz söylememişlerdir. Ve bunu Hilmi Bey her nereden işitmişse katiyen doğru değildir.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Doğrudur. İhsan Beyin sair şeylerini tasdik ederim. Fakat zihniyeti itibariyle bu sözü söylemiştir.

DAHÎLÎYE VEKİLİ FETHÎ B. (Devamla) — Zihniyet için mikyasa yoktur. Fahişeler hakkında dedikleri ise, o da muhtacı tetkiktir. Çünkü İdare-i hususiyeye ait olan hastaneye meccanen (bedava, N.Ö.) herkesin kabul edilmesine imkân yoktur. Bunlardan yalnız ücret talep edilmiştir. Vermedikleri için alınmamışlardır,

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Aylardan beri neden tetkik edilmemiştir.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Efendim dört sualım var. «Mektup sansürü yoktur» buyurdular. Dr. Mustafa Bey biraderimizin şimdi elinde bulunan mektupta sansür var. Sivas'ta gazete apaçık çıkmış; valinin bu hareketi haksızdır; diyorlar. Hakikaten hürriyeti matbuata karşı vaki olan bu tecavüzün neticesi ne oldu?

Üçüncüsü; ben, hattâ zannederim ki, ömrümde tahattur edemem (anımsamam, N.Ö.) ki, haricin tesirine, başkasının içtihadatına (görüşlerine, N.Ö.) mağlup olayım. Ben kendi içtihadatıma mağlup olur ve içtihadatımdan müteessir olan bir adamım.

Binaenaleyh dört ay evvel beni vali İhsan Bey hakkında sual takrirleri vermeye sevk eden içtihadatım, müessirat; fahişe meselesi olmuştur. Ben dört ay evvel takrir vermiş olduğum halde ve o takrirleri burada bertafsil hikâye etmiş olduğum halde şimdiye kadar neden tetkik edilmemiş? Şimdiye kadar neden tehir edilmiştir? Katiyen iddia etmemişimdir ki, vilâyet meccanen hastanelere fahişeleri kabul etsin... Belediye bilâkis bu fahişelerden ayda dört lira Temettü Vergisi alıyor. Böyle iken yine vali bey mucibi nizam on beş lirayı isterim diyor. Ben valiye para istediğinden tahtia etmiyorum, yalnız bir nokta var ki, memleketin sıhhati umumîyesine karşı bir cinayet tertip edileceğine o sâri illetlerle malûl hastalar bir çaresi bulunarak neden hastanelere kabul edilmiyorlar? Yaşasın o polis müdürü ki, umum paraları aldı, onları hastanelere yatırdı ve memleketin evlâdını hastalıklardan kurtardı. (Sual mi, izah mı? sedaları) Vekil bey tebliğ etmedi buyuruyorlar. Hâlbuki dört ay evvel ben bu izahatı verdim.

DÂHİLÎYE VEKİLÎ FETHÎ B. (Devamlı)... — Fahişe meselesine gelince: Bu mesele tetkik olunmuştur ve arz ettiğim veçhile fahişeler hastaneye girmek için müracaat etmişler, bunlar vali tarafından kabul olunmamışlardır. Çünkü birçok fukara adamlar vardı. Onlar meccanen kabul olunmadığı halde gayrimeşru bir meslek ittihaz edenler ve bu suretle temini maişet edenler bittabi bilâ ücret kabul edilemezdi.

TUNALI HÎLMÎ B. (Bolu) — O sualime cevap vermediniz...

HÜSEYİN AVNÎ B. (Erzurum) — Tunalı Hilmi Beyin sualine cevap vermediniz efendim. Bunların cevabını istiyorum.

DÂHİLÎYE VEKİLÎ FETHÎ B. (İstanbul) — Bunların eksiklerinin ikmaline çalışacaktır. Ankara Valisinin tebdil edilmemesi esbabına dair Tunalı Hilmi Bey tarafından verilen sual takriri

var. Ankara Valisinin tebdil edilmemesi esbabını öğrenmek istiyordu. Hâlbuki bunun esbabını evvelemirde bendeniz öğrenmek istiyordum. (Geçmiştir, sedaları)

İhsan Bey hakkında TBMM’de işte böyle yoğun görüşmeler yapılır. İçişleri Bakanı Ankara Valisi İhsan Bey’i sonuna kadar savunur. Ne var ki, 15 gün sonra Vali değişecektir.

Peki, İhsan Bey kimdir?

İhsan Sağlam (1876-1949) Osmanlı Meclis-i Mebusanında Mardin milletvekilliği yapmıştır. 1893’te Piyade Teğmen olarak Harbiye’den mezun olur.

İhsan Bey, Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki Partisi yerine kurulan Teceddüt Fırkası Yönetim Kuruluna seçilmiştir. Millî mücadelenin başlamasıyla Trabzon’a dönerek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti’nde çalışır. TBMM’nin I. Döneminde ise Siverek milletvekilliğine seçilmiştir.

İhsan Bey 19 Mayıs 1920’de Kayseri Mutasarrıflığına tayin edilince, “Nizab-ı Müzakere Kanunu” memurlukla milletvekilliğinin bir kişi üzerine bulunmasını yasakladığından milletvekilliğinden çekilir. 17 Kasım 1920’de Ankara Valiliğine, 19 Nisan 1922’de Zonguldak Mutasarrıflığına atanır. 1923’te Ergani milletvekili seçilmiştir.

İhsan Bey’in kıyasıyla eleştirildiği aynı görüşmelerde bazı milletvekilleri tarafından –Valilik görevi sona erdiği hâlde Elazığ’da oturmayı sürdürdüğü için– yüklenilen Abdülkadir Bey de Ankara Valiliğine atanır. Onun hakkındaki TBMM görüşmeleri de, bir önceki “Milli Mücadelenin Elazığ Valisi Abdülkadir Bey” bölümünde aktarılmıştır.

Milli Mücadele döneminde aslında bürokraside sürekli değişikliklerin yapıldığı gözlenir. Ankara’yı aşağıdaki 5 adet kayıta ele alalım.

Ankara Valiliğine ilk atanan Yahya Galip’tir. Mustafa Kemal’i Dikmen sırtlarında karşılayan Ankara halkı örgütlenerek önce İstanbul yanlısı Muhittin Paşa’yı uzaklaştırmış, Defterdar

Yahya Galip'i Valiliğe getirmiştir. Meclis bu işlemi 6.5.1920 tarihinde tescil eder. Yahya Galip ne yaptıysa, 1 ay sonra azledilir!

Yahya Galip o yıl Ağustos'ta yapılan seçimlerde Kırşehir milletvekili seçildikten bir süre sonra 17.11.1920 tarihinde Valiliğe yeni bir atama yapılır: İhsan Bey.

23.3.1921 tarihinde ise Esat Bey vali olur. Aşağıda Abdülkadir Bey'in Ankara Valiliğine atama emrinde mevcut vali olarak İhsan Bey'in adının geçmesi, Esat Bey'den sonra İhsan Bey'in yeniden Ankara Valiliğine getirilmiş olabileceğini akla getirir.

Esat Bey hakkında da biraz bilgi vermek gerekiyor. İşgal altındaki İstanbul'un emniyet müdürüdür: Anadolu'ya gizli olarak silah ve cephane sevk eden Karakol Cemiyetine, işgal kuvvetlerini de idare ederek, önemli yardım ve destek vermiş; iş ortaya çıkınca da Anadolu'ya geçmiştir.

TBMM Yönetimi, işgalin kalkmasından sonra İstanbul Emniyetine yeni düzen getirmiş, 24 Şubat 1923'te "İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi" lağvedilerek, yerine Ankara'daki Emniyet Umumiye Müdürlüğü'ne bağlı ve İl Teşkilatları düzeyinde İstanbul Polis Müdürlüğü kurulmuştur.

Ankara Valiliği trafiğine yeniden dönüyoruz.

Tarih: 6/5/1920 Sayı: 1 Dosya: 71-1 Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 1.1..1.

Ankara Valiliği'ne Yahya Galip (Kargı)'in tayini.

Tarih: 12/6/1920 Sayı: 28 M Dosya: 71-5 Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 1.2..10.

Ankara Valisi Yahya Galip (Kargı)'in azli.

Tarih: 17/11/1920 Sayı: 356 Dosya: 71-12 Fon Kodu:

18.1.1 Yer No: 1.19..13.

Ankara Valiliği'ne Kayseri Mutasarrıfı İhsan Bey'in tayini.

Tarih: 30/11/1920 Sayı: 402 Dosya: 71-13 Fon Kodu:

18.1.1 Yer No: 2.21..19.

Azledilmiş valilerden olan Ankara eski Valisi Yahya Galip ile Van eski Valisi Midhat'ın çalıştırılmalarının uygun olacağı

Tarih: 23/3/1921 Sayı: 768 Dosya: 71-18 Fon Kodu:

18.1.1 Yer No: 2.40..15.

Diyarbakır Valisi Mazhar'ın emekliye sevki, yerine Ankara Valisi İhsan'ın nakli ile Ankara Valiliği'ne Emniyet Umum Müdürü Esad'ın tayini

Abdülkadir Bey'in Ankara Valiliğine Atanması

Tarih: 16/4/1922 Sayı: 1513 Dosya: 71-71 Fon Kodu:

18.1.1 Yer No: 4.54..9.

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri) 30..18.1.1/7.27..16.; 17.; 7.27..18.; 7.27..19.

*Zonguldak Mutasarrıflığına Ankara Valisi İhsan Bey'in, Ankara Valiliği'ne de **Musul eski Valisi Abdülkadir Bey**'in tayini.*

16.04.1922 tarihinde Abdülkadir Bey Valiliğe atandığında Başvekil Fevzi Paşa, Dâhiliye Vekili Fethi Bey'dir.

Milli Mücadelede Ankara Valiliği asayiş, protokol gibi önemli yönetimlerin yanı sıra bir lojistik planlamanın da merkezi olmak durumundadır.

Aşağıda sunulan kayıтта Abdülkadir Bey'in göreve başlar başlamaz karşısına çıkan bir uluslararası soruna ilişkin bilgi yer almaktadır.

"1920'li yılların başlarında Rusya'da çok ciddi bir kuraklık ve açlık felâketi yaşanmıştır. Bu felâketten ise Kırım ve İdil havzasındaki Türkler, Kazan Türkleri oldukça fazla etkilenmişler idi. Karadeniz'in kuzeyindeki kardeşlerinin feryatlarını duyan ve acılarını kendi canında hisseden Anadolu Türkleri ise bu faciaya asla duyarsız kalmadı.

"stelik bu günlerde, İstiklal Savaşı'nın en kritik dönemecine girilmiş, aşağı-yukarı 10 yıldır kesintisiz savaş hâlinde olan bir millet, vatan savunmasında artık en son imkânlarını seferber ediyordu. Bu imkânsızlıklar içinde, TBMM ve Anadolu Türklüğü yardımsever bir millet ve devlet geleneğinin bir devamı olarak, elinden geldiğince aç kardeşlerinin yardımına koştı.

"Geçmişte yaşanan bu dostluk ve yardımlaşma örnekleri,

*şüphesiz günümüz için de Türkiye ile Rusya-Ukrayna ve bu coğrafyada yaşayan insanların dostluk ve kardeşlik duygularının ve iyi ilişkilerin gelişmesinde fevkalâde önemli bir referans olarak karşımızda duruyor.”**

“Kısa bir süre sonra da Muhtar Kırım Hükümeti yardım toplamak amacıyla Sabri Ayvazof ve Nedim Bey’i Türkiye’ye gönderdi. Heyet 1922 Nisan ayının son haftasında Ankara’ya geldi. Menteşe Mebusu Doktor Tevfik Rüşdi Bey açlara yardım için bir genel bir de Ankara’ya mahsus iki yardım heyetinin oluşturulmasını teklif etti ve teklif çoğunlukla kabul edildi.

“Merkez Heyete, Hacı Bayram Caddesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti binasında bir oda tahsis edildi.

*“Ankara Heyetinde ise; Müftü Rıfat, Vali Abdülkadir, Bulgurluzade Mehmet Efendi, Attarzade Rasim Efendi, Hatifzade Mehmet Efendi, Bursa Mebusu Necati Bey yer aldılar.”***

“Merkez Heyetin hemen ertesi gün 25 Nisan’da yaptığı toplantıda; Kırım’da açlıkla pençelesen çocukların mümkün olabilecek miktarının Anadolu’ya nakli ile münasip köylere ve evlere dağıtılması kararlaştırıldı.

“Sabri Ayvazof vasıtasıyla Kırım’daki teşkilata müracaat edip ilk aşamada yaşları 8 ve yukarı olan kimsesiz ve aç çocukların getirilip bu tecrübeden sonra diğer yaşların getirilmesinin düşünülmesi planlandı. 24 Mayıs 1922 günü İtalya bandıralı Galiçya vapuru ile Kırım’a 1000 çuval daha un gönderildi.”

Milli Mücadeledeki en büyük destekçimiz Sovyetler Birliği-ne de, Ankara Hükümeti zor günlerinde elinden gelen yardımı yapmaktadır.

* Nuri Köstüklü Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Kazan Devlet Üniversitesi Avrasya Uluslararası Araştırmalar Merkezi’nce, 19-21 Mayıs 2011 tarihlerinde Kazan’da düzenlenen “Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikasında Kemalizm” konulu Uluslararası Konferans’ta bildiri olarak sunulmuştur.

** Yenigün, 25, 26 Nisan 1922

Ankara aynı zamanda Köşk demektir. Ankara Valisinin en önemli çalışma alanlarının içinde Köşk protokolü de vardır. Abdülkadir Bey'in döneminde Köşkte ilginç ve kritik olaylar yaşanır.

Köşkün hanımefendisi Fikriye Hanım tedavi için 1923 başında Münih'e gönderilir. Ocak ayının sonunda ise Latife Hanım Mustafa Kemal'in eşidir. Fikriye Hanım'ın Köşke geri gelişi ve intiharı Abdülkadir Bey'in azlinden sonradır.

Abdülkadir Bey'in Ankara Valiliği sırasında karşılaştığı en önemli asayiş sorunu II. Grup lideri Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in 1923 yılının 26 Mart gününde Topal Osman tarafından öldürülmesidir.

Başbakan Rauf Orbay anılarında şöyle yazıyor:

"Derhal arama emri verdim. Ankara Valisi Abdülkadir Bey, Jandarma Komutanı, Polis Müdür ve bütün güvenlik kuvvetleri seferber oldukları halde, hatta kendi arabamı da arama işlerine verdiğim halde iz bile bulunamadı."

Devamlı aramalar sonunda, arama ekibine bağlı jandarmaların, ana yoldan ayrılan araba izlerini tarlada sürdürmeleri sırasında, yeni kazılmış bir çukurda Ali Şükrü Bey'in ölüsüne rastlanır. Yapılan hızlı soruşturmalar gerçeği ortaya çıkarır: katil Milli Mücadele kahramanlarından Topal Osman'dır.

Topal Osman ancak Köşk yakınlarında sıkı bir çatışma sonunda ve ölü olarak ele geçer. Çatışma sırasında Topal Osman ve adamlarının bir delilik yapma olasılığına karşı, Mustafa Kemal Paşa çarşaf giydirilerek, kadın kılığında, yeni evlendiği eşi Latife Hanım'la birlikte Köşkten uzaklaştırılmıştır.

Büyük Taarruz sırasında da Ankara'nın Valisi olan Abdülkadir Bey, bu göreve atandıktan 16 ay sonra azledilir.

Kararnamenin tarihinden 4 gün önce Rauf Bey Hükümeti istifa etmiş, 6 gün sonra da Fethi Bey Hükümeti kurulmuştur. Yenisi kurulana kadar eski hükümetin vekâlet edeceği kabulüyle, Başvekil Rauf Bey ve onun Dâhiliye Vekili Fethi Bey tarafından

Abdülkadir Bey ncesinde Ankara Valiliği

görevden alındığı düşüncesi herhâlde doğru bir yaklaşımdır.

Abdülkadir Bey'in, kısa bir süre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda ve ileride İzmir Suikastında, adının birlikte anılacağı Rauf Bey'in hışmına niye uğradığı da bir soru işareti olarak kalacaktır. Azledilmesi belki de, doğrudan TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in bir tasarrufudur.

Sonuç olarak, Milli Mücadelenin Ankara Valisi Abdülkadir Bey Cumhuriyetin ilk Başkent Valisi olamayacaktır. Ankara henüz başkent ilan edilmemiştir. Ancak, valilik döneminde 26 Ağustos-9 Eylül 1922 Büyük Taarruz ve 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşmasının hazırlarını yaşamıştır.

Tarih: 8/8/1923 Sayı: 2655 Dosya: 71-140 Fon Kodu:

18.1.1 Yer No: 7.27..16.

Ankara Valisi Abdülkadir'in azledilmesi ve yerine Emniyet Umum Müdürü Murat'ın, İzmir Mutasarrıflığına da Aydın Mutasarrıfı Vehbi'nin tayinleri.

ABDÜLKADİR BEY GÖZDEN DÜŞTÜKTEN SONRA

Abdülkadir Bey gözden düşmüş, Ankara Valiliği'nden alınmıştır. Bunun neye dayandığı bilinmemektedir. İTC'nin, sonra da Milli Mücadele'nin askeri-sivil görev adamının 8 Ağustos 1923 tarihine gelinirken Mustafa Kemal veya yanındakilere ters gelen davranışı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Unutmamak gerekir ki, bu insanlar günümüzün beklenen bürokrat davranışlarını göstermezler. Kelle koltukta, yurt için doğru bildiklerini yapma geleneğinden gelirler. Abdülkadir Bey'in geçtiği yollardan, gönüllü olarak kaç kişi geçebilir? Bu yapıları nedeniyle, üstlerindeki siyasal otoriteyle çekinmeden ters düşebilecekleri her zaman olasıdır. Kitabın önceki bölümlerinde Elazığ ve Ankara valiliklerinde alışılmadık sıklıkta görülen azil ve atamaların da nedeni belki de bu tür çekişmelerdir.

Abdülkadir Bey'in Ankara Valiliği sırasında kentte bilinen en önemli aykırı olay 26 Mart 1923 gününde Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey'in Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesidir. Devamında, Topal Osman Köşk yakınlarında çatışmada öldürülür. Abdülkadir Bey'in önleme, istihbarat, yakalama veya izleme konularında belki de bir başarısızlığı olmuştur. Peki, böyle bir durumda görevden almak için dört buçuk ay beklenir mi?

Bu arada TBMM'de ve sivil kamuoyunda bir muhalefet örgütlenmesi de vardır.

"İstanbul'da yayımlanan Tanin'de Hüseyin Cahit Bey, başyazarlarıyla muhalefetin sözcülüğünü adeta üstlenmişti. Gene aynı dönemde, Velit Ebüzziya, Ahmet Emin, Lütü Fikri de ya-

zılarıyla Ankara'yı adeta bombardıman ediyorlardı. Bir ara İstanbul'daki muhalif gazeteciler İstiklal Mahkemesinin huzuruna çıkarıldılar (18-25 Aralık 1923). Bu mahkemede birçok kişi daha yargılanmıştır. 'Gazeteciler Davası' olarak döneminde büyük yankılar uyandıran yargılama sonucunda sanıkların hemen hepsi beraat etmiştir.

"1924 yılının ikinci yansında TBMM içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalif parti kuruldu. Parti'nin önde gelenleri Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşalarla Dr. Adnan'dı (Adivar). İttihatçılardan eski Ankara Valisi Abdülkadir, birinci dönem Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit, eski Maarif Nazırı Şükrü Beyler de partiye fiili olarak destek vermekte, Meclis içinde ve dışında etkin bir muhalefeti sürdürmekteydiler. İstanbul'da yayınlanan Tanin, Tevhid-i Efkâr, Vatan vb. gibi gazeteler de bu muhalefeti arkalayan yazılar yayınlamaktaydılar.

"Gazetecilerin İstiklal Mahkemesindeki yargılanmasının beraatla sonuçlanması muhalefeti daha bir güçlendirdi. Halk Fırkası'ndaki aşırı şiddet yanlısı milletvekillerinin desteklediği İsmet Paşa Hükümeti'nin istifa ederek yerine ılımlı Fethi Bey Kabinesi'nin gelmesi ülkedeki havayı biraz yumuşattı. Ne ki, Meclis'te büyük bir çoğunluğa sahip olan Halk Fırkası durumdan ve gelişmelerden memnun değildi. Nitekim doğudaki Şeyh Sait İsyanı bahane edilerek (bahane deyimini Fethi Bey Kabinesi'nin de bu konuda sıkıyönetim ilanı gibi gerekli kararları aldığını düşünerek kullanıyoruz) Fethi Bey istifa ettirildi. Yerine İsmet Paşa Kabinesi geldi.

"İsmet Paşa güvenoyu aldığı anda Meclis'e sunduğu 'Takrir-i Sükûn' yasası ve bu yasa gereği kurduğu 'İstiklal Mahkemeleri' ile muhalefeti susturdu."

"İttihatçıları böylesine yargılayan, cezalandıran Halk Fırkası, daha sonra Kara Kemal'in yakın mesai arkadaşı Memduh Şevket'i (Esental) parti genel sekreterliğine bile getirebilmiştir. Rauf Bey milletvekili seçilmiştir. Milletvekili seçilen diğer İtti-

hatçılar şunlardır:

Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Mersinli Cemal Paşa, Mithat Şükrü Bleda, Hüseyin Cahit Yalçın. Hüseyin Cahit 1950-1957 döneminde, muhalefetteki Halk Partisi'nin en güvendiği yazarı hâline gelmiştir. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti de, bünyesinde, başta Mahmut Celal Bayar olmak üzere birçok İttihatçıyı barındırmıştır.

"İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İttihatçıların bu iade-i itibarını anılarında şöyle değerlendirmiştir:

*"... Otorite bakımından birinin diğerine uyması icap eder. Uymayı kabul edersen beraber olursun, uymayı kabul etmezsen ve siyaset hayatında kalırsan, karşısına geçip mücadele ediyorsun. Bu mücadele yapılırken, medeni ve ileri bir seviye mevcutsa, ayrılık makul ölçüler içinde kalabiliyor ve taraflar münasebette bulunabiliyorlar. Siyasi seviye uygun değilse, aradaki ayrılık tamir edilmez bir istikamette düğümleniyor. Tabiat hadisesi olarak, sosyal hadise olarak, siyasi çatışmaların seyri budur. Uzun tecrübelerden, birçok misallerden sonra, bende bu kanaat hâsıl olmuştur".**

Ankara Valiliği görevinden alınan Abdülkadir için bir başka görevin düşünülmesi de olasıdır. Belki de bu görevden ayrılması kararının çok da radikal bir nedeni bulunmamaktadır. Tekrar çalıştırılmasına izin verilir. Fethi Bey Başvekil, Mehmet Cemil Bey (Uybadın) Dâhiliye Vekilidir.

Tarih: 17/10/1923 Sayı: 2855 Dosya: 71-160 Fon Kodu:

18.1.1 Yer No: 7.37..18.

*İdareten görevden alınan **Ankara eski Valisi Abdülkadir**'in çalıştırılmasına izin verilmesi.*

Ne var ki, çalıştırılmasına izin verilse de Abdülkadir Bey'in yeni bir kamu görevine ilişkin bir bilgiye ulaşılammıştır. Aksine sürpriz bir biçimde hakkında aşağıda göreceğiniz soruştur-

* İttihat ve Terakki, Tevfik Çavdar

malar başlar.

29 Ekim’de Cumhuriyet ilan edilir ve yeni hükümet göreve başlar. Başvekil İsmet Paşa, Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek) olur. İsmet Paşa’nın yıllar sonra yazdırdığı hatıralarında Abdülkadir Bey’i çok iyi sözlerle anlattığı da bilinmektedir. Ne var ki, yeni hükümet dönemi de Abdülkadir Bey için uğurlu gelmez.

İlk Suçlamalar

Ne olduysa, Abdülkadir Bey hakkında birden müthiş suçlamalarla İstiklal Mahkemesinde dava açılır. Dava aslında Eski Teşkilat-ı Mahsusa üyelerini kapsamaktadır.

Bu dava, muhalif İttihatçıların kanlı bir şekilde tasfiyesinin ilk işareti olarak da okunabilir. Sulama çok ciddi: Mustafa Kemal’e ve Cumhuriyete suikast tertip etmek!

Abdülkadir Bey gıyaben yargılanmaktadır; herhâlde –hakkında tutuklama kararı çıkaran Damat Ferit hükümeti döneminde olduğu gibi– yine kaçaktır.

Eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey’le birlikte Dayı Mesut (Gürbüz), eski sandalcılar khyası Ali Osman, Rizeli Hasan Kâhya, Yenibaheli şükrü, Komünist Mehmet (Ziya Hurşit’in Dayısı) ve daha başkalarının bulunduğu bir grup davada yargılanmaktadır.

*“İstiklal Mahkemesi görevini sürdürüyor. Ali Osman, Hasan, İlyas Sami ve Mehmed’in muhakemeleri icra edilmiştir. Müddeiumumi Vasıf Bey iddianamesinde mazmunları (zanlılar), Reis-i Cumhuriyet Gazi Paşa hazretlerine ve cumhuriyete suikast tertip etmek, eşhas-ı muhtelifeyi hıyanet-i vataniyeye teşvik etmekle suçlamıştır. “**Sabık Ankara Valisi Abdülkadir Bey** ve **İstanbul Mebus-ı Sabıkı şükrü Bey** ise gıyaben yargılanacaklardır.”**

şükrü ve Abdülkadir Beyler yakalanamamıştır. Abdülkadir Bey kanun kaçağı olarak yaşamakta deneyimlidir.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı: 1018, 12.01.1924

Bu kişilerin firarının suçluluklarından kaynaklandığını vurgulayan Savcı ilk iddianamesinde şöyle der:

“Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve Cumhuriyete suikast yapmak üzere çalıştıkları ve muhtelif zamanlarda muhtelif şahısları sırren (gizlice) ve kavlen (sözle) vatani hıyanete tahrik ettikleri haber alınması üzerine nezaret altına alınan Ali Osman, İlyas Sami, İbrahim, Dayı Mesut ve Komünist Mehmet efendilerin ilk ifadelerini muhtevi olan evrakı takdim ediyorum. Muhtelif şahitlerin ifadelerinden Ali Osman’ın böyle bir teşkilat için çalıştığı ve bazı şahitlerin ifadelerinden Kâhya Hasan’ın da bu teşkilat ile alâkadar olduğu anlaşılmaktadır.

Savcı, *“Hiyanet-i Vataniye Kanunu’nun üçüncü maddesine tevfiikan bu ikisinin mevkufen muhakemelerinin icrasını ve diğerlerinin gayri mevkuf olarak muhakeme edilmelerini ve nezaret altında bulunduklarından kefaletle tahliyelerini ve aynı teşkilat ile alakalı oldukları hakkındaki malumat üzerine haklarında kanuni takibatta bulunulan ve firar eden **sabık Ankara Valisi Abdülkadir** ve Sabık İstanbul Mebusu Şükrü Beyler hakkında da giyaben muhakeme icrasını”* talep eder.

Neyse ki, Abdülkadir Bey bu akıl almaz suçlamalardan aklanır. Sanıklar savunmalarını Milli Mücadele sırasındaki yararlılıkları ve fedakârlıkları üzerine kurarlar, mahkeme de bunları dikkate alır. Mahkeme Ali Osman Kâhya’nın bir yıl hapsine hükmeder. Dayı Mesut’tan böyle bir hareket katiyen umulamayacağı ve beklenemeyeceğinden, diğerleri için de delil yetersizliğinden beraat kararı verilir.

“İstiklal Mahkemesi, bir süreden beri Reis-i Cumhur’a suikast icrası suretiyle hıyanet-i vataniye ve şekli idareyi tebdil ve hükümeti tekalib suçlamasıyla yargılanan şahısların mahkemesini sonlandırmıştır.

*“Binbaşı Mesud, İstanbul mebus-ı Sabıkı Şükrü, **Ankara Vali-i Sabıkı Abdülkadir Beyler**, Ali Osman, Hasan, İlyas Sami,*

*Hasan Kâhya, Komünist Mehmed ve İbrahim Efendilerin yargıldığı davada Ali Osman bir seneye mahkûm olmuş, diğer maznunlar beraat etmişlerdir.”**

Topçu İhsan başkanlığındaki bu mahkemenin verdiği kararlar, iktidarın pek hoşuna gitmez ve eleştiri konusu olur. Ancak daha sonra kurulacak istiklal mahkemeleri bu yumuşaklıkta olmayacaktır. Kendisinin hangi nedenlerle bünyeden itildiği anlaşılamayan Abdülkadir Bey’in yönü de Hükümetten kesin olarak ayrılmıştır.

Dönemin Siyasal Gelişmeleri

*“1924 yılının ikinci yansında TBMM içinde “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası” adıyla bir muhalif parti kuruldu. Partinin önde gelenleri Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşalarla Dr. Adnan’dı (Adıvar). İttihatçılardan eski Ankara Valisi Abdülkadir, birinci dönem Lazistan Milletvekili Ziya Hurşit, eski Maarif Nazırı Şükrü Beyler de partiye fiili olarak destek vermekte, Meclis içinde ve dışında etkin bir muhalefeti sürdürmekteydiler.”***

14 Şubat 1925’te patlak veren Şeyh Sait İsyanı’nın ardından İsmet Paşa Hükümeti Takrir-i Sükûn Kanunu çıkararak yeniden İstiklal Mahkemeleri yargılamaları başlatır. İstiklal Mahkemeleri’nin ikinci devresi ikinci meclis dönemine denk gelir. Muhalefetsiz ortamda İstiklal Mahkemeleri artık çok rahattır, çünkü 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu’na dayanılarak bütün muhalif basın susturulmuş, programında dinî hislere gönderme yaparak Şeyh Sait İsyanı’na cesaret vermiş olma gerekçesiyle de –17 Kasım 1924’te kurulmuş olan– Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) 3 Haziran 1925’te kapatılmıştır.

Ancak TCF milletvekillerinin önemli bir bölümü bağımsız sıfatıyla TBMM toplantılarına katılmaya devam etmektedirler.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, Sayı: 1039, 06.02.1924

** *İttihat ve Terakki*, Tefvik Çavdar

İkinci dönem İstiklal Mahkemeleri Doğu’da meydana gelen bir isyan gerekçesiyle Takriri Sükûn Kanunu koşullarında kuru-larak, muhalefetin susturulma ve rejimi yerleştirme aracı olarak kullanılmıştır.

Gezici Ankara İstiklal Mahkemesi başkanı Kel Ali Bey, (Çe-tinkaya) artık devletin dördüncü kuvveti olarak daha da güçlen-miştir.

Abdülkadir Bey’in, kendisi görevden alındıktan sonra kuru-lan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı desteklediği haberleri-nin çıkması, herhâlde hakkında verilmiş olan peşin hükümlere sonradan destek olacaktır.

Abdülkadir Bey’in küçük kardeşi Abdurrahman da İstanbul Emniyet Müdürlüğü görevinden alınmıştır.

Tarih: 19/11/1923 Sayı: 6/266 Dosya: Fon Kodu: 30..11.1.0 Yer No: 1.3..18.

İstanbul Polis Müdürlüğüne Saadeddin’in tayini

Abdülkadir Bey Sivil Yaşamda

Abdülkadir ve Abdurrahman Beyler İstanbul’da birlikte yaşamaya başlarlar. Abdülkadir Bey ticarete atılır. “Bağırsakçılık” yapar.

Kardeşler Gaziantep’teki ağabeyleri Taşçızade Aptullah Efendi’ye yazarak onun çocukları İsmail Hakkı ile Faik’i üni-versitede okumaları için yanlarına çağırırlar. İsmail Hakkı ecza-cılık, Faik tıp okumak için gelirler.

Ne var ki, Necat Özgür’ün anne tarafından dedesi İsmail Hakkı ikinci sınıfta Antep’e geri dönecektir. Babası ölmüştür; ailenin başında bulunması gerekmektedir.

İsmail Hakkı’nın küçük kardeşi Faik, amcasının başına ge-lenlerden sonra askeri öğrenci olacak, tabip generalliğe kadar yükselecektir. Cumhuriyet, Maslup Abdülkadir Bey’in yeğeni-nin geleceğiyle oynamayacaktır. Faik Bey yıllar sonra Gazian-

Maslup Abdülkadir Bey

tep Belediye Başkanlığına da seçilecektir.

*Tarih: 5/11/1959 Sayı: 31576 Dosya: Fon Kodu: 30..11.1.0
Yer No:278.31..16.*

Gaziantep Belediye Başkanlığına Faik Taşcıoğlu'nun seçilmesinin tasdiki.

İZMİR SUİKASTI

İttihatçılığın bitmesinin çeşitli aşamaları vardır. 30.10.1918 Mondros Mütarekesi ve önderlerin kaçması İTC'nin resmen sonlandırılması demektir. Milli Mücadele önderliği İttihatçıların içinden çıkmış olsa da artık onlar İttihatçı değildir. Sonradan CHP olacak, Müdafaa-i Hukukçulardır. İttihatçılık gömleğini çıkarmayanları aralarına almazlar.

Onlara İstanbul'dan lojistik destek veren 'Karakol' örgütü ise İttihatçılığı sürdürür. İttihatçılığı, TBMM içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na kadar getirirler.

TCF'nın kapatılması İttihatçılardaki siyasal enerjiyi sıfırlar. Dağılırlar. Ne var ki, içlerinden bir bölümü intikam peşindedir. Sağda solda uluorta konuşurlar. İttihatçılıkta intikam yok etmektir. Bu duygu yönetim tarafından da bilinmektedir. Yönetim bu duyguyu fırsata çevirecektir.

Çetenin Yakalanması

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya, İzmir'de suikast yapılacağı 14 Haziran 1926 tarihinde ihbar edilir. İzmir Valisi Kâzım Bey tarafından Bursa'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraf sonrasında, Paşa Bursa'dan sonra ziyaret edeceği İzmir seyahatini bir gün erteler.

Nedense paniğe kapılmış olan tetikçilerden Giritli Şevki'nin İzmir Valiliği'ne yazdığı mektupta suikastın kimler tarafından düzenleneceği bilgisi yer almıştır. Dört kişi, Ziya Hurşit Bey, Gürcü Yusuf, Laz İsmail, Çopur Hilmi yakalanır. İtiraf ederler. Suikastın Kemal Paşa'nın güzergâhında yer alan Kemeraltı Semtî'nde yapılması planlanmıştır.

Olay çözüldükten sonra İzmir'e gelen Mustafa Kemal, baş aktör Ziya Hurşit'le görüşmek ister. Bu konuşma 10 dakika kadar sürer. İlk Meclisin Lazistan milletvekili, eski deniz subayı ve Milli Mücadele kahramanı Ziya Hurşit *"Uzun bir zaman teşriki mesai etmiş değil miydik, bir gaye uğruna çalışmadık mı?"* diyen Paşa'ya, bir suikast yoluyla yönetimi ele geçirme niyetini itiraf eder. Ancak, suikast sonrası planı Sakız Adası'na kaçmak olan 4 kişinin, yönetimi nasıl ele geçirecekleri merak konusudur.

Ziya Hurşit'in Mustafa Kemal'e –Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in öldürülmesi ile pekişmiş olan– kişisel kin beslediği, psikolojisinin de pek sağlam olmadığı çeşitli kaynaklar tarafından belirtilmektedir.

Ertesi gün Ziya Hurşit bu kez konuşmak ister. İsteği kabul edilen Ziya Hurşit'in dili nedense açılmıştır:

"Dün gece hakkımda göstermiş olduğunuz lütufluktan son derece müteessir oldum. Şaşkınlıkla konuşamadım. Bazı sualinize istediğim gibi cevap veremedim. Fakat her şeye rağmen müsaait hareketiniz bana emniyet ve cesaret verdi. Size karşı bir suikast teşkilatı mevcut olduğunu ve icrasında bizzat benim tarafımdan kabul edilmiş olduğunu tekrar itiraf ederim. Sebepler sizce malûmdur. Epey zamandan beri aramızda şiddetini artırma sürüp giden anlaşmazlıklardır. Teşkilât yeni değildir. Hayli zamandan beri gizlice faaliyettedir.

*"Suikast daha önce Ankara'da yapılacaktı fakat biraderim Ordu Mebusu Faik ya neticeden korkarak yahut şahsi endişesine düşerek tatbikatın tehir edilmesini bize tavsiye etti. O zaman onu dinledik. Bu sefer hiç kimseyi dinlemedik. Tatbik kararımız katiydi."**

Bu ikinci görüşmede Ziya Hurşit'in suikast girişimini mümkün mertebe yaymaya çalıştığı, Abdülkadir Bey dâhil pek çok ismi de telaffuz ettiği de söylenir.

* F. Kandemir, *İzmir Suikastının İç Yüzü*, C. I, Ekicigil Tarih Yayınları, İstanbul, 1955, s. 20

Suikast olayı, İTC'nin muhalefette kalan bölümünün kesin bir biçimde tasfiyesini sağlamış; bu sonucuyla hükümetin büyük yarar elde ettiği ince bir tezgâh görüntüsü oluşturmuştur. Çeteyle ilgisi olmayan, feleğin çemberinden geçmiş İttihatçılar faka bastırılmışlardır.

Ziya Hurşit hep takip altındadır. İstiklal Mahkemesi üyesi Kılıç Ali Bey hatıralarında yazar: İzmir Suikastı olayı ortaya çıkarılmadan kısa bir süre önce arkadaşı, para sıkıntısı içinde olan Ziya Hurşit'e 3000 lira para bulunmasına aracı olmuştur.* Darağacında *"Kılıç Ali nerede. Gözüme ilişir gibi oldu da"* der.** Kılıç Ali oradadır ama Ziya Hurşit'e görünmez.

Mahkemeler

Suikastın mahkemesi iki safhada olur. İzmir İstiklâl Mahkemesi'ndeki birinci aşamada suikasta doğrudan karışanlar, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ikinci aşamada ise, komploya karışanlar adı altında kalan diğer ittihatçılar yargılanır. Sanıkların avukat tutma hakkı yoktur.

Mahkemelerin adalet anlayışına en çarpıcı örnek, 10 yıl hapis cezası alan İsmail Canbulat'ın, cezaya itiraz etmesi üzerine idamına hükmedilmesidir. Mahkemede avukat hakkı da yoktur, temyiz hakkı da! Acele ve telaş vardır.

Suikastla yönetimi devirecek olanların, başlarına gelebilecek herhangi bir aksilikte tereyağından kıl çekilir gibi enselenmiş olduğu hiç de inandırıcı gelmemektedir. "Babîâli Baskını" geleneginden gelen bir teşkilatın, darbe planlarken herhâlde daha stratejik davranmasını beklemek gerekir!

Olay ortaya çıktığı zaman Terakkiperver Cumhuriyet Partili milletvekilleri ve muhalefetteki etkili İttihatçılar tutuklanmışlardır. Bunların arasında Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi,

* *Kılıç Ali'nin Hatıraları*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014

** *Darağacında Kan Sesleri-Bir Cellâdın Anıları*, Doruk Yayınları, 1997

sonradan bazı görüş ayrılıkları ya da kişisel nedenlerle muhalefete geçerek Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nde yer almış olan Milli Mücadele'nin ünlü kahramanları da vardır.

Bu büyük ve tarihi kişiliklerin tutuklanmaları saygınlıklarını yitirmeleri anlamına gelmez. Kamuoyunun büyük baskısı ile mahkeme tarafından serbest bırakılmışlardır. Çoğu tekrar önemli görevler almış, milletvekili olmuşlardır. Hatta Kazım Karabekir öldüğünde Meclis başkanıdır.

İzmir'e gelen İstiklâl Mahkemesi heyetince yapılan duruşmalarda, olayın arkasında geniş muhalif grupların olduğu tezi güçlenir. İzmir'de 26 Haziran-13 Temmuz günleri arasında yargılanan kırk kişiden, ikisi gıyabında olmak üzere on beşi idamla, biri ise sürgünle cezalandırılır.

Birkaç hafta sonra, 2-26 Ağustos günleri arasında Ankara'da "Suikastın perde arkasındaki önderliğinin" toplanarak yargılandığı duruşmalarda da toplam elli yedi kişiden dördü idam, altısı sürgün, ikisi ise hapis cezasına çarptırılır. Her iki yargılama aşamasında toplam yüz otuz bir sanık hakkında sorgulama yapılmıştır. Bunların otuz dördü yargılamaya gerek kalmadan serbest bırakılmıştır. Mahkemelerin hukuk kuralları içinde çalışmadığı açıktır.

Paşaları akladıktan sonra Mustafa Kemal'le karşılaşmamak için İzmir'de otelin penceresinden kaçan utangaç bir mahkeme heyeti vardır. Mustafa Kemal Paşa, Mahkemenin sona ermesinden 8 ay sonra arkadaşı Ali Fuat Paşa'yla yemek yerken "*paşaları senin hatırın için affettirdim*" diyecektir. Ziya Hurşit bile idam sehпасına çıkarılırken kendisinden önce asılanları öğrenince, son sözlerinde "*bazıları idama müstahak değildi, bir yanlışlık olmalı*" der.*

* Paragrafta anlatılanların alındığı yer: Uğur Mumcu, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Tekin Y., 1994

Suikast ve Abdülkadir Bey

İzmir Suikastını yargılayan İstiklal Mahkemesi'nin Reisi "Kel Ali" lakaplı Ali Çetinkaya'dır. İTC fedailerindendir. İTC'nin yeminli fedailer, silah arkadaşları, aradan 20 yıl geçmeden birbirilerine girmişlerdir. Örneğin, sanıklardan İsmail Canbulat, İttihat ve Terakki'nin Selanik'teki fedai bölümünden, Yüzbaşı Ali Çetinkaya da Cemiyetin Manastır'daki fedai bölümündendir.

Abdülkadir Bey, suikast haberi duyulunca İstanbul'daki evini derhal terk eder. Kendisine karşı bir önyargı olduğuna emindir. Ankara Valiliği'nden alındıktan kısa bir süre sonra da böyle bir suçlamayla karşılaşmış, o zaman da firar etmiş; ama İstiklal Mahkemesi tarafından, hem de gıyabında aklanmıştır. Bu olayın da ayrıntıları önceki bölümlerde okuyucuya aktarılmıştır.

Abdülkadir Bey bu kez uzun süre kaçamaz; yakalanır ve Ankara'ya mahkeme karşısına getirilir. İzmir Suikastı içinde mahkeme tarafından kendisine biçilmiş olan rolü reddetmiş ve olayın içinde yer aldığı iddialarını kabul etmemiştir. Ne çare ki, muhalefetteki siyasal görüşün darbecilik olarak algılanması yeni bir olgu değildir. 29 Ağustos'ta sorgulanmış 31 Ağustos gece yarısında asılmıştır.

Yakalanma öncesinde, firarı sırasında yaşadığı hikâye edilen maceraları Kemal Tahir ve Sadi Borak tarafından dramatize edilmiştir. Yakalanması hakkındaki polis raporu okuyucuya iletile sunulmaktadır.

"Atatürk'e suikast davasından aranan Abdülkadir Bey, Bulgaristan'a kaçmaya çalışırken Kırklareli/Midye'de yakalanmıştı. Mahkeme Reisinin 'Neden firar ettiniz' sorusuna ise daha önce hiç mahkeme önüne çıkmadığını belirterek, 'Hükümet tarafından bana bir infial mevcut olduğuna zahibim. Onun için benim hakkımda fevkalade bir hal vaki olur mütalaasıyla, kor-

*kusuyla çekilmişimdir' diye cevap verecekti. ”**

Abdülkadir Bey'in kişiliği ve üstlenmiş olduğu görevler hakkında en güvenilir ifade olarak İsmet İnönü'nün anılarına dayanmayı uygun buluyoruz. İsmet İnönü de Abdülkadir Bey'in bu plan içinde yer almış olabileceğine inanmaz gibidir.

“Eski Ankara Valisi Abdülkadir, İTC'nin, Meşrutiyetten evvelki fedailerindendir. Askerdir. Bizim sınıftandır. Abdülkadir-Antep diye tanırız. Son derece enerjik ve kararlı bir adam. Temiz bir adam. Çetin bir ihtilalci. İhtilal arkadaşlarına, ihtilal fikirlerine bağlı. Meşrutiyetten önce, en güç zamanlarda İTC'nin en gözde, en güvenilir fedaisi. Böyle bir adam.

Abdülkadir Milli Mücadele'ye karışmadı. Uzaktan takip ediyordu. Bilmiyorum belki bu esnada, arkadaşlarıyla bir macera içinde bulunmuş olabilir.

*İzmir suikast tertipçileri içinde Abdülkadir bulunsaydı, vaziyet çok tehlikeli olurdu. Bir defa tertibi bu kadar dağıtmayacaktı. Tek başına da yapabilirdi. Herhâlde, icra kısmını da kendi üzerine alacaktı. O zaman son derece basite irca ederek tatbike geçerci. Tertip ondan gelseydi bu işi mutlaka bitirirdi. ”***

Tek paragrafta İnönü çok önemli bilgilere ışık tutmaktadır.

“Abdülkadir İTC'nin, Meşrutiyetten evvelki fedailerinden- dir.” Abdülkadir Bey'in fedailik döneminin II. Meşrutiyet öncesinde olduğunu özellikle belirten İnönü'nün bu saptaması, II. Meşrutiyet'ten sonra işlenen (1909 Hasan Fehmi Bey, 1910 Ahmet Samim Bey gibi) bazı gazeteci cinayetlerine Abdülkadir Bey'i ısrarla bulaştırmak isteyenlere özellikle duyurulmalıdır.

“Tertip ondan gelseydi bu işi mutlaka bitirirdi.” Bu söz de, Abdülkadir Bey'in suikast çetesiyle ilişkilendirilmesindeki haksızlığı ortaya koyan bir tespittir. Ne var ki, İsmet Paşa bu değerlendirmelerini zamanında mahkeme önünde yapamazdı.

* 1- Selma Ilıkan-Faruk Ilıkan, Ankara İstiklal Mahkemesi Resmi Zabıtlar.

2- Azmi Nihat Erman, İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri.

** İnönü, *Hatıralar*, Ağustos 2006 , Bilgi Y., s. 478

İsmet İnönü'nün bu denli nesnel ve net olan değerlendirmelerinde bile anlaşılamayan bir nokta bulunmaktadır. Paşa, "**Abdülkadir** Milli Mücadeleye karışmadı. Uzaktan takip ediyordu. Bilmiyorum belki bu esnada, arkadaşlarıyla bir macera içinde bulunmuş olabilir" derken, Abdülkadir Bey'in Milli Mücadele'de Musul, Elazığ, Ankara Valilikleri görevlerinde bulunduğunu unutmuş mudur?

Mahkeme heyetinden birisinin anılarına ulaşılabilmiştir.

(*Kılıç Ali'nin Hatıraları*, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014) Anılarında, Kılıç Ali nedense sanıklardan sadece Ziya Hurşit'in sorgusunu esas alır.

Ziya Hurşit, herkesi hükümeti devirme işine sokmaktadır. Kendisi sadece Mustafa Kemal Paşa'yı vurup Sakız Adası'na kaçacaktır. Başarısız suikast planlamasının cezasının ölüm olmadığını bilir.

Mahkeme tüm sanıkları hükümete karşı darbecilikten suçlu bulur, suikast girişiminden değil. Ziya Hurşit'in uyanıklığı tutmaz.

Kılıç Ali'nin anılarında Abdülkadir Bey'in sorgusuna ilişkin tek satır bile yoktur. Tüm sanıklar gibi Abdülkadir Bey de Ziya Hurşit'in ifadesi ile suçlanır. Ne var ki, pek sağlam bir psikolojiye sahip olmadığı belirtilen Ziya Hurşit akıl ve ruh sağlığı denetiminden bile geçirilmeden mahkemeye çıkarılmıştır.

Maslap Abdülkadir Bey

Abdülkadir Bey'le ilgili hüküm yakalandıktan iki hafta sonra Ulucanlar Cezaevi'nde yerine getirilir. II. Meşrutiyet Devrimi değil ama Cumhuriyet Devrimi Danton'larını yaratmıştır.

İTC fedailiğinden yakın arkadaşı Mahkeme Başkanı (Kel) Ali Bey ve Mahkeme Heyeti üyesi, hemşerisi, Antep savunmasının ve Antep Harbi kahramanlarından yeğeni İsmail Hakkı'nın (*Gaziantep Savunması*, Ali Nadi Ünler, 1969) kumandanı Kılıç

Ali Bey, Abdülkadir Bey'in gıyabında İzmir'de verilmiş olan hükmü hiç tartışmazlar. Yakalandıktan sonra sorgusu usulen yapılmıştır.

Müzeye dönüştürülen Ulucanlar Cezaevi'ndeki yatak başı kitabesinde Abdülkadir Bey için aynen aşağıdakiler yazılıdır. (Yazım hataları ve cümle düşüklükleri düzeltilmemiştir. N. Ö.)

Eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey (?-1926):

Antepli oluşu nedeniyle "Abdülkadir Antep" olarak da tanınır. 1908 öncesinde önemli siyasi faaliyetleri bulunmuştur. Selanik'ten Mustafa Kemal'in arkadaşıdır. Ankara Valiliği yapmış, pontusçularla çarpışmış, İstiklal Savaşına katılmış, doktor Nâzım ve Cavîd Beylerle beraber asılmıştır, Milli Mücadelenin dışında kalmıştır.

İzmir'de Atatürk'e düzenlenecek suikastte adı geçenlerdendir. İstiklal Mahkemesinin 13 Temmuz 1926 günkü duruşmasında, Şeyh Said İsyanı'ndan başlayarak bir siyasi değerlendirme yapıldıktan sonra karar açıklanmıştır. İkiisi (eski İaşe Nazım Kara Kemal ve Eski Ankara Valisi Abdülkadir Bey) gıyabında olmak üzere 15 kişiye, cumhurbaşkanına suikast düzenlemekten değil, "Anayasanın bir kısmını veya tamamını ve Meclis'i kaldırmaya çalışanlara veya bu işi cemiyet kurarak yapanlara idam cezası verilir" diyen Ceza Kanunu'nun 55. ve 57. maddeleri uyarınca idam cezası verilmiştir.

Bütün yurttan aranan eski Ankara Valisi Abdülkadir, resmi tarihe göre 21 Ağustos 1926'da Yunanistan'a kaçmak üzereyken Çerkez Köyü'nde Çilingöz Çiftliğinde köylülerin ihbarı üzerine yakalanmıştı. Kimse suikastten arandığını bilmiyordu. Orman Müfettişi Cafer Tayyar Bey'in durumdan şüphelenmesiyle gerçek kimliği ortaya çıkmıştı. Önce İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne, ardından Ankara İstiklal Mahkemesi'ne çıkarılmıştır. Yenilenen yargılaması sonunda yine idama mahkûm edilmiş ve cezası 31 Ağustos 1 Eylül'e bağlayan gece saat 23:00'de Ankara Umumi Hapishanesi önünde infaz edildi.

Müze yönetimi bile Abdülkadir Bey'in bir fotoğrafını bulamamıştır.

Kitabedeki mantık ve bilgi hataları için de bir açıklama gerekli görülmektedir. Öncelikle, Abdülkadir Bey'in kitabede boş bırakılan doğum yılı çeşitli kaynaklarda 1881 olarak verilmektedir.

Abdülkadir Bey "İstiklal Savaşına katılıp" da "Milli Mücadele'nin dışında" nasıl kalır? O da anlaşılamaz.

Çerkezköy, Trakya'nın ortasında bir yerdir. Burada yakalandığı söylenen birisinin Yunanistan'a kaçacağı öngörüsü falcılıktan öteye gidemez. Yakalandığı yerin Karadeniz kıyısında Midye (şimdi Kıyıköy) olduğu mahkeme tutanaklarında belirtilmektedir.

Abdülkadir Bey'in Takip ve Yakalanmasına Dair Polis Raporu

Abdülkadir Bey yurtdışına kaçabilmek için son çare olarak Trakya'da Orman Müfettişi kılığına girer ama bu rolü uzun sürdüremez. Bitkindir. İhbar edilir. İzini Bakırköy'de bulmuş olan polis, sınıra doğru takibi sürdürmektedir. Yakalanır ve Ankara'ya gönderilir.

Romanlara ballandırılarak aktarılan kaçış sürecinin aslı polis raporunda yazılıdır.

Polis Raporu şöyle der:

"Kara Kemal'in yakalanmasından sonra polis ehemmiyetle Abdülkadir'i takibe başladı. Bu faaliyet sadece Polis Müdürü Ekrem Bey'in nezareti altında, Kara Kemal'in yakalanmasında başarıları görülen Baş memur Hulusi ve Sait, Merkez Memuru Ziya ve müdüriyet refakatine memur Rasim Beyler tarafından ifa edilmekte idi.

"Abdülkadir'in akraba ve dostları usulünce celp edilerek bilgilerine müracaat edildiğinde hiçbirisinden müspet ve takibe

layık bir iz elde edilemedi.

“Polis başka yollardan firarinin izini takibe başladı.

“**Abdülkadir**’in daha evvelce bağırsakçılık ticaretiyle meşgul olduğu malûm bulunduğu bundan önce ticaret ettiği adamlarla temas ve münasebete girişmişti.

“O esnada bunlardan birisi **Abdülkadir**’in uzunca boylu, esmer, uzun bıyıklı Derviş namında birisiyle temasta bulunduğu söyledi, polis bu meçhul şahsı anlamak ve takip etmek için ehemmiyetli mesai sarf etti.

Abdülkadir Bey’in Polis Raporundaki Resmi

“O adamın bundan önce Beşiktaş’ta otururken halen Bakırköy’üne iki saat mesafede Mahmudiye Köyü’ne bağlı Panda-niçe Çiftliğinde bulunduğu ve I. Dünya Savaşı sırasında İran harekâtında Halil Paşa’nın özel kâtipliğinde görev yaptığını,

eski sarayda mutfak amirliğinde müdür muavini olduğunu, Enver Paşa'nın zevcesi eski Sultan Naciye'nin daire müdüriyetinde bulunmuş olduğunu araştırma memurlarından Sabri ve Fevzi Efendiler marifetiyle tespit ederek Ağustos'un 15. Pazar günü mevzuu bahis çiftliğe, isimleri yukarıda zikredilen müdüriyetin aktif memurlarından Sait, Ziya ve Rasim Beylerle İstanbul Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Abdülkadir Bey birlikte gidip lazım gelen araştırmayı yapmış ve fakat adı geçen **Abdülkadir**'in zikredilen çiftlikte saklandığına polisçe kesin kanaat hâsil olduğundan çiftlik sahibi Derviş Bey de tevkif edilerek polis müdüriyetine sevk olunmuş ve çiftlik, jandarma erleri vasıtasıyla abluka altına alınarak dışarıyla irtibatı yasaklanmıştı.

"Sabaha karşı çiftlikten satılmak üzere Bakırköy'e beygir- lere yüklenerek süt sevk eden çiftlik hizmetlilerinden Yusuf'a mahallince bir jandarma yanına katılmak suretiyle anlaşma temin edilmiş ise de çiftliğe dönüşte Derviş Bey'in baldızının ika- metgâhı olduğu sonradan anlaşılan hane önünden geçerken adı geçen Yusuf'un refakatinde bulunan jandarmaya beygirin yula- rını teslim ederek abdest bozmak bahanesiyle zikredilen haneye girip çiftliğin araştırılması ve Derviş'in tevkif edildiğini, bunun üzerine misafirin başının çaresine bakması lâzım geldiğini Der- viş'in baldızına ve **Abdülkadir**'e söylemiştir.

"Bu haberi almış olan ve misafir diye Derviş'in baldızının Bakırköy'de kiraladığı hanede saklanan **Abdülkadir**, Derviş'in her hâlde zikredilen hanenin adresini vereceği ihtimaline da- yanarak polis memurlarının takibinden kurtulmak için çareyi firarda bularak bu haberi müteakiben zikredilen haneden firar ediyor ve bir piyade adamın bir günde kat edebileceği tahmi- nen kırk kilometreyi iki misli bir süratle Istranca ormanlarına ve oradan da İğne Ada yoluyla Bulgaristan'a kaçmak üzere iken İğne Ada'da ahalinin 'köyümüzde yabancı birisi var' diyerek jandarmaya ihbarda bulunması üzerine adı geçen orada yaka- lamıyor ve hüviyetini inkâr etmekle beraber ispat edemediği için

jandarma, adı geçenin ahvalinin tetkikine lüzum görüyor ve kendisi Kırklareli vilâyetine sevk ediliyor.

*“Orada da aynı suretle ifadede bulunan adı geçeni teşhis eden bazı şahısların şahitliğine rağmen kendisinin **Abdülkadir** olmadığını ısrarla ifade ediyorsa da sonradan hüviyetinin incelenmesi için İstanbul’a gönderileceği ve trene bindirileceği sırada ‘işte ben oyum, yani aradığımız **Abdülkadirim**’ diye gerçeği itiraf eylemesine dayanarak İstanbul Polis Müdüriyetine sevk ediliyor.*

*“Müdüriyetçe sorgusunda, İstanbul’dan tayininden sonra Derviş Bey’in Pandaniçe Çiftliği’ne gidip orada yirmi gün kadar saklandığını ve ondan sonra Derviş Bey’in Bakırköy’de baldızı namına bir ev kiraladığı ve kendisi sandık içerisine ve diğer eşya ile birlikte zikredilen haneye nakil edildiğini ve polis memurlarının çiftliği aradığı günün gecesi Bulgaristan’a gitmek üzere Bakırköy’deki bu haneden firar eylediğini itiraf etmesiyle hakkında lâzım gelen muamele ifa edilmek üzere **Abdülkadir** muhafaza altında Ankara İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir.”**

Yanda görülen, 23.08.1926 günlü *Vakit* gazetesindeki Abdülkadir Bey’in resminin alt yazısı “Yakalanan Firari Abdülkadir Haini” demektedir.

* “İstanbul Polisinin Başarısı”, Cemal Tepe, 13 Ağustos 2013, *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı 140

Abdülkadir Bey yakalandığı zaman çekilen fotoğrafı

Abdülkadir Bey kaçarken İstanbul'da ona yardımcı olanlara, evlerinde saklayanlara ne cezalar verildiği de merak konusu olabilir. Bu heyecanlı öykü Kemal Tahir ve Sadi Borak tarafından ballandırılarak anlatılmaktadır ama yakalanmasından sonra yakalılık yapanlarla ilgili bir bilgi verilmez.

Abdülkadir Bey'in kendisine yardımcı olanları deşifre etme-

diği Sadi Borak tarafından ima edilmekteyse de polis tarafından bilinen üçüncü kişilere acaba ne yapılmıştır? Aşağıdaki alıntı onların durumunu biraz olsun aydınlatır.

*“Ankara, 1926 yılında İttihat’ın üst düzeyiyle hesaplaştıktan sonra, Avrupa üzerinde bırakmış olduğu etkiyi yumuşatmak amacıyla, Abdülkadir’i ve Kara Kemal’i saklamış olan şahıslar ve ajanlar hakkında nispeten hafif cezalar verir.”**

Bir kısım kaynaklarda da belirtildiği gibi, Abdülkadir Bey bir ilgisinin bulunmadığı İzmir Suikastı olayına bulaştırılacağı öngörüsüyle kaçarken, Balkan Savaşı’ndan çok iyi bildiği bölgelerden Bulgaristan sularına geçmek için (artık Kıyıköy olarak bilinen) Trakya’nın Karadeniz kıyısındaki Midye kasabasının iskelesinde kendisiyle pazarlığa giren motorcunun istediği parayı ıkıştıramaz. O arada jandarmalar yetişir.

Yakalanmasının bu yüzden, yani parasızlıktan olması, aile içinde Abdülkadir Bey’in namusunun bir kanıtı olarak dile getirilir. Hüküm tebliğ edildiğinde son sözleri *“İdarede kırk lira alacağım var, onu kardeşime versinler, bana bir mezar yaptır-sın”* olmuştur. O kırk lira, motorcunun azımsadığı, cebindeki son parasıdır.

Herhâlde Masluþ Abdülkadir Bey’in kırk lirası kardeşi Abdurrahman Bey’e verilmiştir. Ne var ki, cenazeler geride kalanlara verilmemiş ve hiçbirisine mezar yaptırılması mümkün olmamıştır. Bugün bile Abdülkadir Bey’in nereye gömüldüğü belli değildir.

Abdülkadir Bey gibi, Ulucanlar Cezaevi’nde kurulan darağa-cında asılan İzmir Suikastı Ankara yargılaması idam hükümlülerinin cezaevi avlusuna gömülmüş olduğu, definden sonra avlu yüzeyinin dzlenerek yeniden voltaya uygun hle getirildiği bazı kaynaklarda belirtilir.

Abdülkadir Bey’in İttihatçı arkadaşları Talat Paşa, Enver

* Genç Türklerin 1919-1921 ve 1926 Yıllarındaki Yargılanmalarının Karşılaştırmalı Tahlili, 07.27.2012. Meline Anumyan, akunq.net

Paşa, Eyüp Sabri (Akgöl) Bey, Mithat Şükrü (Bleda) Bey, Atıf (Kamçıl) Bey, Mithat Paşa ve Mahmut Şevket Paşa gibi kendilerinden öncekilerle beraber, Şişli Abide-i Hürriyet Tepesi'ndeki Türkiye'nin ilk anıt mezarında, hürriyet kahramanları olarak yatmaktadırlar.

Şimdi bir müzenin huzur veren bahçesi olan eski Ulucanlar Cezaevi'nin avlusunda gezinirken, işte bütün bu yazılanlar düşünölmüştür.

Sonsöz

II. Abdülhamit'ten de önce başlayan ama onun dönemindeki 93 Harbi, sonradan Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile iyice pişirilen Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi süreci –İTC ruhunun öncülüğünde II. Meşrutiyet'le sivil-asker aydınlar tarafından devlete bir ayar verilmeye çalışılmışsa da– durdurulamamıştır.

Oldubittilerle girilen I. Dünya Savaşı imparatorlukta büyük toprak kaybına yol açmış; Kuvayı Milliye ruhuyla verilen Milli Mücadele sonucunda bir bölümü geri kazanılarak sınırlarımız sabitlenmiştir. Aslında, Kuvayı Milliye ruhu 1908 İTC ruhunun yeniden canlanmasıdır.

Cumhuriyetin kurulmasıyla da ülkemizdeki karmaşa, bıçakla kesilmiş gibi birden durulmamıştır. Emperyalizmin nefesini ensesinde duyumsayan cumhuriyetimizin ayakları üstünde durabilmesi için iç olaylara karşı “İstiklal Mahkemeleri” gibi sert önlemlere başvurulması kaçınılmaz olmuştur.

Önlemlerin gereksiz bir aşırılığa kaçmış olduğu ve modern devlete yakışmadığı da söylenegeler. Ama biliyoruz ki hedef Türkiye'nin egemen ve üniter bir devlet olarak demokratik dünya toplumları arasındaki yerini almasıdır. İç ve dış ihanet, bu hedefin gerçekleşmemesi için elinden geleni yapmaktadır.

1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'in de öncesinden başlayarak 1950'de çok partili düzene geçişle başı ve sonu belirlenebilecek olan siyasal süreç, içerdiği dönemlerin arasındaki büyük farklılıklara karşın, İTC içinde yetişmiş kadroların yönetiminde geçmiştir.

II. Abdülhamit istibdadını, siyasi cinayetler diye bilinen terör yöntemlerinden de yararlanarak pes ettiren, II. Meşrutiyet'i kuran, ama çökmekte olan imparatorluğu düze çıkarma haya-

lini gerçekleştiremeyen iyi yetişmiş bu kadrolar cumhuriyetin kuruluş döneminde bir iç hesaplaşma yaşamış; bunun sonunda gücü eline geçiren yan, muhalefetine son darbeyi vurmuştur. İzmir Suikastı bu “yok edişe” araç olmuş; CHP, kendisini doğuran İTC’yi bu olayla bitirmiştir.

II. Meşrutiyet sonrasında İTC’nin sorumlu tutulduğu gazeteci cinayetleri ve İzmir Suikastı çeşitli yazar ve araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bunların bir bölümü de incelemeden hikâye etmeyi sevmektedir. Liberal ve muhafazakâr olarak tanınan kesimlerde özellikle dikkati çeken ortak bir özellik gözlenmektedir. Bunlar, gazeteci cinayetlerini kafalarından çözmüştür.

İzmir Suikastını sorgulayan mahkeme de dâhil olmak üzere, İstiklal Mahkemeleri’ni adaletsiz, vicdansız ve insafsız olmakla nitelendiren kalemler, iş II. Meşrutiyet sonrasındaki olaylara gelince karaladıkları bu mahkemeleri güvenilir referans olarak göstermeye kalkışıyorlar. Daha doğrusu, kafalarındaki senaryoların, sanki bu mahkemeler o eski dönemleri de araştırmış ve çözmüş gibi, onlar tarafından yazıldığını ima ediyorlar.

İlk olarak şu soruyu sormak gerekir: II. Meşrutiyet dönemindeki muhalif gazeteci Hasan Fehmi ve Ahmet Samim Beylerin öldürülmesinden yüzyıl sonra dönemimizin bazı yazarları neden katil olarak Abdülkadir Bey’i işaret ediyor? Bu soru, Hasan Fehmi Bey olayında 7 şüpheli, Ahmet Samim Bey olayında da 3 şüpheliden söz edildiği bir gerçek olduğu için, sorulmaktadır.

O cinayetin Abdülkadir Bey dışındaki şüphelilerine bakarsanız her biri tam bir tetikçi görüntüsü vermektedir. Bu tür tetikçilerin zan altında olması, o dönemin İTC yönetim kadrosuna nitelik ve değerinden bir şey kaybettirmemektedir.

Abdülkadir Bey gibi iyi yetişmiş, askeri ve sivil bürokrasinin üst yöneticilik kademelerinde bulunmuş bir insanı basit ve adi bir tetikçi olarak nitelendirmek, onunla birlikte dönemin kadrolarının da okuyucunun bilinçaltında kendiliğinden değersizleştirilmesi sonucunu yaratıyor; İTC’yi bir çapulcu yönetimine in-

diriyor. Abdülkadir Bey ile birlikte İTC de itibarsızlaştırılıyor.

Evet, İstiklal Mahkemeleri'nin kararlarını genel olarak pek çok yazarımız adaletsiz bulmaktadır. Bu kanı aslında büyük bir çoğunluk tarafından da paylaşılır. İç isyanlarda devleti savunma refleksiyle bu mahkemeler tarafından verilen ağır kararlar bile artık rahatça tartışılmakta, devletin çeşitli olaylardaki orantısız tepkisi nedeniyle özür dilemesi, çeşitli kesim ve yörelerden talep edilmektedir.

Bu gerçekten yola çıkınca, ikinci soru da şudur: İstiklal Mahkemesi'nin İzmir Suikastında verdiği hükümler neden mercek altına yatırılmaz? Tam tersine, mahkemenin gerçeği ortaya çıkardığı, Abdülkadir Bey dâhil tüm idam edilmiş olanların bu işe bir şekilde karışmış olduğu kabul edilmektedir.

Bu ikinci soruya da şöyle yanıt verilebilir: Silahlarıyla yalanan suikast çetesi ve onlarla yüzleşme sonucunda ilişkileri ortaya çıkanlar dışındaki hükümlüler İTC'nin değerli yönetici kadrolarını oluşturmaktadır. Bir hesaplaşma sonucunda canları alınarak tasfiye edildikleri çok açık da olsa, bu hükümle onlar da İTC iktidarı döneminin değersizleştirilmesinin aracı olmuşlardır. Başta, ölçüsüzce plana dâhil edilen Milli Mücadele paşalarının dava dışı bırakılmasıyla, kamu vicdanı tatmin edilmiş görünmektedir.

Tarihimizin 1908-1918 arasındaki bu kısa kesitinde İTC olgusunun küçümsenmeye çalışılmasının kime ne yararı vardır? Bunun yanıtı da, şimdi bile Osmanlıcılık yapanların tezidir. Osmanlı'nın elindeki devleti asıl çökertenin, niteliksiz ve zararlı olduklarını iddia ettikleri İTC kadroları olduğuna inanırlar. “II. Abdülhamit iktidarının sürmesi durumunda devlet güçlenerek düze çıkacaktı” diye dayatırlar.

Çeşitli siyasal akımlar “siyasal cinayetler ve İzmir Suikastı” bütünleşmesinin analizlerinde somut verileri es geçerek ortak sonuca varırken kendi görüşlerini de rasyonelleştirirler. Bu akımlara göre “İTC terör örgütü olarak İzmir Suikastını plan-

lamış; II. Meşrutiyet sonrasındaki gazeteci cinayetlerini de has adamlarına işletmiştir.”

Bu tespitlerine ilişkin yorumları da şöyle olur:

Muhafazakârlar, “işte İTC olmasaydı Osmanlı Devleti devam ederdi” der. Liberaller için de İTC, yönetimdeki yeteneksizliği ile ekonomik ilerleme için ciddi bir engel oluşturmuştur. Cumhuriyetin kadrosu ise demokrasi atılımının yıllarca gecikmesini İTC’ye bağlar.

Karşıt kutuplar da olsalar, hem solcuların hem de milliyetçilerin İTC olgusuna en nesnel gözle baktıkları benim kişisel gözlemimdir. İTC döneminin, ülke için olumlu bir tarihsel aşama getirdiğini, imparatorluğu sürdüremese de, Milli Mücadele ve cumhuriyet kadrolarının yetişmesini sağladığını her iki görüş de kabul eder.

Abdülkadir Bey’in yaşamının çeşitli dönemleri hakkında çok yoğun bilgi eksikliği vardır. Bu eksikliğin yanında, aşağıdaki arşiv kayıtlarında varlıkları kanıtlanmış iki çok değerli evrak da özellikle çok önemlidir.

Bunlardan birincisi I. Dünya Savaşı’nın başında Kerkük Mutasarrıfı iken göndermiş olduğu, Azerbaycan’da Ruslara karşı savaşta Kürt aşiretlerinden yararlanma planıdır. İkincisi de Gümüşhane Mutasarrıflığı döneminde yazdığı ve gönderilmesi Nemrut Mustafa Divanı tarafından Trabzon Valiliği’nden istenen Elazığ Tehcir Olayları Raporu’dur.

“Tarih: 14/N/1332 (Hicrî) Dosya No: 1 Gömlek No: 11 Fon Kodu: DH. EUM. 2. Şb

Kerkük Mutasarrıfı Abdülkadir Bey’in, Azerbaycan’daki Rus askerlerinin atılması için Kürt aşiretlerinden istifade edilmesini mübeyyin planına destek verildiği ve hazırlıklara girişildiği.

“Tarih: 07/Ra/1338 (Hicrî) Dosya No: 104 Gömlek No: 309 Fon Kodu: DH. ŞFR.

Gümüşhane sabık Mutasarrıfı Abdülkadir Bey’in Mamure-

tülaziz tehcir olayları hakkında hazırladığı raporun bir suretinin gönderilmesine dair İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyetinden Trabzon Valiliği'ne çekilen telgraf."

Bu iki evrakın, eğer bir yerlerde duruyorsa, nasıl elde edilebileceği hakkında herhangi bir fikrim ne yazık ki yok.

Abdülkadir Bey'in yaşamına yön veren olayları değerlendiren, ülkeye sahip çıkan ve kendisini en iyi biçimde yetiştirmiş bir yurtseverin bu uğurda fedakâr ve sınır tanımayan çırpınılarıyla karşılaşsınız. Çabalarının karşılığını görmüş, ülke düze çıkmış; ama kendisi ihtilal çarkının dişlileri arasında ezilerek can vermekten kurtulamamıştır.

Abdülkadir Bey için net bir değerlendirme, "Masonlar.org Harici Forumu" internet sitesinde okunabilir:

"Ankara Valisi Abdülkadir Bey, Pontusçularla çarpışmış, İstiklâl Savaşı'na katılmış, İzmir Suikastı'na girmemiş olmakla beraber Doktor Nâzım ve Cavit Beylerle beraber asılmıştır!.."

Masonlar, üyeleri Nazım ve Cavit Beylerin İzmir suikastındaki rolleri için bir yorum yapmamakta; üyeleri olmayan Abdülkadir Bey'in ise bu işe girmedigini belirtmektedirler.

Ne var ki, tarihi kazananlar yazar.

Abdülkadir Bey'in yapay bir biçimde alınan saygınlığının iadesi, cumhuriyetimize ve kurucularının değerine de değer katar. Cumhuriyetin, yanlış yazılmış tarihten ne beklentisi olabilir ki?

Danton ve Robespierre ihtilal tarafından idam edilmiş olsalar da Fransız İhtilali'nin simgeleri olmadılar mı?

Necat Özgür

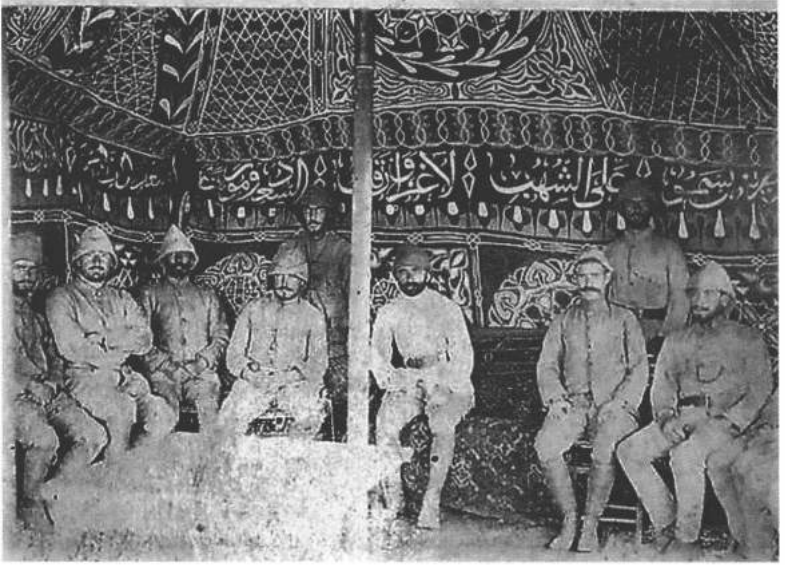
Abdülkadir Bey, Kurmay Yüzbaşı, 1904

Kartpostal: Abdülkadir Bey Pera'da söylev verirken, 1908

İTC Türk Dünyası ziyaretlerinden, Yalta Uçansu çavlanı, 8.10.1909 (25.9.1325 Rumi) soldan, Kırım Vali Müsteşarı, Abdulkadir bey, Meclis Başkanı Ahmet Rıza'nın yeğeni, Kırım Bel. Reisi, Biga mebusu Arif İsmet, Tasviri Efkar muhabiri Refik (Halit)

İtalya savaşında komutanlar Trablus Arap Çadırında 1911, soldan, Ömer Naci, Sapancalı Hakkı, Rauf (Orbay) Abdülkadir, Yakup Cemil, Fethi (Okyar), Mustafa Kemal

Balkan Savaşı, Edirne geri alınmış, istasyonda, 1913, soldan oturanlar: Fethi (Okyar), Abdülkadir, Enver Bey

**Abdülkadir Bey Harput (ELAZIG) valisi (Başındaki fes değil
keçe külah)**

Müderris Taşçızade Abdullah Efendi (Abdülkadir Bey'in ağabeyi, yazarın annesinin dedesi)

Ömer Asım Aksoy'un hakkında yazdığı dörtlük: O şahsiyet ki istibdat ve zulmü cebri terfiki/Demadem yükselip boğmuş sada-i fiz-i millettir./Esir-i zulm olup tahrip edilmek gerçi pek dilsuz/Bu lakin bir nişan-ı mefharet efşân-ı kudrettir.

Günümüz dilinde: O şahsiyet ki zorla yanına katılmış istibdat ve zulmü/Her vakit yükselip boğmuş milletin motorunun sesidir./Zulmün esiri olup tahrip edilmek gerçi pek yürek yakar/Bu lakin bir övünç işareti güç dağıtandır.

Abdurrahman Taşcıoğlu (Abdülkadir Beyin kardeşi) Hukuk mezuniyetinde, 1913

Bir İttihatçının Yaşamöyküsü

MASLUP

ABDÜLKADİR BEY

Aralıklarla yönettiği Osmanlı'nın ve sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderine damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti (Partisi) Birinci Dünya Savaşı bitince yeraltına çekilir. İttihat ve Terakki, Cumhuriyet'in kurulmasıyla resmi olarak tarih sahnesinden silinmiş de olsa, kadrolarından gelen isimler 27 Mayıs 1960'a dek ülke yönetiminde söz sahibi olmaya devam etmiştir.

İttihat ve Terakki'nin etkin kişiliklerinden Abdülkadir Bey, Milli Mücadele döneminde son kamu görevi olan Ankara Valiliği'nden alındıktan birkaç yıl sonra "İzmir Suikastı" davasında hüküm giyerek idam edilir. Bugüne gelinceye dek çeşitli yayın organlarında, İkinci Meşrutiyet'i izleyen bazı siyasal cinayetlerin de onun üstüne atıldığı gözlenmiştir.

Uzun yıllar geçse de gerçeği arama güdüsü zayıflamamalı. Bu kitap onun yaşamöyküsü çerçevesinde, dönemi hakkında, belgelere dayalı bilgiler vermeye yöneliktir.

